

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennytte forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaeptsbibliotek.dk/sponsorat>

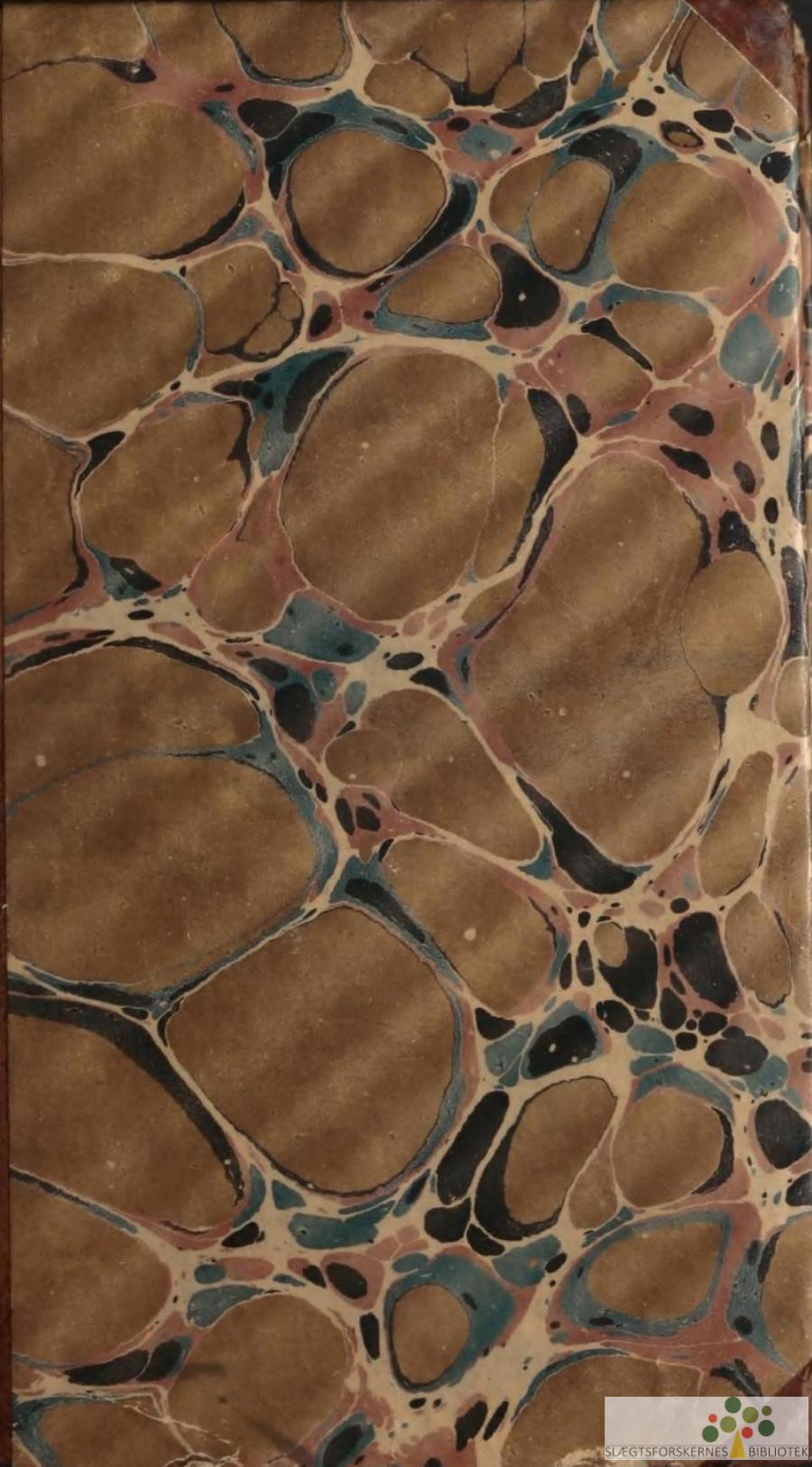
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaeptsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Topographie

over

Bium Præstekald

af

N. Blicher. p. I.

Ἐγὼ γὰρ μάλιστά ἀπὸ Βελοίμην, πᾶσι
κοινῇ χρήσιμον ἔιναι τὴν ἀγωγήν.

Plutarck;

Wiborg, 1795.

Det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskab, som ved Dets patriotiske virksomme Bestræbelser harer foranlediget
dette Skrivts Tilværelse —

Og

Deres Højædle Højærverdighed
Hr. Dr. Hector Friderich Janson,
Som min retsindige Velhylnder,
Hvem jeg troede mig at skynde en Prøve af
mine faae Frietimers Andvendelse,

Til

Tillegnes denne Topographie
underdanig
og
ær bædigst
af
forfatteren.

Forerindring.

Af Tillegnissen have Læserne allerede seet, at dette lidet Skribt — om det ellers er af nogen Værdie, (og hvilken Forfatter, lige fra en Subm, ned til en Kejser selv, smiler ikke med Biefald til sit Eget, som til et nydeligt Noer?) er af det Kongelige Landhuusholdings Selskab foranlediged og fremstalbed. De af dette priselige Selskab udsatte Præmier for de beste physiske — økonomiske Beskrivelser over visse Landstrækninger fremvirke:

De

VI

de hos mig Tanken og Beslutningen: at forsøge, hvad jeg i det Fag kunde udrette. "Hvi jeg da ikke har indgivet min Topographie i Haandskrift til dette høje Selskab?,, Dertil havde jeg adskillige Grunde. Skulde jeg kunne leve noget got, maatte jeg lægge min egen Plan, og bruge min egen Maneer. Ved at grandste over Planen til jeg mig dan ned en Ideal af pragmatisk Topographie. Den troede jeg at maatte mædsøre storst Nytte og Fornøjelse. Derfor besluttede jeg at realisere den, og ved alle Anledninger at — pragmatisere. Men just derved blev det mig troeligt, at mit Forsøg ej vilde vinde Selskabets fulde Biefald til Præmies Erhödelse. Her vilde det maaßke agtes for kort, og hifte for vidtloftigt. Det vilde maaßke overalt — og især i den sidste Afdeling — gaae langt uden om Selskabets egentlige Virke Freds. m. m. I denne Twirkraadighed greb jeg til at forsøge Subskriptions Vejen; men denne har intet været mindre, end opmunstrende.

Ran-

Rønders iberegnid, hvor min elseværdige Ven,
 Hr. Rektor Estrup støffede mig i s Subskri-
 bentere, har Tallet af disse ikke nær været
 halv tilækkeligt til at holde mig skadesløs. I
 heele Aalborg Stift fandtes kun 11. I det
 læselystne Kjøbenhavn een eeneste!!! og den
 en Parfumager — i det øvrige af Sædlands
 Stift 3, og i heele Fyens og Ribe Stifter
 til Darum ikke een. Hvordan? i det oply-
 ste Danmark hvile om gode Topographiers
 store Nyhede? nei, det lader sig ikke tæn-
 ke — og ligesaa lidet dette: at man vilde for-
 smaae usmagske Retter, blev fordi de formo-
 dedes fremdaarne under en uskøn Anretning.
 Jeg ved paa ingen anden Maade at forklare
 dette litterariske Gærsyn, end ved den an-
 tagne Forudsætning: at der intet get kunde
 komme fra Nazareth. "Next saadanne Af-
 " handlinger, som underviise Folket om Plig-
 " terne imod Gud og Næsten, troer jeg, at
 " ikken faae Skrivter Pan (kunne) være nyt-
 " tigere, end de, som give os tilforladelige
 " Ef.

VIII

"Efterretninger om Fædrenelandets sande Be-
"stæffenhed, uden hvilke man aldrig skal fun-
"de (funne) bringe det ret vidt i rogen
"Deel af Landets Historie, og endnu min-
"dre i Landets økonomiske Forbedring. ,,
Disse vor højfortiente Prof. Stroms Ord,
hvormed han slutter Fortalen til den anden
Part af Sonners Beskrivelse, saavel som
disse, hvormed den lærde Resensent i Kjøben-
havnske lærde Efterretninger for Året 1792
No. 8. begynder sin Bedemming over Hr.
Seyer Mahling Beyers Geographiske.
Historiske og økonomiske — physisk — All-
tigvariske Beskrivelse over Bringstrup og
Sigersted Sogne m. m. "Ethvert Bidrag til
"Fædrenelandets nejere Kundstab maae være
"Patrioten kjærlommert, og altsaa især ud-
"forlige Topographier over enhver liden
"Deel deraf, — vil dog vist enhver oplyst danske
Patriot underskrive. Det satte jeg i det
mindste forud som afgjort. Meget — ganske
meget har Norge i det topographiske hidtil-
dags

dagb. forud for os. Der havdes gode Thoro-
dg Topographier: af en Strom over Gen-
ner og Eger — Wille over Giljejords Pre-
stegjeld — Joh. Mich. Lund over Tellemar-
ken — Hjorthen over Guldbrandsdalen — saa
over Spydeberg, Edeberg, Lier og flere mig
ubekjendte. Der havdes desuden en ordentlig
topographisk Journal. Men hvad have vi
for Danmark, sem kan komme i Betragtning
derimod? Blandt alle de af F. Lazarup i
hans Statistik anførte Sted- og Egn-Beskriv-
elser for Danmark, synes mig ingen at fun-
ne, sem egentlige fuldstændige Topographier,
sættes ved Siden af hine norste. Hjad nu
ellers Planen og Udførelsen af næværende
angaaer, da troer jeg gjerne, at det ved kan
blive en Deel at erindre. Maaske men no-
dig savnede Situations Kart — men Belost-
ningen var, under anførte Omstændigheder
langt over min Evne. Maaske man med
Misstag vil forefinde en Deel Ubevidelighæ-
der — men fordi de saaledes kunne ansees af

Nog.

Nogle, betragtes de vel ikke der for af Andre. Saa troede jeg og, at burde tage dem med for Fuldstændigheds Skyld. Maaskee vil man anle paa for mange Udsvaerlser — paa Mangel af lys Diden *), got Erfrog, typographisk Ærlighed og Skjønhed m. m. — Men man betænke min Stilling i det heele paa dette Sted, hoorunder de Fertrædeligheder, man just under Udarbeidelsen paavæ�ede mig, maatte iberegnes; og jeg tor troe mig beretliged til at vente Faansom Bedommelse. At klassiske Forfattere selv kunne fejle, er jo gand-

ſte

*) Længe var jeg ubestemt i denne Deel af Planleggeisen, om jeg skulle giøre en semte Afseling for Eognenes moraliske Beskaffenhed og Virkverdigheder — og derunder hensætte det som nu udgør den fjerde Afdelinge 3die, 4te, 5te og 6te Kapitler; men deels for at lægge den forest muelige Plan — og deels fordi mig syntes, at de moraliske Beskaffenheder gjørne kunne betragtes som henhørende til det politiske, naar dette tages i en udstrakt Meening, da de dog henhøre til Eognenes borgelige Forfatning, og det Forhold, de staae i med andre deres Medborgere — blev jeg staende ved den nu lagde Plan. Jeg kunde ekkers let have faaet næsten ligesaa mange Afdelinger, som der gives adjektiviske Endelser paa ikke eller nogen.

ffe sædvanligt; hvor meget lettere maae jeg ikke kunne, der lever næsten som i en Ørk, langt borte fra store og gode Bogsamlinger? Paa nogen Maade er dog dette Gabn bleven oprettet ved den Biestand, jeg har haft af 2 lærde og fortjente Mænd i Viborg, som jeg haver den Lykke og Ære at regne iblandt mine sande Venner: Hr. Rektor J. Hansen, og Hr. Pastor Bahrmann. Øste styrkede deres kjærlige Opmuntringer mit nedslagne Sind. Og dersom jeg nyder den uskatteelige Lykke: at vinde, ved disse Blades Udgivelse, mine kjære Medborgeres Biefald, bor jeg ørligen deele den med Dem. Skulde derimod mit Haab slaae feil, mit Forseg mistykes, eller mine Hensigter mistydes, saa agter jeg kun at bode af med mit Motto: „ thi dette var mit Hoved-Ønske: at Under-„ retningen maae vorde Alle — Alle nyttig. „ Og saaledes faaer Bogen da at staae eller falde for Konstdommernes — eller og — som noget nær er det samme: for Publikums Dom.

Dit

Det tor jeg faststille, at denne har været mig alt for vigtig til, at jeg skulde have dobet, at bryde mine oplyste fædre enten upaalidelige Tingly, eller Hastrælk. Min Austraae har været at gænne og moere. (Herved forstaaer jeg: behageligen at vedligeholde Opmærksomheden) — Har jeg ikke været heldig i Hdsførelsen — har Ednen ikke svaret til Willien, da vil det Ingen smerte eller skade meere, end Forfatteren. Haabe vil jeg dog, at en og anden mindre Fræsen Læser vil kunne samle noget nærlært og brugeligt. Alleone dermed vilde jeg holde mig skadesløs og lykkelig. Det skal

Bium Præstegaard den 29de Dec. 1794.

N. Blicher.

Jud.

Indhold.

Første Afdeling.

Sognenes geographiske Bestaffenhed og bidrænde Mærkværdigheder.

Kap. 1. Sognenes Navne, Beliggenhed, Størrelse og Grænser.	Side 1.
2. Kirkerne.	8.
3. Byer, Torper og Steader — Højkorn — Præstegaarden — Slov. Plantagen — Ros- lonis-Sagen.	II.

Enden

Unden Afdeling.

Sognenes physiske Bestaffenhed og
Mærkværdigheder.

Rap. 1. Overfladens Skikkelse — Jordart berunder —		
Ahl.	.	Side 31.
2. Steenarter — iser Spadeier (asterias)	.	36.
3. Vandene.	.	40.
4. Vært-Anmærkninger.	.	43.
5. Møeser — Gransdder — Tsv.	.	44.
6. Jordart og Frugtbarthed.	.	48.
7. Vært eller Planteriget.	.	50.
8. Orme, Amphibier, Fiske, Insekter.	.	81.
f 9. fugle.	.	87.
10. Fjoresddede Dyr.	.	103.
11. Sognesfolket's naturlige Anlæg.	.	110.

Tredie Afdeling.

Sognenes økonomiske Bestaffenhed og
Mærkværdigheder.

R. 1. Folcemængde — Anmærkninger — Beregninger —		
Sammenligninger — Tabell.	.	112.
Rap.		

Rap. 2. Sognefollets Vilkaar — Byrder og Udgivte — Forslag til Raarsforbedring.	• 121.
3. Bygninger og Indretning.	• 132.
4. Boeslab og Besætning.	• 135.
5. Jorddyrkning — Forbedringer — Forslag.	138.
6. Huusvæsen — huusligt Levnet — Døsegavl	144.

Tjærdé Afdeling.

Sognenes politiske Bestæffenhed og

Mærkværdigheder.

K. 1. Bondesproget — Ordfortegnelse — Samtaler. 147.	
2. Industrie — Strompebind — Hindringer for dets Udbredelse — Forslag.	177.
3. Kultur — Oplysning — Forslag.	186.
4. Gæder og Øfiske — Driftekyst — Glæde: dragt — Brylluper, Liigbegængelser.	189.
5. Karaktertræk — Temperament — Vandrekyst — Godmodighed — Hengivenhed til Kongehus- set — Mistrofshed.	201.
6. Overtro og Fordomme — Exemplar — Forslag. 209.	

Rap.

XVI

Indhold.

7. Mættens Pleie — Politivæsenet.	.	Side 221.
8.. Ærgevæsenet.	.	228.
9. Ædselselshjælp.	.	234.
10. Fattigvæsenet —	.	238.
11. Skoletvæsenet — Degne- og Skoole- Raad.	.	246.
12. Præstekaldets Indkomster.	.	262.

Anhang.

Præsterne siden Reformationen — De fire sidstes sorte Biographier — Hr. Anders Thorning — Peder Lyngby — Niels Gundestrup — M. Blicher. . S. 269.

For-

Første Afdeeling.

Sognenes Geographiske Bestæmmelser — med
dertilhørende Mærkværdigheder og Betænk-
ninger.

Første Kapitel.

Sognenes Navne, Beliggenhed, Grænser og
Størrelse.

§. 1. **V**ium og Lynggaard Sogne — tilforn under Silkeborg Amt; men ved den i Aar stedte For-
andring lagte under Halds: nu Viborg Amt — høre
til Aarhus Stift, og ligge i Lynggaard Herred,
hvilket rimeligen har fået Navn af Anneget: Lyng-
gaard;

gaard; ligesom dette af en mærkværdig Høi (Lys-høi) beliggende et Par hundrede Skede norden for Kirken. Lys-høi ligger paa det heieste Sted i Ege-ven, om ikke i det hele Land. Den er sirkelrund nedenom og viensynsigen anlagt ved Kunst, da den ved Boden er omfat med store ordenligen samme-ssiede Kampesteene. Høien er set omgroeet med Krat af Eeg, Hvidtorn, Elovabel, Ræn og Hinbar, saa man kun med Visie kan trænge sig op igennem et Par snevre Gangstier. Ovenpaa er en lidet grøn Uabning af 3 til 4 □ Alens Størrelse.

Paa denne Høi har jeg i klart Veir med blottet Hine seet 41 Kirker: i Marhuus Stift, Lysgaard Herred 9: Almind, Hoiberg, Elsberg, Sierslev, Bium, Lysgaard, Thoering, Karup, og Frideriks Ko-lonie Kirke; Housberg H. 4: Saal, Gulev, Gierning, og Hvorslev: Hids H. 1: Seerup (troer jeg eller Seiling) — Brads H. 1, Norre-Snedde — I Å-ber Stift: Glinding Herred 2: Bording og Hade-rup — Hammerum H. 2: Jlast og Gjellerup — I Viborg Stift: Giends H. 2: Resen og Drum, Mørklyng H. 10: Dollerup, Finderup, Raunstrup, Roslund, Borre, 3 i Viborg, Aemildkloster og Fivel — Sønderlyng H. 3: Tapdrup, Drum og Overning — Middelsoem H. 7: Winsel, Rind, Wins-dum

Dum, Bering, Lee, Hirtshede, og Binge. Med
Kilkert, har jeg desforuden seet 5 andre Kirker
i Øster og Nordost, hvilke jeg ikke veed med Bis-
hed at nævne.

Lysgaard-Navnet formodes at være kommes
deels af den høie Beliggenhed, hvorfra man har en
lys og frie Udsigt til alle Sider — deels af den
gæne Gaard, som denne lille By i Begyndelsen kan
have bestaaet af. Wium-Navnet veed ingen at op-
give Oprindelse til — saa lidet, som til de fleste
Danske — til deels besynderlige — Bye-Navne.
Hvo kan vel f. Ex. sige, hvorfra vore mange Rup-
per og Strupper, og Baller, da Lever og Umert, og
Minger forskrive sig? A la Olysa kan det vel altsaa
være mig tilladt, at fremsætte en Gisning. Kan
den ikke tiene til andet, saa dog maastee til at rygte
Lungen lidt — og det ville jo Lægerne paastaae at
være got, helst efter Spiisning. Den nærmeste Bye
her Sonden for er Ungstrup, og Østen for: Demo-
strup. Hün havde sit Navn — Himlen veed hvor-
fra — nogen Lid før de andre 2 blevne navngivne.
Nu synes disse, at det var dog saa klogt og myrtige,
de ogsaa hver fil sit Navn. Om sider bleve de enige
om — hvad enten ved Ledkastning, eller anderledes —
at deele Ung-strup-Navnet, saa at hver fil sin Deel

Veraf. Saasnart som Tingen var i en dertil bestemte Sammenkomst afgjorte, fremstod Oldernianden for de Vium Mand, som fra Alders Tid have sem Forståend givet Tonen an, og udraakte: Vi (adrealende Haanden til sine egne Byemænd) Ung — Dem (pegende til den andes Byes Beboere) ses upp. Efter denne Hypothese skulde det egentlig skrives: Viung; men Tiden har forandret Udtalen til Vium.

§. 2. Sognenes Beliggenhed er i den 56de Gr. 13 Min. N. Br. og 25de Gr. 50 Min. (omkr. nt) Længde. Vium Kirke og Bue $1\frac{3}{4}$ Mil Sønden for Viborg, ligger $\frac{1}{2}$ Mil meere vestlig, end den sidste — og Ensgaard Kirke, en halv Mil lige i Nordvest fra Vium, ligger $1\frac{1}{2}$ Mil Sødvest fra Viborg. At begge disse Sogne, især Ensgaard, ligge paa det høieste Sted i Landet, det er uden Tvivl, saasnart det vides, at af Vandløbene i Eebrud og stærk Regn rage nogle Stroget Vester og andre Øster paa. I de sondre Strækninger af Vium Sogn falde nogle Vandløb i en liden Åe, der løber i Nordost fra Kier-Molle af, indtil den ved Lange Bue gyder sig i Gudens Åe; men de fleste Vandbe af begge Sognes sondre Egne falde i Mipgaard og Hvam Sør, fra hvilke begge Vandet løber Vester paa, og falder i Rønå Åe, som stry-

stryger i Nordvest, til den ved Kiebstaden Glive foreen. r sig med Liumfjorden. Fra Vium Bye løber Vandet i Nordnordost ud i Kiæret imellem Vium og Marsvinslund, hvor det deeler sig i 2 Arme — Den ene gaaer igennem Badstup See øster paa, og siden nordlig til den falder i Aaen ved Ekaber Mølle — den anden Arm løber i Nordvest, og danner en Bæk, som modtager de fleste af Lysgaard Eogns Vandløb, gør paa næsten $\frac{1}{4}$ Miile Strækning Skål imellem Sognene ved deres nordre Sider, løber saa ud i Hald See, deraf til Ekaber Mølle, og siden lige i Øster, indtil den ved Flod-Broe, $\frac{1}{2}$ Mill vesten for Randers, findes i Gudens Aa. Formedlst denne høje Beliggenhed sees Lysgaard Kirke og Lyskøi meget langt borte. Sønder fra seer man dem ved Nørre-Snedé $6\frac{1}{2}$ Mile borte — Nordost fra ligesaas lange. Ja de sees endog nordvaa paa Svendstrup Bakke $1\frac{1}{2}$ Mil omrent sydten for Aalborg, som, øster Velen at regne, er over 9 Miile; men i lige Linie omrent 8 Miile.

§. 3. Grandserne imellein' disse Sogne begyndte Nordfra ved Bakken: Grundvad — saa faldes det Sted, hvor den store Landevei fra Viborg til Kolding falder over sidstommeldte Bæk. Landeveien tager derpaa et Sving mod Wester op til Lys-

gaard. Man reiser nu $\frac{1}{2}$ Miil igennem Lynggaard Sogn, som man har vesten for sig, og endda et nemmelig stort Stykke af dette Sogns Jorder østen for Veien. Daar man kommer forbie Lynggaard, begynder Veien at dreie sig meere Sydvestlig, og der ved kommer man omstrent midtveis imellem Lynggaard og Nederhvam, over Sogneskælet, der tager sin Rettning fra Nordost mod Sydvest hen imellem Ørthram i Vium og Sierup i Lynggaard Sogn.

§. 4. Sognenes Grændser uden om ere følgende: mod Norden: Dokterup Sogn, i Viborg Stift, Almind og Sierslev Sogne her i Herredet. Dog er det uafgjort, hvor Skælet egentlig skal være imellem Marsvinslunds og Almind Byes Eidsvomme. Mod Østen og Senden: Sierslev Sogn, nemlig: Demstrup Mark og Hertsgaarden: Aunsbergs Skov og Hovergaards Mark. Mod Senden: Thorning Sogn her i Herredet, og mod Vesten: Alheeden, hvorfra den største og beste Gaard: Steensdalgaard, hører til Vium Sogn, og hvorom meere paa et andet Sted.

§. 5. Størrelsen af begge Sogne strakte sig, før Koloniens Anlæggelse, over $\frac{1}{4}$ Miil længere mod Vesten ud paa Alheeden, og da udgjorde Areal Indholde den over en $\frac{1}{2}$ Miil. Viß er der, at Beboerne her havde

havde fra Alders Tid upoactalt brugt sine Heedes
 Strækninger til Lyngslet, Tørvegrøvt og Græsgang,
 omendstikke det ikke forefandtes ordentlige Skålsteene.
 Ved Kolonie-Anlæget blev Brugen af betydelige Lyngs-
 heeder og Tørvemoeser betagen disse Sogners Be-
 boere, hvilket har meget indskrænket dem. Indtil
 denne Dag lide altsaa og fulle mine Sognesolk over
 deres indkaldede fremmede Naboer. Dette gialder
 især om Sierup i Lysgaard Sogn, og hæstad heele
 Bium Sogn; da endog den Uleilighed kom til, at
 Øvers og Gaarders Ejendomme blev paa det ubes-
 quemmeligste assatte imellem hinanden, saa at f. E.
 ved Nederhvam dens Heede løber i en lang smal
 Strimmel en halv Mil bort imellem Biuni og Lys-
 gaard Sogners Ejendomme. Storrelsen af begge
 Sognes kan jeg vel ei saa ganste næagtigen angive,
 eller geometrisk bereiise; men saavel liender jeg dog
 det heele Areal, og saa tide har jeg asskridt det
 haade paa langs og paa ivers, og sammenholde det
 med det næste geographiske Kart; at jeg er vis paa,
 der skal seile lidet, naar jeg angiver begge Sogners
 Areal til henimod en □ Mil, eller — for at be-
 stemme det endnu næiere — til 15 □ Fierdingved
 eller Sextendele af en □ Mil. Nemlig:

Eysgaard Sogn, hvis Staelning ubgier kun der halve mod Bium Sogns Storrelse, har i Agerland næsten . . . 2	□ Fjerd. Bei.
Lynghederet, Moeser, Rør og Krat 3	5 —
Bium Sogn har i Agerland . . . 3½	
Lyngheder fuldkommen . 4	
Moeser, Eorr, Rør og Krat 1½	
Elev Plantagen omkring Steendergaard . . . 1	
	— 10 —
	— 15 □ J. B.

Andet Kapitel.

Kirkerne.

§. I. Daade Bium og Eysgaard Kirker høre til Herregården: Aunsberg, hvis nu værende Eier: Hr. Hans Ummikbell, arbeider paa deres Islands-sætelse. Bium Kirke, som staaer paa en Forhøi-ning nordvest i Byen, har et stort grundmuret Taarn, er rundtom opst af hugne Kampsteene, har et Vaabenhus, og Blætag paa den sondre Side. Indvendig har den 3 Hvælvinger, et malet Pulpit-ur med bibelske Stykker, en 140 Åar gammel Präst-lejlædel

Kestøel og Altertavle, begge med Giverens: Jørgen Marsvins og Anne Helvig Gyldenstierns Navne og Vaabener. I Kirken staaer og en Font, som er en stor og rund, kunstigen tilhuggen Kampsteen, med et stort stieligt Messing Fad. Kun engang har dette været brugt i de 15 Aar, jeg har været Præst her. Altertøjet, givet af forrige Eier: Etatsraad Steenssen, er smukt. Sidstnævntes Fader: Cimmersraad: Steen Jørgensen gav 1740 nye Kalk og Diff af Sølv til Kirken; men dette brændte med Præstergaarden den 1ste April 1760, d; siden har denne Kirke ingen Kalk og Diff eier; men har maatte besigne sig af Lysgaard Kirkes, der er af Sølv indvendig vel forghylde. For Resten har Vium Kirke intet mærkværdige. Kirkens Tiende er i Matrikulen anset for 10 Edr. 7 Skp. Hartkorn.

§. 2. Lysgaard Kirke er en fulled (taarnless) Bygning, opført af 4 lantede tilhugne Steene, og tækked paa begge Sider med Teglsteene. 1793 filden et næt Vaabenhus af Viningsværk, og 2 nye skikkelig store vindver paa den sondre Side. Klokk'en har tilført hængt i Kirkens østre Ende; men da denne blev 1780 nedtagen og istandsat, blev Klokk'en tagen derfra, og ophængt i en, af got Ergetommer paa Kirkegaardens' nordre Side, opført Klokkestøl.

Prækestolen er gammel, har noget Billedhuggers Arbeide og maadelig Maling. Det samme gælder om den lille Altertavle, som dog har dette mærkværdige: at dens midterste Skylle er en fikanted Eges Planke, der holder fulde 32 Tommer i Breden. Ganske anseelig maae den Egg have været, og har vel faae sine Eige i vore Tider. Kirkens Font er som den i Vium Kirke. Bag Kirledoren er en stor indslukket Stoel. Her er et gammelt og ringe Træloft, og — Kalk og Disk undtagne — maadelige Ornamenter; men disse Mangler formodes under nu forehavende Forbedringer, afhulpne. Kirletienden af 61 Td. tiendeskylde Hartkorn er ansat i Matrikulen for 9 Tdr. 2 Skp. — Med Kirkerne følger Kaldss rettighed (det forstaar sig) naar Eieren ellers er der til qualificeret; som dog ikke er tilfældet for nærværende Tid. Forrige Ejer: Etatsraab Steen de Steensen afstod ellers 1789 denne sin Ret til Kongen for første Gang, imod at halde mig til et bedre Kald. Dette blev og allernoadigst antaget, og staar endnu ved Magt. Da Aunsberggaard og Gods afgive Mar 1793 blev solgt til Hr. Ammihøll, blev dette udtrykkeligen indført i Risbekontrakten.

Tre-

Tredie Kapitel.

Byer, Torper og Steder, hvorof Sognene
bestaae, samt Hartkornet dertil.

§. 1. Vium Sogns tiendende

Hartkorn er 88 Ed. 2 Skp. 3 Fd. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.

Hertil kommer

Marsvinslund

med Badstrup

Huus . 12 — 4 — — —

Præstegaarden 8 — 6 — — —

109 Ed. 4 Skp. 3 Fd. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.

Lysgaard Sogns t. n.

H. K. Annergaars

Den iberegned er 64 — 3 — 3 — . —

tilsammem 174 Ed. 5 Skp. 2 Fd. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.

Hvor ulige dette Hartkorn er deelt imellem Sognenes Beboere, seer man, naar enhver By, Torp og Sted omstaendeligen beskrives. Alisaar først:

§. 2. Vium Sogn. Vium By, med sine 5 Udslyttere, bestaaer af 22 Gaardnænd, hver paa 3 Ed. Hartk. 7 Huusmand hver paa 3 Skp. 3 Fd. Hartk. og eet Huus paa 1 Skp. 1 Fd. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. —

Her holdie jeg for at være det rette Sted, at beskrive

Præ-

Præstegaarden i Henseenbe til Abling og Bygning.
 Vium Præstegaard staar nær ved Kirken i 'Sydvest fra den at regne. Ved Udstifning af Fælledskabet i Esteraares 1792 fil Præsten sin Ager, og Heedesod under eet paa det bequemmeste Sted, muelige var: nordvest ud fra Gaarden, ved begge Sider af den gamle Lysgaard-Bei, som derover blev aflagt, og skal nu følge Viborg-Beien østen om Præstens Sod, hvorved Sogne-Beien blev lidet eller intet længere, men meget bedre. Det blev en nødvendig Folge, at Præsten ei kunde faae de allerbeste Jorder, som ere Norden og Østen for Byen; men, det forstaar sig, han fil desto meere deraf, og har omrent lige meget af god og middel Jord, i alt omrent 100 Edr. Ager-land, hver til 14000 □ Alen. Hermed vandtes adskillige Bequemmeligheder og Fordeele, f. Ex. Krat til forneden Giærdsel og andet Brug — god Keiligt h'd for Bildtet, hvorfaf der gives adskilligt — frugbare Dale, som ved overskylende Vandledninger meget kunne forbedres, hvortil jeg og har gjort Be-ghndelse ved at anlägge et Sluseværk, ved Hjelp af hvilket jeg kan, naar jeg vil, holde og udlade en stor Dam; saa at den Mangel paa Vand, vi hidtil havde været underlaadte haade i ts re Sommere og firende Vinrere, er ei herreder at bestygte. Foruden

Den denne har Præsten i sin Lod 2 andre Fiszedamme,
 hvilke jeg havet lader rense og besat alle 3 med over
 600 Karudser. Til disse Gørdele kunne og hen-
 regnet: Tørvemoeser til Gornedenhed, en sandrig
 Pæle og et klart Kildevæld: alt i Nærheden ved
 Præstegaarden. Til Havn for denne Lod ved østre
 Siden har jeg allerede sat 98 Favné enkelte Steens-
 gærdar, og plantet 30 Favné Hvidtorn. Steenene
 dertil ere opreddede af min Agerjord. Dersoruden
 b'ev Præstegaarden tillage en anden Lod, som indbe-
 fatter: Eng, Kær til Fredrikt og en lidén, ille
 meget betydelig Anpær af smaa Egetræer, omtræn
 400 i Tallet. Forhen avledes til Præstegaarden en
 Ennes Læsser Hec aarligen. I Aar venter jeg, ved
 allerede gjorte Forbedringer, at avle over 40 Læs,
 da med flere Bekostninger kunde det bringes lange
 høier. Det beste Stykke af min Englod har jeg
 indheonet med Ege Pæle, som ere tilspidsede, sorte
 bræntte fra den nederste Ende en Alen opad og ned-
 rammede 3 Quartær, og derover i Jord. Over
 den staae de 5 til 6 Quartær høit. Dette Havn er
 varige, og spilder saa god, som ingen Jord. "Om
 saadant Havn ikke angriber Skoven for stærk?,, Jeg
 mener nei, fordi de krogede Greene ogsaa dertil ere
 brugelige, og af disse kunne mange, uden Skade —

ja

ja endog til Nyttie, naar Forsamleheds Regler ders med iaaftages — lappes af eet Træ.

Præstegaarden er en nye, smuk og ordentlig indrettet Bygnina, som jeg har tilbygt 8 Faa; hvilket med nogle fleere Indretninger, Broclægningter m. m. har kostet mig over 400 Rdlr. Hele Wium Bye — undtagen Præstegaarden og Degneboeligen — hører, som hoveriesjærende Bonderjods, under Herregården Aunsberg i Maboe - Sognet Siorslev. Wium Byes Jorder ere de bedste, baade, til Korn og Gras, ei alleene i disse 2 Sogne, men og i det heele Herved.

§. 3.. Marsvinslund, en smuk Gaard paa 12 Edr. Hærl. med et Huus (Badstrup-Huus) paa 4 Skp. Hærl. — hører og til dette Sogn. Gaarden har i Øverheden god Ekov af Egg, Bog, Ron, Birke, Hessel o. s. Den har spækkelig Heebierging: ved 50 Læsser og derover — en smuk Hauge, got Agers land, og Lyngheede med Tervenior set over Niodterfe. Midt i forrige Aarhundred, og nojle Aar derover, var den en Bondebje, som hedte Badstrup, og havde 4 Gaardbeboere, som gjorde Hoverie til Aunsberg, og svarede Ziende og andre Rettigheder til Præsten, ligesom Sognets øvrige Beboers. Jørgeu Marsvin, som da eiede Aunsberggaard og Gods, har

har ladet indgive i Stifts-Arkivet et Haandskrivo,
saaledes lydende: „Eftersom jeg haffuer begynt alle
„bygge paa Bastrop af hvilchen Presten i Wiom,
„som aff andre Gaarde der udi Sognett haffuer nye
„dett aff artilds Tid sin thiende offer och anden
„Rettighed, daa paa dett jeg ikke schulle ferringe
„med mitt forseett hands Indkomst som ellers eet
„heell ringe schall hand Aarligent deraf I steden for
„tinden Nyde 10 schepp Ruff 12 schepp Wng og
„20 schepp Haffer, hvilket hanem schall lessueris
„aff min Fulldmectige der paa steden Daar han det
„begerer.

„Acium Uffuindsberg d. 27de Febr. Anno 1652.

„Jørgen Marsuin.

„Egenhandt.“

Om Mandens "forseett", som troeligen har været: at giøre Badstrup Hye til en Sædegaard, i dette Tid — d. e. inden 1661 — kom til Guldkom-
menhed, det lader sig vel neppe nu meere oplyse eller
beviise. At forbriegaae, hvad Kraft saadan Ting —
der ei engang var underskrevet af da værende Præst,
som han selv Aaret forhen havde kaldet — kunde
habe — jeg vil kun sige — for Estermændene i Kal-
det, vil jeg kun her erindre: at min sidste Formand
havde faaet Vederlag for hemeldie Slip. Korn, og
dermed

dermed ladet sig noie. Det samme havde jeg villet; men nu værende Eierinde: Madame Clementin, vilde slet ikke tilstaae mig, paa Grund af: at Gaarden var hende solgt og skiodet, som en gammel adelig Hoeed, og Sæbegaard. Jeg ledte nu op — fandt Grunde derimod — og paastaar Tienten in Natura. Afvigte Aar androa jeg Sagen i Cancelliet, og lod medfølge noqle indhenteede E:slærlinger og egne Oplysninger — Kort: under 31 Januar. 1794 tilfældede Cancelliet Amtmanden Gerstorff Benef. paup. for mig, ned Ordre: at befikke mig en frie Precurat: og, besynderligt! under selvsamme Dat. og af lige Indhold blev hende meddeelt baade Benef. og befikket frie Proc. uden at hun havde sejt, vidste eller ønskede det. Udsalder af dette, saavel em af heele Sagen, kan jeg ikke vide, da jeg i April M. reenstriver dette: Badstruphus staar for 4 Skp. Harsk. — hører til Marsvinslund, og ligger paa Gaardens Mark, et lidet Stykke esten for Grunds vad. Om Præsten heraf skal have Tiende og andre Rettigheder, det vil beroe paa Sagens Udsald ned Marsvinslund.

§. 4. Nipgaard, den sterste Bondegaard her i Sognet, staar for 5 Edr. 5 Skp. 1 Fdl. 2 Alb. foruden Slovstald 1 Skp. 1 Fdl. 2 Alb. Marken

er

er for det næeste Skarp, hold og usfrugtbar, som kommer især af 2 Sver, Marken grændes til: Nipgaard See og Vabsee, og af de suure Møser, den er en tinget af. En Herlighed og Fordeel dersæd ere de smukke Lunde, den har paa Marken, som give god Lye og Græsgang, for Kreature. Gaa den herer under Aunsberga; hvilket ligleedes gi idr om de øvrige Beboere her i Udsognet, Steensdalgaard undtagen.

Mederhvam, nordvest for Nipgaard, og noget over $\frac{1}{4}$ Miil lige i Vester fra Vibum, er en hovfrie Gaard paa 4 Ed. 3 Sk. Hatt. Den har Hvam See vesten og Landeveien fra Viborg østen for si, af hvilket sidste den — dog uprivilegeret — har god Mæring, da den ligger just 2 Miile fra Viborg. Marken er stor; men sandig og ringe, og gaar Nord og Vester paa langt bort fra Gaarden. Bygningen derimod er nye, smuk og tunimelig.

Overhvam, vesten for N. Hvam, er en lis den Bhe eller Torp, bestaaende af 4 Boelsmand, hver paa 1 Ed. 1 Sk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Bygningerne ere gode; men Ejendommene ringe.

Giedhuus, som har 3 Sk. 3 $\frac{1}{2}$ Ed. 1 Alb. Hl., har sandige og faae Ejendomme.

Kolhuus, senden for Giedhuus har 3 Besboere, af hvilke een staar for 1 Ed. 2 Skp. 2 Fdl. 2 Alb. og de andre 2 hver for 5 Skp. 1 Fdl. 1 Alb. Bygningerne ere stikkelsen i Stand; men Jorderne ringe, og give, kun som de Sidstanserteres, god Rug og Boghvide; men lidet af By i os H. vre. Det indhegnede Skoransøg ved Steendalgaard vesten for gaar indtil denne Gaard paa en 500 ALEN nar. Pabsøe-Huus, senden for Kolhuus, har een Besboer, staande for 1 Ed. 3 Fdl. Ejendommene her til ere af samme Beskaffenhed, som de Goranfertes fra Mipgaard af — alle tildeels ringere, end Rosloniernes Jorder, og have hverken Eng eller Hoesbierging. Vi komme nu til den sidste, længst borte liggende og eeneste Kolonie-Gaard i disse Sogne.

§. 5. Steendalgaard vestligst i Vium Sogn, og næsten $\frac{3}{4}$ Mil fra Vium. Denne Gaard blev siden 1769, bøet af een her til Lands navnkundig Mand, som døde for 4 Aar siden, havde lart Trykke-Kunsten, forstod at gøre Berlinerblaat, og praktiserede Medicin og Kirurgie, paa Grund af, at han havde tient den beromte Dr. Ankersen i Ribe, som Tiner — det er at forstaae: paa Ruf og af Windesnge. Hans Navn var: Niels Eras

Cramer. Jeg nægter ikke at Møgle, især veneris
ke og assindige, kom lærte fra hans voldsomme
Kuurer; men ligesaa vist er det, at Adskillige døde
derunder, at Mange kom slettere fra, end til ham,
at han lo? sig ublue betale; og havde dog Held til,
at indtage Almuen, ja endog en ikke lidet Deel
af Middelstand. Fra alle 4 Hjerner — fra
andre Provindser endog — søgte man til ham,
som en sand Mirakel-Mand. Han havde i man-
ge Aar vant sig til det skarpeste Sprog, og var
just derved deslovanskligere at komme til Ords med
fra Religionens og Dydens Side. Gaardens tillis-
gende Jorder, sem udgiere en nok saa betydelig
Etraekning, som Nipgaards, der staar for henimod
6 Ed. Hekt., ere ikke ringe, da jeg har set dem
strembare got baade Brø og Havre. Paa de til denne
Gaard henlagde Aars og Lyngjorder er, efter Hr.
Forslinspektør Brüels Forslag, og under hans Besty-
relse, gjort Bevnydelse til Skovarlaeg. Wel er
denne Brüel en Udlænding, en Hanoveraner, men
dog vist en god Dansk Patriot. Han besidder for-
sinligen gode Indsigter i Skovvæsenet, og har ved
et Skrivt deri vundet en Præmie i sit Fædeland. Han
er en ærlig og virksom Mand — og baade hnder og
dyrker det Lands Sprog, hvis Bred tildeles ham ei-

g. igen og umisundt. Først blev dertil indtaaret et beqrent Stykke Lynghede af 40 Edr. Lunds Gørrelse, som med stor Belostning blev indhegnet med dobbelt Dige af Lyngstrø — den eeneste Hegnsmaade paa Kolonierne. Siden har man indtaget et Stykke efter det andet. Hverken er jeg indtagen af Jordomme før eller imod dette Anlæg — eg kan dersor desto frimodigere fremsette mine Tanker. Gierne vil jeg troe, at Anlæget med Lid og god Opsigt kan lykkes, og det saa meget deslomeere, som der, af de i Moeserne forefundne Granitodder, og i Lyngjorden Birkbarlk, gives stærk Formodning om, at her en gang i Jordumtid maae have været Skov. Det eencste, her saaes, er Gran, Hyr og Birk. Paa en □ Alens Størrelse opgraves det øverste Jordlag, og lægges, til destob. dere Ene, ved Siden af Hullet. I d. tte, som for det meeste bestaar af Smaasteen og Grudsand, med en lidet Blanding af Muld, saaes Frest enkt. Saaledes er dit — □ ved □ — og af disse Rad ved Rad hecle Plantagen over, undtagen hvor der paa Agerlandet er saaet efter Tloven. Det først saae'e Stykke tegner nu paa 5te Aar ille slet. Der findes Granner — skønt ille i Almindelighed — af 8 til 14 Tommers Højde. Men det synes og at være det beste og bequemmeste Stykke. De fuldigere
Inde

Indsægter love ikke fulde saa'got. Opmærksomhed fortinerer vist nok her hvad vor lærde og utrættlige Fleischer skriver i Bogen om Slovosenet. Side 214: "at Hyrren ei kan komme frem og være i sandan Sand, som hidtil har ligget næste i Horder, og hvorfra man har taget det øverste Lag." Dog er netop saa' sked med denne Skovplantning. Side 210. "Hyrren har en Pal- eller Hjorterod, semi gierne lebet ned." — Men her kan den ei leve ret dybt for Ahlen, der ligger mange Steder kun 8 til 12 Timers under Overfladen. S. 225. "Man har set Granplantninger i den bare Sand ic. men efter negle og 20 Aars Forløb var den hele Herlighed forbi ic. denne Slags Grund duc da intet." Af det, som samme Forsatter skriver om den Jordbund, Birken og Epen elste, hvilket Erfarnehed rigtig støtfører, skulde jeg tree, at disse to Træearter kunne paa Als heden slæe an og vore til deres sædvanslige Størrelse. — Jeg ved vel, at man beraaber sig paa hinne, ligesaa' sandige Heerde, Strækninger ved Berlin o. s. Steder, hvor man nu seer herlige Gran- og Hyrres Slove. Men jeg ved og, at hinne paaberaabte Skovansæg ere i et 4 til 6 Grader sydligere Klimat; og meget længere borte fra det (her Storm eg folde længer tilbringende) Vesterhav.

§. 6. Maadesigt var det nok, at der aarliges
loges lovlige Eyn til dette Anlaeg af negle, i Ekov.
vaesenet knrig og paalidelige Mand. Og hvo falso
der ikke her paa at igentage det saa ofte horte On-
ste: at de os uvedkommende Tyskere maatte dog en-
gang forblive daraussen og, aldrig indkaldes, uden
naar 2 Tilselde havde Sted — det første: at ingen
bequem til veklowmende Besilling var at finde bladte
Land os Bern — det andet: at den Indkalde var
saagnig og paalidelig. Ved dette Ekovanlaeg har
en forstrenen Hanoveraner, været nu i 4 Aar aufst
som Skovrider m.d 224 Rdle. aarlig Len, (om jeg
ikke feiler) og med Greendalgaard til frie Beboelse,
som paa Regieringens Belosning er smukt indrettet.

Bor viise og miide Regiering — velsignt være
den, for ald den Fred og Held, vi Inkelige Danske
nyde ved den! handler uselbarligen efter de laudsfa-
derligste Hinsigter og Planer. Men ak! det er jo
Statssyternes Iminkelige Skabne: at de saa ofte
maae se med andres Dine og arbeide med andres
Haen:er. Umisundelig er, Tronemand! Eders Lod.
Ere I — ville I gjerne være hvad I bor: retfor-
dige, gode, Menneskeslægtenes Held — hvor ofte bli-
ver dog det, som hos andre kun er menneskelig
Svaghed, regnes Eder til Forbrydelse? Enhver af
Eders

Eders Brødre i Gælskabet ville I giøre lykkelig — uden Selv at være det? Enhver af dem unde I, og hærde den Frihed, Gud og Naturen har givet dem — Selv nyde I den allermindst. Hvor sorgeligt for Eders gode Hierter, om I mislede: af, uknydige, toge Brødet fra Eders egne velartede Børn og lastede det for uværdige Fremmede? Det Eder Betroede er ikke Eders — det er Statens — Ejendom. "Det kostede Landmanden sin suure „Sverd, førend han bidrog sin lidens Deel tertil. „Han tog det maaske sig og sine fra Mundem, for at „undgaae en streng Retientes Execution — og det, „som 1000 med grædende Taare kæfede frem, borts „gives maaske med eet Træk af Pennen til en Mes- „drig. Det Embete, hvortil der maaske vare „meget værdigere Candidater, hvorpaa en Tren- „gende for mange Aar siden havde bygget sin gands „Se tilkommende Elyke, der forlod sig paa det ham „givne Tilsagn, bortsnapper hin favorit, det in- „tet mangl de, uden Duelighed. „") Herlige Gr. J. J. v. Ahlefeldt! Din lyse Sjel overskuede — og koncentrerede Kvintessensen af god Statistik. Dit Skrivi vorde læst, og atter læst, og vejet og

B 4

læge

*) See Iversens Almennytige Samlinger 1791, 22de Bind, Side: 417.

lægt paa Hjerte! Det vorde sørn og nær alle Stats-
snyreres gylne Adc! — indtil det — gud snart!
frembringer den tilstede Værling! — Det var
Steendalsgaard, jeg kom i f. a.

§. 7. Øste har jeg i Anledning af denne Gaard
overskuet den heele Kolonie-Gosætning, saavel i Fors-
hold til Staten i Almindelighed, som til disse 2 Søge-
ne i Særdeleshed. Og øste er, ved den Betragt-
ning, overkommet mig en dyb Ærgmodighed. Et
Aulæ, sem, efter Fabricius om Folkefermerelsen,
har kostet Staten saa gantse meget, da, sem med
den beste Regierings visse og rirkomme B. strabel-
ser ikke har kaffet Landet forholdsmaessig Hordeel; men
herimod har ude'ust et betydeligt Antal af Lan-
dets eanc Børn fra visse store Hordeele, hvilke der ikke
kunne afgive enhver fromme Ønsk. *) Og da Ko-
lonierne

*) En høibesalet Commision, bestaaende af C. L. Etistræ-
mand, M. Schestedt, Esterraad Steensn., Proprietar
Lizme, undersøger i dette Foraar, om det er raadeligt og
fordeelagtigt: at indtage flere Kolonie-Horder til Skovan-
leg, og deraf nedlagte et vist Antal Kolonie-Gaarde? Dr. Forst-G. specter Bræuer formeener ja, og har i Com-
missionen fremlagt en Beregning, efter hvilken 500 Lan-
der Land skal i x0 Aar indbringe Regieringen 180000 Rdl.
og derover. Dr. Koloniesforvalter Gisrup har ligeledes
frems-

Sonierne in Statit q̄d̄ ere — som hver Mand ved —
 Staten til stor Ærde, og saa get, som ingen Fore
 deel, da de hverken bidrage til deres Udgivelse eller
 Forsvar, maatte det ved denne Auledning tillodes
 mig, til næiere Prævælse at frensætte dette Forslag:

§. 8. Kolonigaardene sælges hver især ved os-
 fensig Auction. Maar det bliver et Villaaer, at
 Kieberne beholde deres Elautefrihed i 10 Aar, og
 Tiendefrihed (Præstens undtagen) bestandig, er det
 ikke at trode cm, det jo vil ḡres Enshavere.
 Derved indbringes da en betydelig Deel af den uds-
 lagte Sum. Nu afjaar:

1.	Koloniie-Forsvæ.r, hvorred spares		
	aar'igen	400 Rdlr.	
2.	Præst.	250 —	
3.	Elov. Inspæller	400 —	
4.	Elovridet	224 —	
5.	Tilætning til Kirkens*) Brøndes og Gaarders Vedligeholdelse .	800 —	
			C 5
6.	Hera		

frimlagt sin Beregning. At ønske og haabe er det, at Com-
 missions Akerne med dens endelige Resultat udgives i Tryk-
 len, til flere Kyndiges Vedgømmelse, som ellers ikke i
 vore Dage med andre offentlige og store Indretninger.

*) Kirken vedligeholder Menigheden, imod at eie dens Tiende.

6. Hertil kommer Statter, som vindes	1000 —
	3074 —

Renterne af den indkomne Kapital,
og hvad der spares ved den afgaaende
Opmaalings Kondukter, samle
Bedkommendes Reise = Bekostning
m. m. kan jeg ikke bringe i vis Be-
regning. Men derimod troer jeg,
at man sikkert kan ansætte den visse
aarlige Binding til 3000 Rdkr.
Det udgjorde i 80 Aar (10 Aars Stat-
ter fradragne) 230,000 Rdkr.

Den anlagde Slovplantsage kan desvagt vedblive. Maar en Kongelig Slovfoged skal Steendalsgaard til frie Beboelse, og 50 Rdkr. aarlig Køn; vilde der vist blive 10 for 1 af Landets egne Born, som dertil varer duelige, og modtoge det med Glæde. Og, saae man da om nogle Aar, at Slovanlæg vist og sikkert vilde lykkes, kunde man jo endda komme tidlig nok, og efterhaanden indeage flere Strækninger. Mueligen begangne Feil kunde derved destobedre opdages og ændres. Dersuden vindes det, at (a) Jorderne bedre krykles, som Ejendom — (b) Sta-

ten

ten faar flere til Forsvar — (c) Undersaatterne giores ligere, saa at Naboe ei langere skal klage og sulde over Naboe — og nu farvel, Steendalgaard! —

§. 9. Lysgaard Sogn bestaaer af følgende: Lysgaard Bye har 5 jorddyrlende Familier, nemlig: 1 Halvgaardsmand, som staar for 3 Ed. 1 Skp. 2 Hfd. 2 A.b. 1 paa 2 T.r. 5 — 1 — 2 Annexgaards Mænd hver paa 1 Ed. 5 Skp. 2 Hfd. 1½ Alb. og 1 paa 3 Skp. — 1 Alb. — Jordarten her er for det meste lerblandede Muld, men keld, som kommer af de mangfoldige suure Siiger og Møller overalt paa Marken. Boderne ere hovedrigende til Herregården; Hald-Slot, som ligger $\frac{3}{4}$ Mil h. fra til Nord Nordost i Døllerup Sogn, Nørlyng Herred, Viborg Stift og eies og beboes af Kammerh. og øverst Landsdommer i Nørrejylland: Frid. d. Schinkel. Sistrup vestligst i Lysgaard Sogn bestaaer, foruden jordløse Huuse (som dog formedes ved forehavende Udstykning af saae noget Hartkorn) af 4 Halvgaardsmænd, hver paa 3 — 1 — 1 — 1 $\frac{1}{2}$ — Hf. *) Boderne her falde nok saa skarpe, som til Lysgaard; men de have og mere deraf i Forhold til deres Hartkorn,

o3

*) Hhuemændene fik dog intet Hartkorn.

og $\frac{3}{4}$ Mil længere havvei til Hald. Bieballe nærmest ved Lysgaard mod Nord-Nordost — har 4 Mænd af hvilke de 2 have hver 3 Edr. — — $2\frac{1}{2}$ Hl. den 3de 3 Edr. 1 — 1 — Hl. og den 4de 3 — 1 — 1 — Hl. Disse have den beste Jord til Korn og Græs i dette Sogn, og som girer Vium Bye gandstæ lidet øster. De 3 første høre til Hald, og den 4de til en navnlundig riig Gaartfæster: Ib NederSEN i Rindsholm, eller (som det sædvanlig kaldes) Pindhuus ved Viborg. Ballehuus, nordvest fra Lysgaard, er et Selveier-Eted paa 1 Ed. 1 Hl. Hl. som har saae, men gode, Jorder. Over Testrup, $\frac{1}{2}$ Fierdingvei nordvest for Ballehuus, har 4 høfrie Boelsmænd, hver paa 1 — 6 — $1\frac{1}{4}$ Hl. De have got og veldyret Kornland, og hører alle til Herregaarden: Randrup ved Viborg.

Neder Testrup, et lidet Stykke nordvest for Over Testrup, har 2 Halv-Gaardsmænd, hver paa 3 Edr. 4 Skp. Hl. som høre til Hald. Deres Jorder ere omrent af samme Bestaffenhed, som de OverTestrups.

Kuiballe har een Halvgaardsmand paa 3 — 1 — 3 — 1 Hl., til Halds Gods, og 3 Selreiere: een paa 3 — 3 — 1 — $1\frac{1}{2}$ Hl. og to, hver paa 1 —

5 — 2 — $2\frac{1}{4}$ Hl. Maar undtages det Stykke af deres Mark, som ligger paa begge Sider af Landeveien, fra Grundvad opad mod Lynggaard, der falder noget sandig og skarp, saa er den god og frugtbær baade paa Korn og Græs. Knæleborg Gaard, 1000 ALEN omrent Norden for Katballe, er en Selværgaard paa 3 Ede. — 2 Fdl. 2 Alb. Hl. Dens Jorder ere noget ringere, end Katballernes. Knæleborg Huuse, i Endvest fra Knæleborg, staar hver for 4 Skp. Hl., og høre til sidstnævnte Gaard. De dertil ligende saae Jorder kunne frembringe got baade Korn og Græs. Det sidste og nordligste Sted i Sognet er Hindberghuus, som staar for 3 Skp. i Fdl. Hl. og haver dog derpaa 2 Huse. Stedet eier ovenfor ommeldte riige Ib Pedersen. Det har, efter sit Hl. meget — ille Jord — men Sand at saae sit Boghvede og Rug i. Bygningerne her i Sognet ere overalt stærke og i god Stand. Høebiergingen er liden og ringe. De fleste avle kun eet til to — men Katballerne og Mesterstruperne hver 4 til 5 Læs — alt middelmaadige Kærhøe.

S. 10. Summarisk Tabell.

	Hartkorn.			
	Edr.	Skr.	Fde.	Alb.
Viuni Sogn — Vium Bye.				
Præstegaarden . . .	8	6	.	.
17 Gaarde, hver				
paa . 3 Ed. . .	51	.	.	.
5 Udshyttere 3 . . .	15	.	.	.
7 Huuse . 3 Skp. 3 Fde.	3	2	1	.
I	1	1	$2\frac{1}{2}$
Marskinslund	12	.	.	.
Batstuphuus	4	.	.
Nipgaard	5	5	1	2
Nederhvam	4	3	.	.
Overhvam, 4 hver				
paa . 1 Ed. 1 Skp. $2\frac{3}{4}$ —	4	4	3	2
Giechhuus	3	3	1
Kolhuus	2	5	1	1
Pabsehuus	1	.	3	.
Vium Sogn i alt .	109	4	3	$2\frac{1}{3}$
Lysgaard Sogn — Lysgaard				
Bye	9	5	1	.
Siscup, hver				
paa . 3 — 1 — 1 — $1\frac{6}{8}$ —	12	5	2	1
Bisballe	12	2	3	.
Vallchuus	1	.	1	.
Overtestrup 4 hver				
paa . 1 — 6 — 1 — $1\frac{1}{4}$ —	7	1	1	2

Neder

Summarisk Tabell.

	Hartkorn.			
	Tør.	Slp.	Jel.	Alb.
N der Testrup 4 hver paa 3 — 4 Slp. —	7	.	.	
Katballe	10	.	2	1
Knælleborg	3	.	2	2
Knælleborahuuse 2 hvert paa 4 Slp. Hl.	1	.	.	
Hindberghuus	3	1	
Lynsgaard Sogn i alt .	64	3	3	.
	109	4	3	$2\frac{1}{2}$
Begge Sogner i alt .	174	.	2	$2\frac{1}{2}$

Anden Afdeeling.

Sognenes physiske Bestaffenhed og Mærkværdigheder.

Første Kapitel.

§. I. Ørfladen havet her kun faae og smaae
horizontal jernne Streng. Det allermeeste er høie
og lave affaldende Strækninger. — Her gives ikke
faae høie Bakker og dybe Dale. Af disse udmaerk
sig især de ved Over-Tesstrup, der give en Morit

og ret romanesk Udsigt. Man har her for sig en meget dnb Dal med adskillige slangesermige Bakke, der alle valte ud fra Foden af de med Lyng, Gas, Kær og Blom begede Sand-Bakker. De samle sig ved den nedenliggende Dæle-ryp Melle, ej fiske et Stykke esten d. rfor ud i Hede-Gee. Paa Højden af den høieste af disse Bakker ligger Øvers Tæstrup.

J. 2. Af lynggroede, fugelrunde Høie ere her, som ellers i den heele Egn, mangfoldige. Værens Hovedlod har allene 10, og begge Eggner ganske ris over 50. *) De ere eisensnigen ikke Naturens; men Konstens Værk. Til Grundvold have de en ordentlig Rad store Steene, som dog ere skulde af Jord og Lyng. I Midten af nogle finder man 2 meget store Steene med en ille mindre flad over, hvorunder staae Urner (gamle sorte Leer-Gryder) fulde af Aske og Been; men Urnerne gaae i Stykker, naar man tager dem. Kun een saadan Høi, der havde været en Baunehøi, til at taende Ild paa i Ustdeds Tider har jeg emgraver. De bestaar for det meste af got Muld, hvorfaf jeg slytter, at de maas være sammenbragte af

*) Paa Veien imellem Almind Kirke og Efaber-Wolle taler man 60, hvorfaf ingen synes å vil borre.

af Overfladen. Vel troligt, at flere Oldsager
funne opdages, naar man kun havde Leillighed, Lyst
og Evne til at omgrave flere.

S. 3. Jordarten under Overfladen er meget
forskjellig. En stor Deel af Vium Byes Mark
har god sort Muld til en Alen dybt og derover.
Ellers haver man i Allmindelighed ikke meget over
eller under 6. til 8 Tommer, for man kommer til
et lag grult sandblandet Leer, eller læreblandet
Sand. Øste treffer man paa bart Sand — øste
paa reent feedt Leer, og øste paa een af disse Ar-
ter med smaae eller store Steene i. Paa sine Stes-
der stoder man paa dybe lag af fint Blaalet.
Saaledes er det befundet 12 til 30 Alen ned, hvor
man har gravet efter Vand. Til Vium Bye,
ved Over-Hvam, hvor et Leglværk var anlagt til
Kolonie-Stedernes Opbyggelse, og flere Steder i
Lysgaard Sogn haves got Leglsteen-Leer. Men
Kalksteen *) eller Mergel har man ikke her kundet
finde

*) Et Par Miile nordvest herfra ere de bekjendte store Kalk-
brænderier ved Daugberg og Mønsled, som forsyne et stor
Deel af Norre-Jydsland med Kalk, og Kalkbrænderne kose
det selv 10 til 14 Miile bort. Kalk-Gruberne ere rige
not; men Lyngen, der skal brændes ved, gaar temmelig

finde. Wel staar der i det Økonomiske Magazins 4de Bind Kjøbenhavn 1760 Side: 76 en Beretning af den i sin Tid navnkundige Særen Testrup — *) efter hvilken der ved Testrup skal gives "got Jord" "mark af temmelig Dybde; „ men foruden at denne Mergel er gandske mager og sandig, er det kun saa tynde og indskrænket et Lag af den, at jeg med Mod og næppe kunde bierge 2 Eas, som jeg lod hente til at gjøre Horsæg med. Og da Stedet tillige er vanligt at komme til og fra med Wogn, saa er det lidet eller skælden, at Neden-testruperne, paa hvis Grund det liggæt, betjene sig deraf. Mueligt, at det ved Esterhøiing kunde der i Mærheden findes mere, stont det ikke eroes af Beboerne. Dette Sted paa U-lantet af Sogrene u-deagen, er jeg af den Forening: at H. Krøymann — med hvor skyndende en Tone han end i den Haderslevske Maaneds Korrespondent foregiver, at kunne paa enhver □ Mil i Ean-

med, og maae hentes 1 til $1\frac{1}{2}$ Mil borte. Ellers findes ingensteds her i Egnen Egn til, at der nogensinde har været Kalkbrenderier i Drift, som i øster Egnen nord og nordvest for Randers f. C. ved Vorup, Rousfed, Gaastrup o. fl. Af Brændemangel maae de der være nedlagde.

*) Han blev Rasserer ved Kolonie-Anlæget, geraadebe i en besyndelig Rassermangel — og døde pludseligen.

Landet visse Mergel, dog her forgives vilde probe sin Konst. Jeg veed, at heromkring har været søgt med Jordboerer — og selv har jeg mange Gange med Ekedevand i Haanden, vandret om — og søgt; men intet funden. Under nogle af Testrup Bakker findes en fin brunnested Jordart, men ingen her veed at bruge den.

§. 4. Destovisstere og mere gives her af den noksom beklaende Ahl hvorfaf Alheeden dog nok har facet sit Øurn, da den skal findes der overalt, og paa sine Steder, f. Ex. ved Kolonte-Kirken, saa nær ved Overfladen, at Plovjernet osie løber derpaa, skjent dette kun skjærer 3 til 5 Tommer dybt, hvilket endog gjælder om en stor Deel af de sydvestlige Egne i begge Sogne. Ahlen er et mørkgraa, eller bruunt, 3 til 4 Tommer tykt Lag — bestaaende af tæt sammenpakket Sand, hvori findes smaae Steene, og saa haarde og rungt, at man ikke, uden ester mange Sisb, kan arbeide sig derigjennem med Jern-Greeb eller Spade. Nogle Steder synes den at være Jernhalstig. I det mindste seer den ud, som Jern-Rust. Paa nogle Steder — endog i Præstens Agerlod — ligger den en Alen nær ved Overfladen — paa andre 20 og fleere dybt. I Almindelighed ligger den høiere i de vestlige — og dybere i de østlige Deele af disse

Sogne. Man see herom: Pontop. Atlas Dan. 1. Tome, Side 399. og E. Fleischer om Slovraasenet &c. 538, o. f. — At ellers Ahlen, naar den er blotter for Solens og Rustens Virkninger, efterhaanden lader sig opflese, det har jeg paa fleere, end et Sted, erfaret.

Andet Kapitel.

Steen-Arter.

§. 1. Overalt i Sognene gives Kampsteene, store og smaae, synlige og usynlige, og det i stor Mangfoldighed. Hornsigtigt er det at see, hvorledes de efter Udkiftningen krybe i 100 Tal op over Jordan. Hvis Beboerne kunde blive høstrie eller Selveiere, fandt de vel paa at føre dem bort til Havn og anden nyttig Brug.

§. De saa kaldede Spadeier (Sebedei Steene,) der alle ere af Flintesten, findes her af forskellig Størrelse, Form og Uddannelse. Selv har jeg en Samling af en 40 Stykker. De ere af $\frac{1}{2}$ til 2 hede Tonners Tykkelse i Gjennemsnit. Med Forundring haver jeg betrættet deres konstige Dannelse.

have

have en fugleformig — nogle en affing og kanted Top,
og en flad Bund. 5 ordentlige Rader, som de kunde
være indspætte af sine Perlesnoder, samle sig i den
øverste Punkte, og gaae ud fra en Fordybning i Bun-
den ved den eene Side. Af hele Dannelsen, ses de
ud, som de kunde være støbte i en Form, saa at nogle
vare lirkedes til Gunnhed og Fuldkoramenhed; andre
derimod grovere, og ikke ret — somme kun haiv —
udstulde. Nogle ere af Størrelse og Form som
Halvdelen af et Undag, andre kun af $\frac{1}{2}$. Tommes
Heide, og som en $\frac{1}{2}$ f. i Omkreds. Af de nær ved
 hinanden, parallelt gaaende dobbelte Perle-Rader
som tildels ere meget fine, sies nogle som indspæ-
lde under Steenens Overflade, hvilket er Udfaldet
med de allersleeste; men et Par af lige Størrelse,
Form og Farve, begge særdeles fine af Uddannels-
sen, have alle 5 dobbelte Pril-Rader fremstaaende,
som smaa Vorser over Steenenes Øverflade. Disse
synes dog et at være af den samme Skjære og gjens-
 nemsigtige Flid-Materie, som de ørige. Hvor nogle
satte Raderne i et hulandt paa Bunden, Eller dog
i en samme steds udstaaende Knop. Hvor kan ere de
blevne til? Mig synes, at Spørgsmaalets Besva-
relse fortinier Naturforskernes Opmærksomhed — og
jeg forstaar ikke, hvilket var dermed Fleischet ei en gang

har navnet dem i sin Naturhistorie. "Alden Tyrol
maae den være Linnæi *Graptolithus*, *stellata*
pauctaqve radiata referens, som han han kal-
der paa Lydsk: Sternstein, og skriver om, at Eos-
det, hvor den findes, er Schania campesiris — *)
Gradeerne maae da være de samme, som Greiffe
Wallerius kalder *Asteria*; men at de — som han
vil — skulle være litter animalia vermium petri-
ficata, vil ikke ret i mit Hoved, da de bestaae af
den reeneste stjærcste Flint. Skulle da alle Flintet
være dannede af forsteenede Orme? og hvorfør Spade-
deier da af denne kunstige Form, meer, end alle an-
dre Flintene af samme indvores Beskaffenhed?
columnares ere rigtig nok de fleste, og af dem
nogle har høje og toppede; og dersom angulares
skulle være de lidet ast lange med en Karpagtig Kant,
meest hen over den ene Side, haver jeg og nogle
af dem. Naturhndige kunne vel af Ovenstaende
domme, om Spadeerne ikke skulle være forsteenede
Afryk af visse Havdyr: ut-n de af Pontepidan i
hans Atlas ommeldte Echiniter — eller von Aphelens

Ges.

*) See Linnæi *Systēma naturæ* S. 203 — den anføres under No. 5. og hentregnes rigtig nok til petrefacta.

Gæstjerner? I Christen Hammers Mørke Maerurhistorie 1ste Deel Abb. 1775 ansøres C. 182 o. f. Kørstred, Gæstjerner, asterias, og af d.m. forsikkjellige arter. Men ikke det rimeligste blev at antage, at disse Steene ere Ustyrkede af hine Gæstjern r., som ved Tidens Langde ere udsoldte — men paa hvilken Maade? med sin Kalk eller Kær, som et blevet til Flint. Da da disse Epeet af Havdyr findes her midt i Va det i og paa Jorden, mulde dette ikke give negen Stykke til den Fleischerfle Theorie om Jordklodens Forandrings ved Grindfloden: at det, som nu er vre Sand, var Hærbund under Klodens forige Tilstand?

§. 3. Endnu et Par Etterør maae jeg her at fortælle: som j. q. er, og ere suidne paa Præstegaards Grund. (a) et Stykke af Etterelse som bestaaer af en Underkop, der seer ud, som et afbrudt Eyle af en Krokan. Det er lysquale udvendig, og sort indvendig. Det bestaaer af sammengroed Sand med hvide og blaae Steene i, nogle saa store, som en Fingerende. (b) en kil. formig Etter (Bondernes Tordenstein) i hvilket Ende har været begn. de at bære et Hul. Den er af Etterelse og Anseelse ligesom nogle, der forevises paa Konstabiammetet. Dwaagke den har været bestemt til en Etters. Øre.

E 4

(c) et

(c) et Stykke forstened Egge, som synes tydeligen at have været Bog. *)

§. 4. Ndeest i Præstens Agerlod, hvor den grænser til Knugheeden, findes en Plads belagt med megen Smedde-Sinder. Man veed entnu, at der fra ligeud til Landeveien har staet slort baude Eges- og Bøges-Slov. Smedde maae her nok engang have været — men naar? Ingen veed noget herom at sige. K. Testrup — om jeg ellers mindes ret — i hans Krigs Armatur, melder om, at Benderne engang i Fordumtid maatte i aarlig Udgivt hde et vist Partie Kul. I saa Fald kan her have været en for Vium Bye følles Brændepiads.

Tredie Kapitel.

Vande.

§. 1. Af stillestaaende Vandt gives her i Sognene, foruden grenne Siiger og sorte Tørv-Grave i Mængde, 4 Eser i Vium Sogn. (a)

Bæd.

*) Jeg gimmer og en Blæresteens af en Ærts Størrelse, med adskillige fugleformige Pigger. Den blev tagen af en her i Præstegaarden 1788. slagted Stud. Steenen sad midt i Vandbædet, og hindrede Vandets Uføring, saa at den derover maatte slægtes.

Babstrup: See imellem Vium, Møesvinslund og Demstrup. Denne har tilført fjendebogen indtaget en meget videre Strækning; men groet hvert År mere og meer sammen. Bunden i den er feed og muddret, og frembringer store Rer i Mangfoldighed. Der kan ingen Tvivl være om, at, hvis deu blev udgraven, som uden stor Bekostning lod sig gjøre, og som man har ønsket og talt om i mange År, den jo da vilde efterlade sig en grædig Eng. (b) Nipgaard: See ved Haaarden: Nipgaard holder omtrent $\frac{1}{2}$ Mål i Omkreds. Bel er den riig paa Gjedder, Abborer og Skaller; men da den havet mange store Steene og Træredber i Bunden er det vanfæligt, der at fiske med Vand, hvilket desuden ganske sjeldent forelægges. Dette alt gjelder og om (c) den meget mindre Palæe, et Par Bossestuds vesten for Nipgaard. See, og ligedes (d) om Hvam. See, et Stykke nordvest for Palæe.

§. 2. Brende ere her 4 i Vium Sogn — men ellers ingen i Vium By, eller heele Lysgaard Sogn. Man henter det fornødne Vand til Huusholdingen enten i en Dam, eller et Vandhul.

§. 3. Kildepåld have vi 3 eene og klare i Vium Sogn — Det eene paa Prestens Grund,

et Par hundrede Skrabe fra Præstegaarden, sommer ud af en Sand. Balke. Jeg har ladet den opsætte af Rampsteene, 2 Alen dyb. Eljont Åsen ikke et ria, giver den dog altid Vand til Nederør. Det andet er paa Marsvinslunds Eiendom, sat ved forommeldte Grundvaad, hvor det klareste Vand vibler stærkt op af Bunden. Den credie 600 Fayne norden for Bium Kirke, midtude i et stort Møese-Kær, som hører til Byen. Kildevældet har dette besynderlige: at det efter nogle Mars Forløb forandrer sit Sied, saa det alt flinner nord paa nogle Fayne fra sit forrige Opspring. For 7 Aar siden rykkede det over 30 Fayne bort. Ingen af dem har været reyned iblant de saa kædeder: Helligkilder, hvorfra vi ellers her til Lands hove en god Forraad, der endog endnu besøges St. Hans Aften af Amuen i visse Sygdoms Ellerde. *) De fortjente dog at undesøges, om — og hvorvidt disse Kilder ere Mineraliske. Ved Tistrup og Bisballe
ere

*) Af Overtroe lade de Bessegende altid noget efter sig ved Silden, s. Ex. en Klud, et Stykke Vaand, en Træstue, et Skar e. d. — Ganden Gald vilde hele Rejsen blive forgrænset. Den nærmeste Helligkilde her er 2 Mil borte, østen for van Levings Mark.

ere i **Gordballeerne** mange flere "Kildespring"; men
saa far Resten ingen fleere i noget af **Sognene**.

§. 4. **Bække** haves her 2 — een, som gør
Ejæl imellem et **Stykke** af **Lysgaard** og **Dollerup**
Sogne — og en anden paa en **Strækning** imellem
begge disse **Sogne**. Egentlige **Aar** ere her ingen. *)

Fjerde Kapitel.

§. 1. **Væir**. Anmerkninger har jeg ikke gjort
meget af. Det synes mig, som der altid kommer
for uvist Facit ud af den Ting. Kun nogle vil
jeg anføre, som forekomme mig mærkværdige. (a)
Westen-Winden har endnu her, og noget længere
øster paa en kjendelig stærk Virkning paa alle Slags
Træer, der sees ligesom offvedne paa den vestre
Side og hældende mod Øster; saa at man ganske
sikkert strax kan orientere sig ved **Eyen** af et Træ,
der er utsat for **Westenvindens** **Stærghed**. (b)

Regn.

*) De vi ligesaavel her til Lands, som andre udenlands have
den Mærkværdighed: at flydende Vand stinler sig et Sted
under Jorden, og kommer frem igjen et andet Sted, det
paa haves Ex. ved Vorup Præstegaard. Det Vand, som
driver **Møllen** østen for Præstegaarden løber et Par hu-
drede Aar derfra, vesten for Præstegaarden i Jorden, og
kommer igien $\frac{1}{2}$ borte ved Røsted.

Regntrang inderøffer nog. saa ofte, og varer nog saa lange her midt i Landet, som nærmere ved beuge Havsider. Ved Torden er her ikke inderussen noget før mørkværdigt; med mindre det skulde være: at det i Sommeren 1788 flog ned 200 Skridt her fra Prestegaarden, og klev en Steen i Ulens Kubik Størrelse, saa den sprang i mange Stykker. Et Par deraf blevle fastede 1½ Ulen derfra. Et aalen havde ramt midt paa Steenen, og efterlod sig en stjernformig sort Figur paa det tilbagblevne Stykke.

Nyeaartsdags Morgen 1787 ved Soelens Opgang saae baade min Degr., Kudst og jeg et usædvanligt Eufisyn: et Stykke i Nordvest fra vort Zenit saaes høit oppe en stillestående Englands, som forsvandt efter et Par Sekunder.

Femte Kapitel.

Moeser.

§. I. Ere her mange baade store og smaae; men næsten alle ved slet Behandling fordærvede. Nogle ere 10, 12 til 20 Tersv dybe. De øverste 4 til 6 Tery ere af en løs og svampig Bestaffenhed. Detunder ere de vel sorte og tættere, men tillige spræde og usammenholdende. Den største og bester Moese i begge Sogne tillegner Aunsbergs Eier sig, Fient

Skønt den er omgiven af Vium Sogns Hæder. Eærdeles gode, tunge og faste ere dens Tørv, og give baade god Varme og gode Smeddelul — Svoelagsige ere ingen af disse Sognes Tørv. *)

§. 2. Paa Bunden i de allersleste Moeser findes mangfoldige store Granrødder, alle i samme Stilling, som andre i Grøde værende Rødder. **). Indværtig synes de ganske friske; men have modtaget en brunere Farve end voxende Granrødder elvers have. Paa hvad Maade Granmerne ere komne fra Rødderne, ved Hug, Saering, Ferraadnelie eller Brand, lader sig næppe afgjøre, formedelst Overdeelen's Forrognelse. Stundum træffer man paa heele store Granstammer. I en Moese herved Præstegaarden, som faldt i Præstens Ejd, blev 1790

opgaae

*) At Tørvmoeser voxe, twivler vel Ingen om. Efter 60 til 80 Aars Forløb kan igjen skæres Tørv paa det samme Sted, skønt Tørvene endnu ere vel løse.

**) For Natur-Historeren er dette nok en Knude, som lader sig maaßke ei saa gandstæ let oplöse. At disse Granner her ere groede, det synes mig ei at kunne påtvirkes. Men hvordan ere de juft komne til at groe i disse Moeser? og ellers ingensteds; da store gamle Eger og Wæger, hvis Staune sees endnu, have staaret rundt om somme af disse Moeser og skult Lynghederne heromkring. Naar — og hvorledes mon disse Granner ere faldede?

opgraven en Granstamme, 9 Tommer i Gjennemsnit ved Roden, og 22 Alen lang — fuldkommen frist indvendig. Samme Aar fandtes i en Moese ved Testrup en meget stor Gran med Rod, Greene og Kongler. Ved Roden var den over en Alen tyk i Gjennemsnit. Manden: Peder Thomasen, som lever endnu, fil 2 gode Biceller og Spænderæer deraf, som han forbedrede sin Eude med. Et Par Aar forhen fandtes i samme Moese 2 store Granner med Rod og Tep, den eene ligende et vilis paa den anden. *) Delle skulde vel alle disse illet noyle være Hyrroder? — Til at her til Lants have engang i Gor- eller Oldeiden voxet Hyrstove, synes ikke utroligt, saafremt Bereetningen ikke af Ulyndighed har ansørt "Hyr," i Steden for Gran. Da ikke saalige enhver af mine Læsere har Fleischers Skrift om Slov- ysenet ved Haanden, mishage det ingen, at jeg her ansører hans Ord: "At her har været Hyrstove" især i Jylland, og at de Levninger man endnu samme mesteds finder deraf, ikke alle bør tilregnes Synde

" flas

*) Se en! Gaderam her i Dyen, fuld af dybe Mudder, og som ingen ved nogensinde at være tænset, opkom 1787 i Goraare, da den blev opset, 2 store Gransdder med alle deres lange Sidegreenne, hvordan forklarer man den Ting?

"flodens" eller en "anden Oversvømmelses Historien,
 "giver Hr. Peter Fesen tillende i hans udsættige
 "Beskrivelse over Danmark, som endnu er utrykt,
 "hvør han siger: "At i den Kria, som Kong Chris-
 "tian 4 i Begejrdelsen af det 17de Aarhundrede førte
 "de med Keiseren, blev den sidste Levning af Maalecs
 "Elverne i Norden omhugget og lagt øde, og den-
 "ne befandtes paa den Hede i Limfjorden, som af
 "de der voxende Hjælterække havde sit Navn.," Sis-
 "te 551 — Et Enkle Fyr eller Granskov (hvil-
 ske det er) findes her i Landet ved Giessinggaard,
 et Par Miile nordost fra Randers. Men dette
 Enkle Fal ikke være fra meget gamle Tider. Der-
 imod være for ikke mange Aars Tid, anseelig store
 Hjælter i Højhus Skov paa Morsøe. Om de
 ere der endnu, veed jeg ikke.

§. 3. For Tørgravningen, som derved opholdeas, ere disse forekommende Rødder til en ikke lidet
 Hindring; dog søger Bordene dem med Begjærlighed, fordi de give god Brænde, og tjene baade til
 Hjæltemøde og Lysning. De trække dem ud i lange
 smale Strimler, og med dem antændte lyse de sig
 frem. Tranlampen, som hænger ned fra Loftet, og
 giver deres sædvanlige Aftenlysning, kan ei saaledes
 bruges, og fara have Tælglys eller Praaser.

Sjet.

Sjette Kapitel.

Overfladens Jordart og Frugtbarhed.

§. 1. Diffr. ere ganske forskellige. Vium Byes Korn Mark er af saa god en Art og Frugtbarhed, at ingen Bye- eller Herregaards Mark i heele Herredet kan fuldkommen svare den, og saa nok i Landet overgaae den. Den bestaaer — nogle Udkants-ter strægnede — af sort Mæjord, blanded paa sine Steder med fint Leer, og paa andre: med Sand. Dog gives her smaa Steene, som Beuderne om Høraaret fanke af Harre. Landet til Æger, Reenene. For det meeste er denne Jordart fra 6 til 20 eller 24 Tommer dyb, og derunder et dybt Læg af sand- blanded Leer. Vium Mark er at ligne ved Blom-men i et Æg, da den næsten rundt om er omgiven med Sharpe, folde og suure Lyngheeder. Dersor have og Beboerne her kun lidet af Jord i Forhold til deres Hartkorn: for hver Ed. nemlig: 6½ til 8 Edr. Land geometrisk Maal; da det ikke er usædvanligt andre Steder, at have for hver Ed. Hl. 10 til 16 Ed. Land, endog god Korn- og Græs-Jord; men af sandig Rug- og Boghvede-Jord: 24 til 30 Ed. Hindberghuns i Lysgaard Sogn har iib sine 3 Skp. i Hdl. Hl. Over 12 Ed. Land.

§. 2. Mars

§. 2. Marsvinslund har og meget gode og til alle her brugelige Sædearter frugtbare, men og en Deel ringe og skarpe Jorder. De gode frembringe meget get kleverblandet Baargræs. Den har vist nok 10 Td. Land for hver Td. Hl. Feedt Enggræs har den lidet af; men desto mere Skov- og Kjærsgræs. Den øvrige og vestlige Deel af Vium Sogn, til Beboere, have maadelig, det er: sandig og skarp Jord — nogle, s. Ex. Øvre- og Neder-Hvam endnu mere sandig og bakkfuld, end Ahlheedenes Jorder i Almindelighed tagne. Ingen af disse er — (Udsegnet) avle enten Ager- eller Eng-hoe; Viums Hoe derimod har naturlig red og hvid Klevet & Mangde, og desuden en frugtbart Eng, hvor hvæt Månd avler 3 til 6 Pøsser Hæ af beste Sort. Dog troer jeg, at Hoe-Bjergingen kunde forøges til det Dobbelte, ved et stort Eng-Kjærs Gjennemgravnings Fredning m. v. hvortil jeg haver sagt at opmuntre Bjemændene.

§ 3. Vium Mark pleier sædvansligent at give 4 til 5 Fold Ruaq og Haure, og 5 til 6 Fold Bna. Med Boghvede-Sæden er det saa ganske misligholdt somme Aaringer een Mæs Frost, eller Sne- eller og et Par Timers Storm og Slud borttager den heele Sæd — andre Aar derimod kunne give 10 til

D

10 Fold.

20 Fold. I Bium Udsøen avles sædvenligens om-trent 4 Fold Ring — og 2½ til 3 Fold Bng og Høvæ.

§. 4. I Ensgaard Sogn ere deels gode Jordes-der, som til Ballehus og Bisballe, hvis Jordet nærmest sig meget til Bium Byes i Aar og Frugthar-hed — paa Korn saavelsem paa Gras — deels midt-delmaadige: som: Lynggaard, Eierup, Testrup, Kæs-halle, der høste 3 til 4 Fold af Rui, Bng og Høvæ — og deels ringe, som Knækleberg og Hindshøjhus.

Syvende Kapitel.

Vækter eller Planteriget.

§. 1. Om jeg nu og begyndte dette Kap. med en Jeremiade over den min Ungdoms peccatum omissionis, at jeg ei i Tide lagde mig efter Vor-suk, *) sua kom den dog nu for fildig, og kunde ikke mere

*) Til nogen Undstykning kan det vel ejene, at Ingen vakte min Opmærksomhed paa den Green af Natur-Kundskaben; og at jeg havde hverken Avisning, Leitighed eller Evne dertil. Lykkebrødet tilfjores Menneskets Børn saa ganske forskelligt. Jeg har ejende en, som nogle Taa siden hændsd, Probst, hvis heele Bogsamling af trykte Skrivaer løb ikke meget over en 12 Mdlr. Men tilforladelige

meere hieselte mig; men maaette den komme en og anden Minaling for Mine — og da maaakte anspore ham til at dyrke tidlig og flittig denne hellige Bidens Skab, som den dog ikke til at staae her gandste omsonst. Hvor este har jeg — skjone forgiværes — forvult min Enhed, naar jeg træf for en Vært, og fjandte hverken dens Navn eller EgenSkab! O! mihi præteritos referat si juppiter annos! o! da vilde jeg i gligne den Blomsterelende Wie. Da vilde jeg lærebegjærlig vandre om fra Blomst til andet — og med Syn og Luge og Smag — ja med min heele Sjæl vilde jeg smaaligen samle mig en Forraad af forlystende og gavnende Hornning. I den beleilige Sto — i Livets skjenne Waar, I Unge! Dyrker denne hellige, denne gavnende BidensSkab. Den skal indrente Eder, ikke blot medisinske og slo-

D 2

nomio

er det: at han besad Haandskrifter af 40,000 Rd. Værdie — det var reene skjære Vandeforskrivninger. I min Lod faldt ikke engang Evne til at kjøbe de fornædne Væger, Skjonde, jeg eier, have kostet mig over 150 Rd. For det meeste maaet jeg laane mig frem. Især skylder jeg den ædle Mand: Mr. Justitsraad og Landstingshæret Hauch i Viborg, som en meget grundig Urtekjender, min offentlige Tak for Laas net af et ypperligt Herbarium vivum i 4 Folionter, som han selv har samlet og krevet med største Klid og Maage eighed ester Urternes Linnaesse og Øderke Klasse.

nomiske; men og moralske baade Forneisler og Fordele. Tingens Vanstelighed skal slet ikke afstrække Eder: Uden Veilebning, uden Billeder og Beskrivelser ved Hjælp af en god Hukommelse, kunne I — det har Fader Linnaeus selv forsikret Eder — paa et Aar lære, og det ved første Dækast — at angive alle Urters Navne og Inddeeling. *) Hvad mig angaaer: det lidet jeg nu veed, har jeg ved egen Opmærksomhed og ved Hjælp af Bøger og Herbariet indsamlet. Systematisk Orden efter Klasser, Slægter, Urter m. m. kan jeg ikke følge, hvilket vel endes ligent heller ikke saa strengeligen kan kræves af mig, qva Topograph. Man faar da tage til takke med mig, som Systematicus heterodoxus alfabetarius. Efter Bogstavfolgen vil jeg altsaa anføre nogle af de i mine Tanker mærkværdigste, og af mig kjendte, her vokende Urter. Svamp- og Mos Urter, Riis- Busk- og Træ- Værter angiver jeg ikke efter nogen vis Orden; de 3 sidste dog omrent ved at gaae frem fra de mindste til de største.

Først:

*) *Plantæ omnes uno anno, primo intuitu, absqve præceptore, sine iconibus aut descriptionibus, constanti memoria addiscuntur.* C. Caroli Linnaei Philosophia botanica, pag. 97.

Gest:

§. 2. Uret. *)

Acetosa vulgaris (Syrer + Cuurfaal) De vilde
spiselige voxe hyppigen i begge Sogne — og
ligesaa endnu i større Overflodighed — helst i
de magre og sandige Egne — en mindre Sort
+ Rødknæ. Gaaene æde dem gjerne i Hoe.

Acetosella (Oxalis, trifolium aceto-sum, Gjæ-
sner, Suurklevet.)

Achillæa millefolium (+ Røllise) Overalt i
Mængde.

Achillæa Ptarmica (vild Regnsang.)

Ægopodium podagraria (Vild Angelika) Det
værste Ultrad i Haugerne. End ikke ved
Kulegravning $\frac{3}{4}$ Alen dybt har jeg funnet
cent udredde det af min.

Æthusa cynapium (vild Petersilie) giftige Ultrad
i Haugerne.

Agrostis capillaris — **Agrostis canina** er nok
+ Hviningsras.

D 3

Agro-

*) Månenene har jeg auftørt eftir at have sammenholdt de hæm-
tagne Væxter med mit Herbar. viv. med Linn. Buchw. spec.
bot. og Sim. P. Dette + viser, at Almenen hænder den
Væxt under det Navn. Hvor Legnet mangler, have
Bænderne intet Navn til Væxten.

Agrostemma (Ristte + Rist) Noale faae i Mæ-
gen, naar Sæden ikke har været reet derfor.

Aira, baade cristata, flexuosa, cespitosa og
aqvatica i det store Vinum Kjær, og flere,
hvor nok alle til Haire Slægten.

Alchemilla (pes leonis, Løresod) —

Alsine (A v., fugle ræs) man foldig i Haugerne —
en blyende Taklerie for Kanariesugle, Tris-
sler og Høns.

Anthemis cotula s. fætida (slinsende Rameal
Blomster.) .

Anchusa officinalis (Øretunge) mest i Haugerne.

Antirrhinum (Bild Hør, Horurt, Torsflab)
Hist og her i besq. Sojner. Småtengene
være et sue sad Sæt ud af Blomsternes spidse
Ende.

Apium palustre (Vandmælk)

Arctium lappa (+ Lorden Elfræve.)

Artemisia vulgaris (+ Graabone) baade i Haus-
ger og vaa Blæcken.

. . . **absinthium** (Mafuri + Maleut.)

Asperula odorata, Ekomælke, Mosk. Ved
Marsvinsslud. Læge imellem Kjæder fordi
vir den Mel.

Atriplex silvestris (Milde, + Meld.)

Avena

Avena alba + hvil. Havre — saæs her — i skarpe
Jorder — Kun eet Aar efter Gjøden — i mid-
delgode 2, og i seede: 3 Aar. Disse saldes:
første, anden og tredie Kær. Hvis Sæden
ikke efter nogle Aar fornøjes andenslebs fra,
udarter den til græs Havre (+ Gluebeen.)

Avena-Sorten (den vilde) er temmelig stor.
Bellis (+ Tussledyder.)

Bonus Henricus (*chenopodium*, *Stoltbærtik*)
Brassica campestris (*Agerkaal* + *Knop*) vokser
hyppig i Byg. o i Havrelandet; men falder
bort, naar Sæd-n Skyder Aar. Jo. sp. llig
fra dette er *Sinapis arvensis* (+ *Øggstæ*
og *Ridel*) som ikke groet her, om det endog
er i Sæden; men desto mere ved Randers
Kanten og i Fyen.

Briza minima. Hverken Sim. V. Buchwald,
eller mit Herbarium have den; men fordi *Briza*
media ligner den fuldkommen, vovede jeg at
anføre den under dette Navn.

Bromus, som jeg ei vedt at nægne paa Dansk; men
talrig og udbredt er dens Slægtsstab.

Caltha palustris (*Engeblomme* + *Kavelægger*) over-
alt i Engene.

Campanula rotundifolia (*blaæ* + *Klokker*)

D 4

Ca.

Carum carvi (+ Kommen) Kun i Hauger.

Carduus acaulis (Stillios + Tidsel.)

— **crispus** (gemren + Tidsel blandt Rønner.)

— **lanceolatus** (+ Tidsel med Blade, som heldes lebærd.

— Endnu et Slags meget hæftænglet Tidsel i Kjær og Krat.

Cannabis (+ Hamp) saæs af En og Anden et lidet Sylle, hvor Meddingsted har været i Marsken, og staar godt an.

Caprifolium (Periclymenum. Gedeblad, Glor-lilie, Læberose.) Meget i Kratset ved Vium og Marsvinslund.

Centaurea cyanus (Baabsmændshuer, Blæuerter, + Blaumænd.) Ingensteds vokse de her i Mørnade.

Centaurea scabiosa (Stor Knop-Urt.)

Cerefolium (chærophylloa, + Røvel) dyrkes af Nølle.

Chamæmelum (Rameet-Blomster + Ramaldeuter)

Chrysanthemum leucanthemum (Stor Gæsetur + Hvidegjæs.) De vokse meget hyppigen paa Nylændings- (+ Baar) Agre, og ere et skadelige Ucud, som intet Kreatur vil æde.

— — se-

— — segetum (Brandenborger, londe Uter
+ Dørgenfuer.)

Sælden seer man een af dem her i Sognene.

— — latifolium (Guldblomme + Røshoved)
paa Sharpe, øde og udrykede Steder.

Cicorium intybus (Jernurt) dyrkis med Hell i
min Hauge.

— — campestre — (Vild Jernurt) hilst og her
blandt Kornet.

Cicuta (conium maculatum, Skærnende +
Skænnyrret) hyppig i Hauger og Toster.

Cochleare (Slecurt) har i min Hauge givet god
Træf til Bierne.

— — Cardamine pratensis (vild Karse, Eng-
Karpe) meget paa god Engbund å helst hvor
Bandaløbet falder fra Gaardene.

Convallaria majalis (+ Liliikonval.)

— — bifolia (Liden Liliikonval.)

— — multiflora (Hvidrod) meget blandt Kraa-
tet i min Edd.

Convolvulus (Storsmerle, Bor Frues Garb.)

Delphinium consolida (Ridderspore.)

— — *Ajacus* findes ingensteds her; men $\frac{2}{3}$ Mælle
herfra i Naboe-Præsten: Hr. Bergs Hauge &
Almind. *)

Draba vernæ (liden Hyrdetaftæ.)

Echium vulgare (Bild Øreunge) *Lycopsis*, &
god Haugejord, er nok den samme.

Epilobium (Dueure)

Equisetum (Hestehale + Padderol). Af den have
vi 3 Slags: a) det smalgreenede Elavgræs —
b) det langgreenede — og c) den høje, smale
og greenlese Padderol.

Eriophorum vaginatum (Eng-Uld, Kjær-Duun,
+ Gyhn). I stor Mængde, saa Kjærene hvidne
deraf. Jeg har forsøge at lade den korte og
spinde; men den et besvunden for stjer og svag
til at holde sammen. Blanded med $\frac{2}{3}$ Uld gaar
det an. Til Dyrnesyld skal den være tjenlig.
Saa bruges den af fattige Folk paa sine Stos-
der

*) Indblandingekraften maae, sones mlg, hjelpe til at danne
A I paa dette Blomst. Mon og Oplosningen af den Viro-
giliante Hyrde-Gaade: Dic quibus in terris inscripti no-
mina regum. Natcuntur flores? berved skulde være af-
gisrende? See Præs. Wilhelms Reise-Jagttagelser 3de Deel
p. 235.

der i Sverrig. *) At den dertil er brugelig,
ved Almuen her da; men Føde forseje det.

Ervum tetraspermum (Smaa Kornviller med
glatte Blægter + Muusørter.) Hør vokser og
paa Markerne en Elags mindre Kornviller
med Purpur-Blomster uden Tvisl Orobis
vernus, og ved Gjærderne: vicia sepium
(Gjærdeviller.) Den beste Elags Jordvær ha-
ret har jeg dyrket et Par Aar, men de hylle-
des ikke vel.

Euphorbia helioscopia (Bertemælk + Trolsauter.)
Euphrasia (Dienersli).

Festuca ovina (Kætregræs) rubra, fluitans, &c. &c.

Filago pyramidata (Stor Muusørter.)

Fragaria (+ Jordbær.)

Fumaria (Jordteg) med sine røde fine Blomster,
meest i Haugerne.

Galium luteum (Gaul Klammerurt, Maria
Sængebalm.)

Galium mollugo (Stor Klammerurt) med hvide
Blomster.

— — **uliginosum** (Liden Klammerurt) dito
Geni-

*) See Elias Aspelinge Floraconomica Side 9. Stockholm
1749. og efter Gram bruges den ligesaa paa Sandmer.

Genista germanica (Givel med Pigget og spidse
Blade + Røllingtand.)

- — **tinctoria** (Vis + Bees) Honderne farve
grule med dem.
- — **pilosa** (Kobden Givel med grule Blomster,
signer ellers den røde Klever i Blomstertoppens
Dannelse. Den vokser paa de skarpeste og øde
Jordet.

Geum urbanum (Negliserod) ved Marsvinslund og
i Præstegaardens Løb. Jeg har funden den
20 til 24 Tommer høj. Naar den tages op,
herstår Jordlugten over Negliserugten. Man
skylle den derfor vel ud, og næste Dag sjære
Rodden oyer, saa giver den en stærk og behagel-
lig Negliserugt. Udvendig er Rodden bruno-
rod, derpaa et bleegt Læg, og indvendig rød-
bedersd. Uden Tvivl maae dette staae i den
brave Mands Bog, som gav Anledning til,
at "Lægerne sloges om Negliserod. ,,

Geum rivale har jeg ei kundet finde.

Glandes terrestres (+ Heede Nødder) De findes
hjist og her i Lynghederne: Almuen bruger
Nødderne for Hornqvægets Blodahling. De
fjære dem i smaa Tærninger, og give dem ind
i Mat.

He-

Heracleum spondylium (Bjørnelab.)

Hieracium (Stor Høgsurt) og den mindre St. Peters Urt — En, den første i Toppen noget lignende Urt voket i Kjæret baade ved Marsvinslund og Bium. Den har kun een, men hei og tyk Stangel, med en Deel lange og rakkede Blade — og mange smaae lodne Stangler i Toppen — paa hver især, 2, 3 og flere guule Blomster med opstaaende Fen. Hverken har jeg funden Navn eller Beskrivelse til den. Den maae nok hensores til Høgsurts Slægten.

Hypericum (+ Perrikum) i Mængde.

Humulus (+ Humle) have Møgle ved deres Hauges gjærdet.

Iberis nudicaulis (Steenkarse) Bønderne holdt for, at, naar den kommer tidlig og i Mængde, er det Tegn til lidet Baargræs det Aar.

Iris pseudacorus (+ Flæg.) I sic blaaflammede guule Blomst har den, ligesom Rug, Bng, Havre og andre udnyrkede Græssarter, nedhængende Dræ, noget større, end Rugdræ.

Juncus campestris (Ejper-Græs)

— *conglomeratus* (glat Ejpe-Græs + Ejvier) Maae bruge dem i Steden for Ejpe-Weg i Trap-lamperne.

Leoæ-

Leontodon autumnale (Keverand) med lange pigede Blæde.

— — *taraxacum* (Stor Keverand + Svinefæl) groet høvlig i Haugerne. *Sonchus oleraceus* og *Svinetidsel* ere nol kun forstjællige Navn paa den samme Vært.

Linum catharticum (vild Hor) med hvile Blæder.

Lolium (+ Rængres) under dette Navn har en Deel lært at kunde det, siden jeg 1781 begyndte at dyrke det. Dydylæd vokser det, som andre naturlige Græs paa grenne Ager, og især ved Veiene. Dyrk. d har det ei villet lykkes efter Ønske. Det førsteår har det tegnet herligt, og ligget, liig Rugen i grenne Busker om Vinsteren; men Mått. frost i April og Maj har taget det reent val. Saaledes er det gået ved Grønbæk Præstegaard her i Herredet, og ved Herregaarden: Nørholm, hvor den afdøde Etatsraad Leilmann har gjort Forsøg i det Store. Det bedste og sikkreste er nol, at saae det i blande Klever. Maar det lykkes er det ypperlige baad: som Græs og Høe.

Lotus corniculata (Krageteet + Kællingænd) G. ovenfor Genista Germ:

Ly-

Lycopodium (Ulvesod + Rønhaal) er hyppig i
Lynaheeder. Dog har jeg og funden den paa
Agerland nordvest fra Manders i Borup Sogn.
Hornqvæget æder den gj. rne. Ille skulle dem
klassificeres iblandt Mooserne?

Matricaria inodora (Kameelblomster uden lugt).
Morsus diaboli (Djævelsbid) findes næsten overalt.
Myagrum sativum (+ Daaer) er det værste Ultrad
blen't Herren her, som dersor omhyggeligen
afsluges.

Myosotis schorpioides (Skorpionsurt) vokser hypp
igt i god Jord.

— — (Buchwalds Chamædrys — Glenmigei)
Dette lille deilige Blomst vokser villig paa gode
Enge; endog paa Mhælændings Aare.

Orchis mascula (satyrium, cynosorchis, Giæg-
urt) med svært. de Blæde og Blomster.

Orchis fæmina (mæce nok være S. Pauli: orchis
odorata moschata s. monorchis, den lug-
tendes Desiner-Giægurt). Andet Navn veed
jeg ei at give en hos os hyppig voksende Urt.
Den findes paa de magreste Heeder saavel som
de feedeste Enge. Dens blege Blomster ligo-
ne i Dannelsen, Hyacinters eller Matfioler's
ud. n at de sidde tættere til sammen, end hinner.

De

De sidde ordenliggen rundtom Stænglen 3 til 5 Tommer høje. Ved Roden har den 2 store Blade, som ligner Liliekonvals Blade; men ere noget mindre. Dens Luge er meget yndig, næsten som Marfiolens. Jeg vilde detsfor unde den Navn af: Dansk Marfiol, eller: Dansk Hyacint. Efter Fortjeneste finder man den øste — endog hos Almuen — opværet i blanke velluokende Hauge-Blomster, i Vandglasser staaende i vindverne.

Osmunda (Filix, + Bregne) er her i Overflodig hed, og d. t. baade mas og famina, især i Krat og paa Lynghederne, hvor tilsorn har været Stov? Deres underlige sorte Redder stikke dybt ned, og der gaar Eyn for Gangen: at naar man skærer den over daa Roden, eller noget ov-nfor, seer man ligesom en sort flakt Ven. Den bruges som en dresi, og til Gjede Kraftig, Gjesselse under Gaatene.

Phalaris arundinaria (Rør-Flæg, + Rør) Dør af voxer i Gadstrup Sø, over 100 Træer om Aaret. Det giver uøveligt, drest og varigt Dør.

Plantago major (Stor + Veibred.)
— — **lanceolata** (Spids + Veibred)

Pim.

Pimpinella saxifraga (Steenbras + Pimpinelle),
Poa hører her et vidt udbredt Slægtsstab. *Angustifolia*, *nemoralis* og *trivialis* ere her vist.
Polygonum perfoliata (Loppeurt, Vilseurt.)
Potentilla anserina (Ster Mællike, Søvurt.)
Primula veris (Gul + Hørdesvel) vører i Mat-
 svinslunds Slov.

Prunella vulgaris (Mryuell) af disse gives her en
 højere og en lavere Art. I det mindste ligne-
 deres mørk grønne og frusede Blade og fiolette
 Blomster hvarandres.

Ranunculus acris (Hønedsod) findes næsten overalt
 i Sognene.

Raphanus rusticus, (+ Pebberrod) høye nogle
 Bande i Kaaalhaugen. Glaaren i Hasselfe-
 lde, og da bruges den, som et herligt Middel
 imod Krop.

Ros folia. (Høeldug). Den røde Trævler om Kans-
 ten af det deilige gaul grønne og trinde Blad giver
 en herlig Glauring. Den findes hyppig i
 mørke Hjære og Møeser.

Rumex (+ Skæppe) vører stærkt hvor Bandet om
 Foraaret har Løb fra Bnen over Agen.

Scabiosa arvensis (Slaburt) hyppig oppealts. Med
 den stæ. tunne saftes græst.

Schorzonera (uden *Tofv.* *Tj*) *Nernes Haber.* *W. ira-*
zel, *Harrerod*) Etuden at den gro. r. villig
 af sig sile i mit *Løft*, dørker ju den med h. id
 i *Haugen*, for — efter *Pisces* *Ditresens* *Ana-*
vii.ning — at gjøre *Gorsæ* med dens *Kod* til
Kafe — og *Top* til *Heder* for *Overgået*, som
 æder den ejend.

Scirpus lacustris (*Stor Egesk. + Stor Søvær.*)

Vedl. ene bruge dem til at træde med.

Scleranthus (*Tandurt*) med hvide Blomster.

— — *annuus* (*Tandurt*) med mange *Stængle.*

Senecio Jacobaea (*St. Jakobsurt.*)

Senecio vulgaris (*Korsurt.*)

Silene nutans, et deligt røde Blomst, lignende ens-
 bladte *Megliler*. Det findes i begge *Sogne*,
 både på magre og fede, høje og lide
 Steder.

Solidago virga aurea (*Gulden Vundurt*)

Sparganium erectum (*Vindsvins Knopper.*)

Spergula (*Spergel, Knægras, Hønsegras + Hem*)

meget v.lli; udh.led, helst blande Boghvede i
 sandig Grund. Henrik Resymian har gjort
 stor Bes. n af den; men overdrevet *Sagen*,
 for det første hvad Knudstrup angaser. Det
 har i det mindste den ny.lichen det af døde *Bærts-*
husse

Huurdmand: Klof selv forsikret mig. Postmester
Larrioe i Viborg har ellers gjort heldige For-
søg emmed. Gaa meget et vist nöf, at den
i vise Zaringer groer stært ill, og at Kreatus
erne ære dem qjerner. Men vaarseligt er det,
at fjae den bjerget til Hoe, især om Regnvejr
indfaaer.

Statice armeria (Enaelff Gras: Wierg. Neglileg
med runde lysrede Knopper.

Stellaria (Hjentrest) haade den større og mindre.

Tanacetum vulgare (+ Regnfang) have nogle
Boder i Kualhauen.

Trifolium (Klever + Smærer) haade hvid og rød
give de gode Jorder af sig silv i Mængde.

— — aquanticum (Menyantes, Vandslæver,
Suklebladz + Bolblaæ.) Bruge som Humle
er Thee skal denne Uri være sund.

Ser gives eg 2 Slags Urter i Mængde, som
semeenes at henhøre til Clever + Stængten,
haage med auule Blomster, og begge helst i
god Jord. Den første og største af Stængel, der
findes til ca Tommer høi, har sine 3 Cleverblade
p a en liden udstaadende Bistill à Tomme fra
Moder-Stænglen, og ved denne desuden 2
saaledes langt op. Blomstertoppin Blade, og
ca bestaaar af

af 4, 5 eller 6 guule Blomster, som sætte
 hvæt en lidet Gelebælg, med en fin $\frac{1}{2}$ Tome
 lang spids Pig i Enden. Eden Trivl er den:
 trif. agrarium (Ager-Klever.) Den an-
 den er af samme Høide; men finere af Stæn-
 gel og mindre af Blade. Blomstertoppen er
 ikke meget større end en Sukkerært; men lig-
 uer ellers den hvide Clever i Græ og Avne.
Ekulde den maaßke være trifolium fragiferum
 (Jordbær-Clever)? — Hværet ader den giers-
 me. Harefod-Clever vokser højt og har ved
 sandige Veie.

Tlaspi (Vengeurt) af disse vokse her adskillige Årter.

(a). **T**laspi camp. er nok den større Venges-
 art: + Skraad — noget af det værste Ukrud
 her i Egnen, som dog kun gjør Klade i Ru-
 gen, og kommer før det næste hertil med Eæ-
 den. Dog liggende vel og nogen Eæd af den
 flygt i Jorden, som i visse vaade Aaringer
 drives til Græde; thi vist er det: den har ofte
 lader sig tilsynne paa mine Aare efter den reene-
 ste Sæderug. Det er da intet andet Raad,
 end at luge den af, og enten samle den i Beien
 for at nedkjøres, eller og opbrænde den. Dette
 skeer og af alle gode Jorddyrkere, som for

Hoves

Hoverie funne face Edd bervill. a) prat:
med rødageige Blomster og dybblinde Jaerne
Blade, voxer i Kjærene og vaa lave Gieder.
c) den mindre Pengurt med guule Blomster,
som ligner den i Rugen, fun at den har færre
Greene. Begge sidstbeskrevne + Kjærtcaad.
o. f.

Ulmaria (regina prati, Modurt, Gedestixq.)
Urtica (Brændenælde + Mall) at Horisqværet øder
dem, veed enhver; men Faæ vide, hvor-
ledes man af dem, ret behandlede, fait bedede
det kosteligste Barred. Her gives desuden flere
Mældearter.

Vaccinium oxycoccus (+ Tranbær) i Møeserne;
Verbascina minima (+ Dill) i Hauger;

Veronica (+ Grenpris.)

Viola (Fiol + Stismorsbouter) hyppig overalt. *)
Det forstaar sig: her ere mangfoldige fleere,
især af Græs-Slagten: Avena, Bromus,
aira, festuca, poa, agrostis, der ere hinc
anden saa næt beslægtede og lignende, at jeg —

E 5

Gand

*) Urternes Danse Navngivning er endnu saa gandstæ usæ-
stemt. Prof. Viborgs Fersøz til Danse Systematiske
Navne, som angeliger, er sammen med v. har jeg ikke funnet
saa tidlig nok.

Sandhed er god — ikke kunne prataje mig,
at anføre hver især ved Navn. Men nogens
lunde vis i min Sag har jeg været med de
anførte.

Nogle Hauge-Uter dykkes af en Deel Bens
der, nemlig: foruden Grænkaal (hver Mand's
vigtigste Haugeur) Gulredder (+ Morredder.) Petersilie (+ Pasilli) + Vorre, Eule
ker + øt, + Løg, + Timian, dog kun lis
det af hver Elags. Eigeledes have Nogle:
Peberrod, Malurt, Krusemynt, Umbra, Hjers
kene syd, Rose.

S. 3. Mos. Uter gives her følgende: a) Jordmos iblandt Lyngen — udgør alleregne et tækt samme
menfilteret Løg. I Takkelyngen hælper den til at rette
for Negn, og i Stælhyngen, som bruges gjerne her
i Sognene, besordrer den Gjedens Gørhed og Fors
mærelse. Ved Brændsæning bruger man den og
gilligemed Lyngen at tætte med innellem og bug ved
Steenene. b) Af Summe Uter — kun siere og blæs
dere — synes den Jordmos at være, som vokser til
paa Grænlunds Agte, naar de have hritet i nogle
år. Den ansees som et vist Tegn til god Jord;
hindrer vel Græssets Vært; men besordrer, som en
Elags Gjede, Hornets Frugtbarthed i de følgende
Halm-

Hæmfold. c) Rjær-Mos slæner de to anførte. Så
 tre ere de quulgronne. Og ligesaa d) Taz-Mos, d e
 samler sia paa gammelt Ettraes og Lyng-Tug, og e)
 Træ Mos om Stammen paa Begetræet. f) Mos
 s-Mos paa vaade Tuer falder hvidagtig, og består
 af et dybt summergrødt Tag. g) Løv er en tæt, hvid
 og stædgreened Mos, som Faarne meget elste, og
 trives vel i stor. Mange paastaae endog, at den ova
 Winteren er dem ligeaa hår og tjenlig, som hve.
 Hør i Scane er givens den ikke af den Fredighed, at
 den kan slaa's med Lyng-Keen. Hestillige gode Lands
 mænd kente dog et eller flere Læsser af den sia Mos
 som Heiderne, hvor der groet i Kvæstfodighed, for
 at have i din et god Winter-Jæder for deres Faar. h)
 Græn-Mos paa Ecar, Beger, h. skeler ej Fene-
 bar. Buste da er den sidjmelst noget luig. Døsa
 den hige Faarne efter, og æde den mod Græn-
 hed. i) Lanhaared Gre-n-Mos, hvil'en undertid
 den hænger 6 til 8 Tomer, ligeom Hotid-Sort,
 ledret ned fra Grænene. l) En quul og hvid Mos
 paa Stammen og Grænene af Frue og andre Træer,
 som gje ne forbaader, at Jordbunden, de vore i,
 er hold og vaad. Saasom denne Mos er Fadelig
 for Træernes Vækst og Fruebarhed, er det tjenlig,
 at usynne den varligen, naas den er gjennemvædet

af Regn. Og endeligen: 1) **Steen-Ros** paa Murer, Tag- og Kampsteene, der ere utsatte for Virkningserne af den frie Lufte. Med Kampsteen-Ros'en vide Møgle at farve brunt.

§. 4. Svamp-Arter ere her disse:

- a) **Crepitus lupi**, som jeg har funden den nævnet, i det mindste paa Randers Hospital. + Ulvens er det eeneeste Navn, Sonderne have til den Ting. Den er bekjende, som et hyperligt blodstillinge Middel. *)
 - b) **Gampioner** (+ Glurhnette) baade de spiselige og de gifte (Fluesvampe), hvilke sidste voxe hyppigen i Skov og Kraa.
 - c) Den store haarde **Svamp**, som groer paa Bosgestammer, og lader sig berede til at sænge (eller satte Ild) ligesaa godt, som den indførte.
- §. 5. Riss-, Bust- og Træ-Warter haves her efterstrevne:**

Lytebær (+ Krusnbær). Disse velsmagende, sunde og læffende Bær; som begjærlig ædes af Ulv-fugle

-
- *) Som jeg etid har en lidet Forraad af gode Huustraad, saa ogsaa denne deriblant. Etid har jeg med Held erfaret dens blodstillinge Virkning; og røddedes derved i afvigte Dør vor Sognesogeds Liv her i Bium, da han fortigende havde saaret sig med Øre i Brister.

• 2. stukke og Teat, faldet her i Tatten, mest paa
de sandigste Lyngheder, i suaden Overfædighed,
at man hører dem skræppevis, underi-
den for i Ml. Skieppen.

Blaabær (uden *Vivit Virgils vaccinia nigra*)
• er her og mange af i Slov, Krat og næs
Diacet. De mosenes vanligste Tid, som
Jordbær, og Likne haves friskt fra sidst i Ju-
nali til sidst i Juli Maanedet. I Mælt, give
de, ligesom Jordbær, en kostelig Ret. For-
rede saavel som friske, give de ligesom Kirsebær
en god Suppe. Man skal og med dem kunne
farve purpur rødt.

+ Byldebar — andet Døvn vides ved ikke til et an-
det Slags Bær, som gjerne groet imellelm
Blaabær, og lignede disse, uden at Rørsene ere
noe saa store, og Bærene noget længere,
mindre velsmagende, og Saften af en lysere
Farve.

+ Kærlinger (*Empetrum nigrum*, Krægebær)
Bærene ere sorte, og have ingen god Smag.
Uhrfugle, og troldigen andet Wildt, ikke dog
til takke med dem. Af Rørsene, som have
en vis Seihed og Syrke i sig, vide Nogle her
i Egnen at slade Keeb, der har den Egen-

Kab: at de Kreature, der ellers have Vane
til at bide deres Toir i Styrker, aldrig gjøre
det ved disse Kiis-Toirer. Man saar 2, 2½
Gavne for Skillingen.

+ **Eyng (Erica).** Til at frembringe denne Vort er
Jorden her, og paa mange Miles Omkreds,
alt for villig. Gode og velgjæede Jorder skal
det være, om Eyngen ill., efter 4 til 6 Aars
Hvile vil komme selvskuden. Paa sandige eller
bulde og forjædede Jorder mældes den sig det
andet eller 3de Aar — og såder man den saa
raade, vorer den paa en Snees Aar til 10
eller 12 Tommers Heide. Et cog i bedre Eare,
end ellers her omkring i Almindelighed, ingen
større udnyttede Eyngheeder (f. Ex. imellem Bis-
borg og Randers er en af mere end 4 Miles
Længde) som dyrkede og behørde kunde usædts
hårligen frembringe lange større Nutte. De
hjist og her gandske kjendelige Agterene bevitse
og uimot sigsæligen, at fleere Etterlinger i Fors-
duntid, maastee for den store Pest i det 14de
Aarhundred have været dyrkede, og Landet da
troeligen, efter Mogles Meening, mere ful-
sterige, end nu. Efter vor grundlærde Kam-
markherre Suwms rimelige Regning var Dan-
mark

mark i "K. Knud den helliges Tid 1085" omrent af samme Follemængde, som nu. Hvor meget maae den ikke have tiltaget i 265 Æar til 1350? S. Sums Hist. of Danmark 4 Tome p. 669 o. f. *) Ikke derfor sage, at Øygen

er

*) Her være det mig tillage, at anbringe den kieliske Professors: Christiani Fortælling: "Historien maledes om den strækkelige Pest, hvilken man har tillagt Mæn af den sorte Død, og som ved Ryden af det færtende Års hundrede blottede Landene fra Sol. Den skal allerede 1348 have været i Tydfland og i Danmark, og i Bes gyndelsen i stor Mængde hastig have bortrevet Born og unge Holt, dernest ogsaa ældre uten Forskial. I Bes synderlighed har den raset i Året: 1350, og bortrevet Memmester i heele Millioner. Den 9de Aug. skal i en Tid af 24 Uimer være omkomne 1500 Mennester. I Hertugdommet Slesvig og de paageværende Egne var Øygen saa heftig, at neppe den 4de Deel af Indbyggerne blev tilovers. Mange Huse blev staadens comme uden menneskelige Beboere til Opholdskied for Hunde og Katte. Faet gik paa Marken uden Hørder. Born skyede og flyede deres Forældres Liig. Til Eliges nes Begravelse vilde Ingen hjelpe. Forend Øygen uds bræd endnu 1348, skal man have sette en tyk Taage i Morden at stige op af Jordens, og saaledes at ubrede sig over den yngste Himmel. I det Eiderstedte og den omkriggende Egn var det Onde ved Mortensdag 1351 endnu saa stærkt, at neppe den 4de Deel af Mennesker blev til overs." C. Hertugdommens Hist. 2 Bind, oversat af Helmann p. 263.

er unntelig — evrtimod: til Foaredrinct' og
Træl for Bierne, naat den ved Høstens Lid
staar i Blomster, er den fortreffelig. Og til
Tækning, Ilding og Streelse er den saare ejens-
lig — endog paa sine Steder uundværlig. *)
Mensaa tor jeg og skrive, at den paa mange Sted-
er er til Overflod. Ellers givs der iblandt
den grove og aemelte Blug en finere Art med
beiligt purpurfarved Blomsterrop (er., te-
tralix).

+ Vors (murica gale) voxer mangfoldig i og ved
Moeser og Smæklat. Vors har smukke
Blomster og en b. hagelig stærk Luge. Tagt
hist og her van Gulvet i Sænge og blandt Klæ-
der fordriver det Kotter (efter S. Pauli) og
andet Uist. Fattige bruge det ubertiden i
Steden for Humle — Mange farve dermed
guul og gront.

+ Hindbær voxer her gjerne, endog nogle Steder vilde.
+ Brambær ere her vel; men faae.

+ Hyben (vilde Roser) ligesaa. De rare Bær nyt-
tes af — Ingen. Paa Kvistene voxe uns-
derris

*) Øgs n som Farveurt er Lyngen besunden god. Min Kone
har af bare Lyngtopper sat en smuk og beständig Buxton-
Farve paa et Par Hæstdækkener.

- Det tiden en rod loddem Wærte Fungus ro-
sarum, Hobben, Gold.
- + Roser ere her baadre rede on hvide i nogle Hauger.
+ Stikkelsbært i Hauger og lik Hegen, paa Steen-
diger.
- + Ribs 99 + Enebær have frue, dog Noale.
- + Widier +, Bendvoed, + Hæger Træstel (Tørstæ-
tæ *) og + Ulækrykke. (i Lier - Pixstegjæds
Beskrivelse af Essendrop: Side: 159 saldes
det tilværende) med sine, hvide, Jasmin lig-
nende Blomster — ere her alle i stor Mængde
af Widier, som bruges til at indflette Stav-
røne i Begartene, for derpaa at klæde dem
destotætere med Leer. Gaa i forstaaer og
en Mand her i Øpen at gjøre Boginkurve
af dem.
- + Enebær ere her nogle i Slov og paa Heerdernz.
Bærene give en god Bøde for Ulyr og Kram-
Fugle.

*) Dette Træ findes her i Almindelighed kun af 1 til 2 To-
mers Ejennemsnit ved Roden; og af en 3 til 6 Alens Høj-
de. Som noget usædvanligt kan det berfes dækkedes, at
3 Mille Østen herfor imellem Byerne Geierslev og Vorre
står i Skoven et Tørstæt (eller som det der saldes: Hæge)
Træ, som er ved Roden 40 Tommer tyk i Omfrede, og
mod 20 Allen højt.

Fugle. Møgde bruge dem til at røge med i Værelserne. Af Træet gjøres meget smukke moderne Stokker. For Resten anvendes Genebæt Husene her kun til Gjærdsel, som hegner gør og varer længe; men er farlige ved Husene, da det meget let fænzer.

+ **Hvidtorn (Hagetorn)** mangfoldige. Almuen hænder dem som de ejendomme til levende Gjæder. Træet er haardt og get til adskillig Brug, naar det har opnacet nogen Tykkelse — og dette kan det her, naar det fredes. Ved Præstegaarden staar et Hvidtorn-Træ, Ø̄ 1 Alen høit og en Alen tyk i Omkreds ved Roden.

+ **Elantorn** ere her og nogle — men deres rare Blomster, Frugt og Træ, veed Ingen af Almuen at føre sig til Nytte.

+ **Glovsvel** (vildt Eblertræ) Mangden veed at bruge Barken til at farve med

+ **Hylde** bruges meget til Ehe og Hegen om Raabs hauger. Meenige Mand veed at samle og sætte Blomsterne, for at bruge dem, som Thee til at sveerde paa i Forklelser. Hylde har samle Møgde for at loge Sirup af.

+ **Hes-**

+ Hassel (Medde-Træ) groer vildt i Vium Egn.

Til Ørestæder, Rør, Havemænder, Tømdebaand, Sædekløbe, og Klaver (Windsele) i Færuusene, bruges dette Træ, som forsærlig godt. Men til at binde Taget paa Erklerne ved Ingen het at bruge det. Man berjener sig alleene deutil af Halmstimmer.

+ Birke het noget af; mest ved Marsvinslund.

Træet bruges man til vifte: Slags Gaards Redskaber. Af Gernene gieres Frikost, og mod dem udmajes Kirken — at sige i Vium, og hvor de slers haves; thi i Lynggaard: Sogn ere kun saae.

+ Elle (Ellertræ) er alene ved Vium og Marsø. —

Med Barken ved man at farve sorte og brune. Det var at enste man, efter Fleischers Anvisning, vilde lort efter St. Hans Dag som'e lev af det, og flere Træer, til sund Vinterfede for Faarene.

+ Ren elkes og drenkes meget af Almuen; men

Træene staae omkring deres Kahlhage alsine til Sirat. Deres brugelige Træe og nydolige Bark ved Ingen at berjene sig af.

Pop.

+ Poppelspil, almindelig + Vild og Sølle (Salix caprea) næf være Fleischers Valn. Vie, salix caprea) gives her noget af — men heller ikke dem ved man at føre sig til syndespil. Sælten, elses dog mest, som ejerlig til Mors Maser og andet Brug.

† Eplet; (Værter A.P.) geort vær god Jord alt for villig, da den udbredet sine Rødder og adsplitter sig fra vigt omkring, som snart vokser op, og gier en stor Stækning usvigtbar. Af de almændelige tamme Frugterne + Kirschær + Plommer, æble og ør Pare. Træer have Eir og Auden i Blum noget faae.

— De vilde Træer af sæste Rang: + Elm + Lind, + Len, + A.P. (A.P.) + Beg og + Ege vokse alle ved Marsjonsel. og Blum med, nær Elv, Len og Beg undtages. *)

Hvad

*) Træ-Scubberne og Greenerne i Heden, vise, der, som gamle Folk endnu vidt at fortælle om: at der for 100 År omkring siden har haaret for både Ege og Vægteske, omkring Blum Mark. I en Centemarke, som stedse har ligget til Præstegaarden, og som ved Udstifteningen endnu holdt i min God, var for 50 År siden en Mængde store vilde Eger; men da varende Præst — Fred over hans A.P! fuld dem alle vaf.

Hvad her er afsort om Træer, gjælder næsten alle om Vibum Sogn. I Ensgaard Sogn ere kun saae Træer ved Gaardene, og paa Marken hist og her noget Krat. Det største heraf er ved Neder-Lesstrup.

Ottende Kapitel

Orme, Amphibier, Fiske, Insekter.

§. 1. Fordi jeg næst manglede Styrke i disse Decler af Naturkundskaben, troede jeg det sikkert, at samle alle 4 til eet Kapitel, at ikke hvært for sig ellers skulde være blevet alt for korte, og næsten reent falde bort, strax efter det lange, som gik umiddelbar foran. Altidaa, uden videre forberedelse, lige til

§. 2. Orme-Klassen: Hugorme ere hel mangfoldige — og det af forskjellige Farver: graue, brunne, brandguule; men alle fløjmede. De første ere mestendeels de største. Undertiden vige des men ej sjælden satte de sig i Beredskab til Slag. Øste saae de den, der usovrarende kommer dem før næ, og da er den Bid meget farlige, hvis man

ej faaer Raab i Tide. *) Dersom man lægger en
lerende i en Myreboe, anfalde Myrerne den i tusin-
de Tal, og i et Par Dage have de den aspillet
indtil Beenraden.

Snoge og **Staalorme** sees her undertiden; men hos-
tes ei ot gjøre nogen Skade. Disse 3 hens-
feres ellers af Linnæ i Syst. nat. til Am-
phibier. Viist nok seer man den samme **Snog**,
snart paa det Torre og snart igjen i Vandet,
saavel det rindende, sem stille. **Hug-** og
Staalorme derimod sees aldrig her i Vand.
Dog, dersom den første lastes deri, har jeg
seet den at finde sig vel derved.

Regnorme (Maddikter) ere her i stor Mængde, hvor
Jorden er mulded — og jo flere af dem,
desto flere af de stedende, dem ædende,

Mulde

*) Det er kun et Par Aar siden følgende Tildragelse havde
Eted: Degrnens Dotter her i Byen, da 13 Aar gammel,
blev sladen af en Hugorm paa den ene Haand. Hun sad
just i en **Øksemøste**. Uden at have hørt, at det skulde
være got, falber hun paa: strax at stikke haanden ned i
Moesedyndet, og tog den lidet efter tilbage — uskad. At
overhylle strax det slagne **Eted** med Dynd (eller Jord givt
vel det samme) er ialfaa probatum; ligesom det og er
besunder, at **Tophaks** Cast dræber **Dermen**, og dampes
Giften paa det saaede **Eted**.

Wuldbærer. Hvor Jorden er sandig, op-
holde sig hverken disse eller hine.

Toler og Snegle gives her tilgemaade.

§. 3. Amphibier findes her og kun saae.
Til dem kunne vel hensores følgende:

Froer — og de i stor Mangfoldighed. De lade sig
se i Febr. eller Marts, saasnart som Iisen
eret hen. Man forefinder dem da i Grøv-
ter, og omkring i Bredderne af Vandsteder,
ret vrimlende indtil Forundring. Hen paa
Sommeren finder man dem allevegne. En
stor Deel af dem tjene Storker og Vender,
vilde og tamme, til Fede. Alle de her væ-
rende Froer give en vis ræbende Lyd fra sig,
mest om Aftenen. Kun da, naar de saares,
er deres Lyd skrigende. Den Freeart, som
i andie Egne s. Ex. ved Colding, i Fyen o. f.
St. lader sig om Aftenen here med en munter,
girrende og syngende Lyd, er slet ikke til i
denre Eqn.

Tudser (Escrubudsør) ere het og. De siges at være
meget giftige; dog veed jeg intet Ex. paa, at
de have skadet Mennesker. Nogen Skade
gjore de paa Dierne, i det de sidde paa Luut
efter dem under Kuben; og paa en forunderlig

Maade 'trakke dem til sig, i det de komme
syvende, hvilket jeg selv har seet. En anden
Gang saae jeg en stor Tuds at gabne sit viide
Krab, i det en Torbist († Skarnbasse) kom
syvende, og da den var omrent paa en halv
Arens Fraeland, maatte Torbisten bie af, og
faer Tuds'en lige i Struben, som med dit sams-
me gav et Smal. At den Mytte de alligevel
gjore, ved at tensc Jorden for giftige Mater-
ier og Rusten for overfledige Insekter m. m.
er større end Gladen, De anrette, derfor et
Gorsynsherrrens Vilssdom og Godhed os fulde
Kommen Borgen.

Fjelbeene og de dem lignende Ogler finder man ligesle-
des at leve baade i Vandet og paa det Tørre.
Undertiden finder man dem, ligesom og baade
Tuds'er og Hugorme, at føge ind i Huusene.

§. 4. Fiske. Abborrer, Skaller og Gjedder
ere her mange i Søerne. Sudere og Alal tillige i
Badstrup Sø — Karudser i nogle Damme — Fos-
reller (cyprinus vimba L.) i Vallen mellem Lys-
gaard og Dollerup Sogn. Brasen i Badstrup Sø,
og i stor Mængde i Hald Sø (sem paa en vis Strak-
ning begrændser Lysgaard Sogn ved den nordre Side)

Dr.

Dræb og Helt i Hald Ege. Elæbe, at her næsten aldrig fiskes i disse Søer.

S. 5. Insekter. Disse ere her, ligesom overhoveds, især i Slovegne, utallige. At hidsætte en lang Fortegnelse over dem vilde sidet moere den største Deel af Læserne. De kende dem dog ikke tilst hebe — maaesse ikke den halve Deel — og jeg — sandt at sige — ikke heller. Behovet jeg vel her at nævne enten de surrende Myg, eller de mangfoldige Fluearter, og hvor finder man ikke Bræmser, og Gedehamser, og Molarter, og Sommerugle med deres Puppe- og Larve-fortrædinger? Ska de Biess-vende Smedde og Stienfærdige Skarnbasser (Torbister Scarabæus pilularius. Lin.) — De Eegen blade og Frugtkæernes Blæsler opædende Oldenborrer, og de dem lignende mindre Dito (+ Gæsbilader.) Hvot seer man ikke i Hest og Esteraaet. Mair og Eng og Heder overklædte m. d. det herlig an g'ime rende Spind, som de mange Millioner næsten usynlige Edderkopper, uesierligneligen vilesede? Hvor ikke de bruune, glinsende Torbitter, der, stelende på deres Krafe, angribe og opæde baade Fjærteene og Hugorme? Hvad ikke de vindstabelige Myrer, og de vnsdig hvislen'e Græshopper, — Gjældnere lade Haarelyllinger sig see eller høre — men Bier desto oftere.

De fleste Gaards- og Husemand have dog i det mindste eet Stade. At Korn-Ormen (*curculio segetum Lin.*) og er her, beviise især de forekommende tidligere visende Rugar. Den lysende St.-Hans Orm sees i Kjæret mellem Vium og Marsv. — Ørentvisler (*forficula auricularis Lin.*) De øde og ødelagge megen Rug ved den nædnes paa Agesren. Men de i Kjøbenhavn oft for hækendte Bæggesluis (*cimex lectularius L.*) findes man slet ikke her. Øste findes her i Jordens Humleboer — en Fristat af 20 til 50 Indbngere. De have en lidet Bænkage, fuld af stærk og lystig Honning. *) Cervus volans den flyvende Hjort) forekommer vel, men sjælden. Dødning-Uhret (*pediculus fatidicus*) ofte. De øvrige uutsleelige Småakryb vil jeg, af Marsager, som Læseren let kan gjætte, forbriegaae med Taushed.

Niende

*) Den mærkværdige, store Sphinx *Atropos L.*, som min Nas-
hæ-Præst ved den nordre Side i Herredet: Hr. Berg i
Almind afvigte Aar fangede i sin Hauge, og sendte over
til Naturhistorie-Selskabet i Kjøbenhavn, har jeg aldrig
seet før eller siden. Efter samme præsigtige Selskabs
Beretning, opholder den sig ellers ikke nordligere end i
Frankrig og de sydlige Egne i Holland. — "

Niende Kapitel.

Fugle.

§. I. Her vil jeg folge de Linnæiske Ordener:
Alesaa:

A) Høg-Ordenen (*accipitres L.*) Ugle
mærkes her kun 2 Slags. Den første er den lille,
saa kaldede Steen- eller Kirke-Ugle, som plejer at op-
holde sig og vngle paa Kostet i begne Kirkerne. Dens
Føde er Muus og Insekter. Af dens forstjællige
Lyd slutter man til en nær forestaende Forandring i
Været. *) Den anden, som undertiden lader sig
høre med en gjennemtrængende Hujen i Skoven, men
aldrig see, uden man hændelsesiis kan liste sig dertil,
vil jeg beskrive, paa det at Knydige selv kunne domme,
om den er Linnæi: *bubo capite aurito pennis*
sex (Hornshreule) eller *noctua major* (Nacht-
eule)? Etatsraad Steensen, nu boende paa Eiselund

84

imel

*) Almuen har saaledes fleere, ikke aldeles forkastelige, Spaas-
mænd. F. Ex. naar Svinene gaaæ med Halm, og Træ-
lerne flyve lavt, venter man sterk Blæst. Rogn og Blæst,
naar Væselen lader sig see i smukt Væjr. Eigesedes Uroir,
naar Viber, Agerhøns eller Brokfugle nærme sig til By-
E. erne — Sneefog, naar Kragerue sværme her omkring,
hvør de ellers ei komme tilsyne o. s. f.

imellem Bium og Alunsberg, ved den 24de Januar d. A. en i Alunb. Skov der, hvor den grænser til Bium Mark. Hør er dens Beskrivelse: Den vejer de 7蒲d. og 14磅d, og besandtes, med udstrakte Vin-ger, 3 Alen mindre 2 Tommer lang, fra det yderste af den ene Vinge til det yderste af den anden. Fra Nebet til Halens Ende holdte den 1 Alen og 3 Tome-mer. Klouerne, der ikke var fuldt saa tykke, som Ørenes, men nok saa lange og spidse, kunde naes til Enden af dens Hale. Beenene var ganske lodne af lange og fine Fjedre, lige ned til Klouerne. Hos vedet var fuldkommen saa stort, som et Harehoved — Øjnene som en 10 Skilling. En Insgaui, fine nende, si letværd og 2 Tomme breed Mand gik rundt om Uldanten af Ørene. Der næst omkring havde den en Hove smaa stive Fjedre. Ved hvert Øre var 6 Fjedre, af hvilke de forreste store fuldkommen 2 Tommer højere op, end de andre Fjedre paa Hoves-det, hvilket gav ret et artigt Egn, som af 2 Horn eller Ører. Nebet var fort, en Tomme bredt, og ligesaa lange, indeholdt gæsem Ørene. Over hos vedet og Ønggen var den sort og hvid og brun og gul sprækled, dog saa, at den i nogen Træk stand ihu-tes mest brun. Under Vingerne var den Insgaui — under Bugen og paa Beenene ligesaa med sorte Strie-ker.

ber. Paa Siderne og under Bugen havde den en Deel lange og fine Dvun-^gledre. Dens Hode er uden Trivl Harer, maastee og Skov-Muus og Fugle-Unger.

Orne seer man 2 Slags, som hingle i Raboer Slovener — Den større: Hareornen (*falco chrysætos L.*) Eystelige er det at see denne paa Jagt en klar Winterdag, naad Lyngen er skjult med et tykt Lag Sne. Undertiden ere de 2 eller 3 i Galstab. Her er svæve de om i Lusten og uespilde Haren i sic Eade. Derpaa slaaer en ned, som oftest uden at ramme Haren første Gang. Imedens der jages efter den første, rejses ofte 2 og flere. Mogte maae da tilfødest blive Ornenes Kov. Nærmer Mogen sig i det samme, forlader Rovfuglen sit Bytte, og frelses sig i Tide ned Flygten. Ellers haves og Exempel paa, at en gaarmel og sterk Hen har greben Haren i sic Spring, og holdende den i Klouerne flyret bort med den. Denne Dens Fode er Harer og Lam. Den forsvarer den hærdken Gas eller kalkunke Hens. Inde mindste har man intet andet funden, end Been af disse i Neden hos dens Unger. Den mindre: Fiske-Ornen (*falco haliaetus L.*) opholder sig gjerne ved Seerne paa Fiskefangst. Elenten, med den lange kloede Hale, seer her jaenligent. Den ungler i

Munsberg Slov. Hareunger, smaae Grise, Gæslinger og Ellinger pudser den væl, hvor den seer Lejlighed. Muus-Baagen, som og yngler her i Slovene, lever meest af Muus — tager dog til tale med Hareunger, Muldbarper, og Hugorme. Hønse-Høgen, som vel er en Streif-Gugl, yngler dog her i Sloven. Den gjer stor Skade paa Hens og Duer. Due-Høgen forebygger dog meest, at Duerne ikke skulle formeere sig, som de ellers kunde. Lære-Hogen, som og tager andre smaae fugle, bliver her den sidste af Høg-Ordenen.

§. 2. B) Skade-ordenen (picæ L.) — Navne strecise her undertiden efter Nadseler. Krager Kun-mod ont Væjr. Blænkraager komme just ikke her; men ei Par Miile herfra i de sydostlige Slove her i Herredet ere de i stor Mængde. Deres Reder bnygge de af — Saa forsikres der i Eqnen — Menneske-Extrementer. Alliker († Rorer, Monedulæ) gjore her Kun undertiden et kort Besøg, som vel er.

Nødknækkeren (uden Trivl: Caryocatactes L.) er Stein efter Nodderne baade i Slov og Hauge. Skader svare her, som andenkeds rigtig til deres Navn. De bortsnappe baade Ellinger og Kyllinger; og dog lader man dem bnygge Hede og yngle i Fred, hvor de falde paa.

De

De sjænsfarvede Skovskader og de smaae
bruune Tornskader, som her opholde sig, maae
vel og hensores til denne Slægt — ligesom og
Grønspætter (*picus viridis L.*) og Flækspær,
(+ Skovsnark, maastee: *picus varius* eller
motacilla cineraria L. Skogsnert.) Denne
sidste løber op paa Træstammen, som en
Mus — og stoder ofte med Nebet paa Træet,
saa det kan høres langt borte — maastee for
at undersøge derved, om Træet indvendig er
hult; thi vist er det — og jeg kan viise Exem-
pel derpaa for Enhver, som maatte forlange
det — at den igjennem den haardeste Eges-
stamme med Nebet boerer et sikelrundt Hul,
omtrent af en Dansk Krones Viide, saa at
den nioop kan komme derind og anrette sin
Rede. Den knarkende Lyd, som ved denne
Operation foraarsages, igjentages efter visse
Ophold — og høres i stille Vært over § Viil
borte. Hvo der ikke hændte den Ting, skul-
de troe, at to store og torre Greene i Sloven
gnedes mod hverandre.

Gjøjen (*cuculus L.* + e Gul, e Kulmand) be-
ghynder at kulle en af de første Majdage, og
lader sig jævnlig høre til hen i Juli. M. Sil-
digere

digere end den 22 Jul. har jeg ingenstinde hørt den. At den lægger et æg i Erelsens, (+ Havresædens maaſſee: pari cærulei, eller pari caudati L.) Nede, og at denne lille blæse, med halen stedse vippende fugl udruget æget og opfoder Unge, det er ikke Overtroet — ikke blot Sagn — det er Sandhed, paalidelig Esfarings Sandhed er det. Mange andre saavelsom jeg, have ofte set, hvor omhyggeligen den lille fugl selger efter og mader den store unge. Gjøgen er en Serciffugl, som forsindet hersra, snart som Ungerne ere opklædte.

Viben (*Upupa L.*) er her stedse hjemme. Den ligger i Dvale om Vinteren, og kommer til Syne i Febr. M. — Viben lever af Insekter. Dens Kjod er vel spiseligt; men ikke rare; hvorfor den ei heller skydes.

§. 3. C) **Goom-Ordenen** (*anseres L.*)

Svaner reise tidi herover; nedlade sig stælden i Sørne.

Vildgæs, som alle ere store og græe, trækket tigeledes herover i større Flotte. Om samme Gæs siden.

Vildander ere her 2 Elags — de smaa Kril- eller Dulænder, som undertiden sees i Dammene
vid

ved og i Øyerne, ingeninde i stor Mængde, uden i Nipgaard. Vab- og Hvam-Sær; men nærkøs aldrig at hngle her. De maae da være Trækfugle. Den anden Slags er: de alminnelige, vore tamme Vender lignende, graae Stok- eller Flod-Vender. I stor Mængde oppholde de sig her, mest i Badstrup-Sø og Vium-Kjære, bestandigen, uden naar Særne ere gandske tilfroeae, da de trække til de nærmeste Bække og Hæer. Stegte give de en behagelig Ret. Anden er overalt graaespragled, med grønne Speil i Vingerne, brunrøde Fodder og sortebruunt Ned. Anddrællen er selvgraae paa Brystet, har og grønne Speil i Vingerne, Hoved og Hals beklede med fine, grønne og glændende Fjedre, og en hvid Ring om Halsen. Dens Fodder ere lysrede. Om Foraaret seer man dem overalt i Kjære og Moeser Par og Par, indtil Anden har lagt saa mange Eg, som dens Natur tilsiger — mestendeels 7, 9, eller 11. 2 til 3 Anddræller kunne bortfnydes fra en And i Parretiden; thi, naat den ved Tid bagkomsten fra Reden savner sin Mage, henvirker den en anden, og ei forlader Partes Plads

seu

sen før den begynder at ligge raa sine Eg. Til Røde udsøger den sig forstjællige, ofte ret besynderlige Steder, snart i et grønt Kjær i Skoven, snart midt ude i en Moese, og snart under en Hugtop, eller Enebær. Buss i Heden. Oliver den der fortvørliget, saa udsører den sig et andet Sted i Nærheden; hvorehen den gaaende flytter sine Eg, og tager 2 paa Gangen, et under hver Vinge. Men den som den tager et underveis, bliver det liggende. Maar Ellingerne ere udslækkede, og rugede vel, forlader den Røden med dem, og søger til nærmeste Kjær eller Gse. Møder man dem paa denne eller anden Flytning, tager Anden til at flagre og humpe ret besynderlig hen over Jorden, ret, som den enten var anskudt, eller myeligen havde faaet et Slag. Raven og Mennesker, som ikke vide, hvad det vil sige, lebe efter Anden, som ganske vist hverken lader sig tage eller slaae, men flyver frisk saasnart den har faaet sin Fjende næret et Snyde bort fra Ellingerne. Mig synes, at denne Matkværdighed ved Bildands Naturhistorie viser noget mere end blot Duglinkt — mon ikke en vis Grad af Intelligents?

genio? der havde funnet tiene som et got Vis
drag til sal. Dr. Smits Bog om Dyrne.

Maagee (mergi L.) komme her, som Teælfugle
2 Slags, nogle af Størrelse som en Ank,
faae og sjælden; andre blaagtaae med mee-
get lange Vinger, men en lidet Krop af
Størrelse som Stærens, ere undertiden man-
ge hundrede i Badstrup-Søe.

§. 3. D) Langneb Ordenen (Scolapaces.)
Heiren (ardea cinerea cristata L.) med lange
Neb og lange Been træller undertiden hæ-
over. ")

Storken (den hvilke) lader sig her ofte se, da den
yngler paa Huusene her i Herredet. Østen
for Ensgaard - Herred bygger den og Reder
paa de øverste Grene af gamle Traer. Ved
Aarhus Kanten var for faae Vor siden en
heel Snees Storke - Reder paa en lidet
Klyngel af Traer. Denne Fugl besidder
baade Mod og Held til at fordrive Ørnen.
Den sorte (Ciconia nigra L.) opholder
sig

D) For nogle Aar siden kom 3 Heirer flyvende over Aunsberga.
Etter. Steensen stod hos mig for vinduet og blev dem
væk — tog sin flint og fæd den ene ned.

sig og hingler i Munsch. Skov. Den er noget mindre, end den hvide. Deres Fede er eens: de forhen anførte Orme og Amphibier, især Hugorme og Frere.

Holdsnepper (*Gallinago L.*) trækkel her om Førs og Efteraar, og opholde sig hver Gang nogle Dage. Deres lange Neb lader formode, at de opsoge Orme og Insekter nede under de faldne Træ. Af fuglebildt faaes neppe en kostligere Ret.

Snepper (*Begastner*) forekomme her i Slags — de smaae eller enselte, som Alauen Falder, + Hosse-Gjeg, de dobbelte, som ere større, og 3 dobbelte, (Tredæktere) som sterste og beste, der intet skulle give Holdsnepper efter i Velsmag. Endnu gives her en langnebbed mindre Gegl + Viulsmed — Andre falde dem: Tingsmed — som bliver at anføre paa dette Sted. Den sees overalt ved Sør, Vandsteder og Damme i Bjerne. Den lever af Insekter og hingler i Nærheden af Moeze Damme og Vandfuger. Alle 4 here nok til den kinnelisse *tringa-Siegt*.

§ 5. E) Høns-Ordnen: 'Gallinæ L.)

Høns (de almindelige tamme) har hver en Mand i
beste Egne.

Uthøn (tetrao urogallus L.) hønse og opboldbe
sii beromt i Hederne både Sommer og
Vinter. D. leve om Sommeren af Bar:
Træbær, Blaubær, Revlinger, Tidbær —
og om Vinteren, naar Lyngen skjules med
Ene, træbe de under Sneen, helst ved Es-
nebæt-Gulfe, for at sege disse Bær, og naar
Vinteren stranges, stilles de i Skovene, hvor
de sidde i Toppen af Birkene, og æde deres
Knopper. Kroppen er saa stor, som en tam
Høns, og Ursugler-Eteeq holdes for en Ret
af første Rang. Hanen er noget større, mere
sort og hvid paa Fjedrene, og mere rød i Hos-
vedet, end Henen. Sloggetiden er i April
og Mai — fra tidlige Morgenstund: Kl. 2
eller 3 — til 8 eller 9 — og saa en Times Tid
om Aftenen ved Solens Nedgang. Samme
Slogger er af denne særliges Ejenskab: Lange
borre (i stille Væjr § N 1) synes Lyden nær
ved — og nær ved synes den lange borre.
Magle Gange har jeg gaaet efter Lyden, og
synes stedse, det vil ingen Ende. Maar' jeg

G

fan

saa endeligen kom til Stedet, forekom Enden mig ikke mere hejere, end fra Begyndelsen af. Hanen (underiden fleere) har sig en usøgte Slagreplads, altid jævn og hngf. ie, altid i eller tæt ved Heeden. I det den Skog geet, mærker den intet til, hvad dergaard for sig omkring den. Slagren ligentager den 2 til 6 Gange, og da bliver den ved, med styrrende Hjedre, at se ned og trappe runde omkring. Derpaa rækker den Halsen i Været, hvæser nogle Gange og seer sig vel om. Dersom den da intet har fornemmten, begynner den at Skogre paa nye, o. s. f. Imidlertid samle Honeerne sig omkring den, og sidde roelige og skjule sig i Lyngen. Saasnart som Slagrepliden opholder, gaar Parringen for sig. Undet en Lyng- eller Genebærbuske udruuger Hone gjærne 5 til 9 Kyllinger.

Ugerhens (*tetrao perdix rufa L.*) ere her i Fleksetal haade Sommer og Winter. Arten er for udbredt og for bekjende til, at jeg her tor op holde mig ved deres Bestrivelse. Men nævne bor jeg nok paa dette Sted:

Brol

Brolsfugle, som niale her i Heeden, lebe af Insekte, og flokkes i tusinde Tal om Esteraar og Foraar; men forsvinde en vis Tid om Vinteren. Pomerants-Fugle ere et Slags rare Træsfugle, som lade sig see i de vestlige Egne af disse Sogne 2 Gange om Aaret — nemlig 14 Dage i Maj — og 8 Dage i Esteraaret. De reise efter Insekter — flokkes paa de grønne Aare, og ere ei vanstelige at synde. I Esterelje overgaae de Kramsfugle og ere særdeles seede og lækre. En øgte Smarodser vilde nok vælge sig den Død: at foråde sig i Pomerants-fugle.

§. 6. F) Spurv-Ordenen; (passeres L.)

Duer har 2 Slags. Eloduer, som en beljende Træfugl, hvorfaf gives 2 Arter: de større, og de mindre (Ringelduer:) — og tamme Duer, som end mere beljendte.

Af Kramsfugle-Slägten falde her følgende: a) Salset (merula nigra L.) hngler her til Lands — b) den sorte K. J. med hvid Krave er en fremmied Zugl — c) Drossel (den større, Røedrossel) hngler her, men trækker bort til visse Tider — d) Drossel (den mindre, Vanddrossel) kommer hid fra andre Egne. e) Den store blæse

græe Kr. f. (+ Simeon Grahaler, maastee
merula saxatilis L.) b. søge os i store Blokke
i November, December og Januar. ') Om
alle disse isiemme nog de fleste: inter aves
turdus gloria prima.

Cster — og det saavel Skovster som Hjemster —
hove vi her, sia Lufien, naar de stolkes, so e-
ner af dem, som en Elhe. Saasnart som
Ungerne ere blevne flyvesærdige, reise de hver
og een, gamle og unge, ødenlands sidst i Ju-
nii M. og kemme ijen en Maaneds Tid ders-
efter. Paa Insulier gjore de et gavnligt Os-
derlag. Man spiser dem ikke gjerne.

Lærker leve her fun to Slags: den almindelige (alau-
da cristata L.) som dog forsvinder i nogle
Uger ved Juuliet i den. Den leve af Uteblas-
de, helle Klærer, og Inselfter — Den anden
Slag (+ Bolærker, Gulspurve alauda
arborea L.) æder frø og Korn. De store

Sjels-

) Oriolus L. Merula aurea v. Aph. (den guldfarvede Berg-
drossel) hris rettes Hjem Bengalens Fal voce, epholde sig
een, 1785 i Røraaret, nogle Tage i Haugen ved Aunsberg,
meest i Graneræerne; men søgte Røden paa Jordben og ved
Birkuberne, og blev der studt af Etatør. Steen Steensen
den 24de April. Bemeldte Mr. Etatør. havet den endnu
livagtig affildred med Oliesarue.

Eiællandste Rornætter (*alauda campestris* L.) sjædes her ikke engang af Slavn.

Seyndenschwanz (*ampelis garrulus bchemicus* L.) sanges ofte i Kransfugle-Doner.

Bogfinker (*fringilla L.*) ere her i Mængde. De res nuunre Tunge slag sjender Enhver. De øde mange Slags Frøe-Artir, og gisere stor Elade i Hæugerne, endog raa Geuep.

Stiglitter (*carduelis vulg.* L.) ere her sjældnere; men

Træster (*linaria minor* L.) desto talrigere. De hingle i Lyngtopper og Genebar Busse. Sjældst er deres Sang af alle vor Eens Fugle. Bekjendt er det, at de holdt øde Siddefrees og andre dette lignende Frøesorter, Hamps og Kanatfrøe. Bekjendt er det og, at de, saa velsom Stiglitter, hngle med Kanatfugle i Hækkelbur.

Graaespurve ere her alt for mange, fordi de ikke hades. Wel ødelægge de en Deel Insekters; men og en stor Deel Byg og Havre.

Sneefugle (+ Snerkol, *avis nivalis* L.) flokkes paa Agrene mod Sneefog.

Mattergolen, den lille sode *Philomela* (*motacilla luscinia* L.) — al! den kommer aldrig her.

Wille vi høre den, maae vi reise 5 Miliile i Endo
ost. Langere vil den ikke flytte mod Nord
i Nørre-Jydsland.

Thomas i Gjærdet (*troglodytes L.*) opholder sig
gjærne og ungler i Haugerne, singer det jærvs-
ligen, og lever af smaae Insekter.

Gjærdesmut — ander Navn vidste jeg ei at alve
denne Danmarks Kolibri: den mindste af alle
Daniske fugle, der sees her, som mange ans-
være Steder, at smute om i Gjærderne. Den
har et svidst Ryb og en fort Hale, er græs-
bruun paa Kreppen; men gulbruun paa Fors-
hovedet og Halsen. Uidentificerbar den et
net og fint, men fort Ethlike, som den dog
efter en Puse igjentager. Hulen reiser den
i Været.

Musvitter (*parus cæruleus L.*) ere her alt for
talrige. De ere stemme Bis: oj Kj: d: Re:ere.
Den af deres Røder i en Steende har jeg
seet til Unger. Man fanger dem let i Slags-
Buur.

Svaler ere her kun 2 Slags — de hængende gaffel-
halede Huus-Svaler, og de korthalede Svaler
(*hirundo rustica L.*) Spurvene jage ofte
disse hore fra, og bemægtige sig deres unebnede
Røder.

Reber. Begge Svale. Arter leve' af Insekter.

Aftenbakk'en (skulde den ikke være caprimulgus, Tagshylæser L.?) ere vi og begavede med. Den er mørkgræs, næsten af en Dues Størrelse i Flugten; men meget mindre i Kreppen. Om Dagen skuler den sig i en Thynning under skyggesulde Greene, eller og i Heeden under tæt knop — også under store Raabblade i Hause gerne, hvorfra jeg har set den at gjøre sorte til flygter ester Sommerfugle. I Tusmerket begynder ellers først deus' rekte Insekts-Dage.

Tiende Kapitel.

Fjirfoddede Dyr.

H. 1. Her følger jeg ligeledes de 4 Linnaesiske Ordener, nemlig den 2, 4, 5, og 6te. Den første og 3die have ikke Sted her. Jeg maae altsaa begynde med:

A) Røddyr-ordenen, (feræ L.) hvor Katten saar den første Rang. Men, da Katte-Slægten her indtrækker sig blot til de samme

me Suus'-Ratte', os alle mine Fasere fjende
got Rattens Natur-Historie, saa b-heves kun
at seie dette til, at her gives faae Familier,
der ikke have en Rat — og dermed kan heele
Ratte-Fortællingen være endt.

Bessel Slægten derimod bliver noget mere u-brede;
ihi her faae vi først:

Maaren, sem er tædig i Aunsh. Elov, hvorfra
den ofte om Vinteren stæffer ned i Lundene
paa Wium Mark — deraest Idleren, som
ofte huserer salt i Wium Bye, og monstreer
Duer, Wender, Hens o; Æg, saa den ikke
staarer een eldg eet. Etten fanger man en
imillem i Idler-Falde, eller forgiver den med et
Æg, som er forgisser indvendig, Huller tillukke
med Vor. Men stor Forsigtighed maae brus-
ges, at ingen Slade derved forudsages. Bes-
selen — et kjønt lille Dyr — som ingen Glas-
de gjør, men tager mange Muus hvor Kat-
ten ei kan komme — er den sidste af denne
Slægt.

Oddere gives dog nogle faas i og ved Badstrup Sæ.
Hunde-Slægten er her ei meget større. Egentlige
Jagthunde holdes ikke her i Sognene. Af
Brol-

Brols eller Gray's og Stoures Arten ere dog nogle Gaardhunde, som holdes af — Fæ. ")
 Rævene het til Lands ere alle af een Art (vulpes vulgaris cauda recta extremitate alba L.) Her ere de, som saa mange andre Steder, mangfollige. Om Sommertid, da de ere mest bristige, ret ligesom de høede paa, at man da, for deres ujenlige Glids Skyld, ei gif efter at følde dem, og paa Sneen i strænge Vintere, seer man dem ofte at sværme omkring paa Kaperie. Vil hedes de, og ødesægges i hundrede Tal efter Fortids nede for deres Kumfshed og for den Skade, de anrette baade paa Wildt og Tame, især Gæs og Høns; men det forsluar kun lidet. Deres snedige Forstichtiged i at undvige Farer, og deres Ungelsomhed, da hver Tæve lægger 3 til 5 Unger, giere, at de synes snart altid lige talrige. Gjørne kunde jeg her anføre

G 5

nogs

) Ulve varer for en 40 Aar siden mange i Landet, saa og her. Eiden have de sjældeligen taget af. For en Sneen Aar siden varer endnu nogle i den store Skov ved Thiele imellem Viborg og Hobro. I de sidste 30 Aar har man her i Egnen aldrig møret til nogen Ulv — og, saampidt jeg veed, nu ikke mere i det heele Land.

nogle originale Kævestræger; men, da Verden saa har alt for mange af dem, vil jeg heller lade det beroe. Dores Graver have de meest i Sandbakker og Grav-høje, som Brokene dog gjerne ville deele med dem. De bestaae af mangfoldige bugtede og tybstilkende Vibor. Mangen en Gang finder man saadan et tilholdssted, med flere end 10 eller 12 Aabninger.

Brok-Elægten bestaar alleene af de 2 almindelig bekjendte Brokarter (Taper, Gravinger, + Brokke) nemlig: Sviin-Brok og Hund-Brok. De lade sig meget sjælden se. Om Astenen og Matten er deres Tid at gaae og rode ester Gode, som nok for det meeste bestaar af Skærbasser og Regn-Drime. Thi hvor der har ligget Koekasser og Hesteparker, seer man, de have rodet ligesom Sviin. Om Vinteren ligge de inde, og som Mørke Bjornen, suge paa deres Kab eller rettere: stille Snuden i en beret bestemt Aabning bag til, for derigjennem at suge af, og opholtes om Vinteren ved den wegen Fedme, som den om Sommeren har samlet. Deres øre Jsters Glommier bruges i Steden for Tran, og bes-

kes **Glinb** til Hestetøi. Et **Glinb** betales,
ligesom et Ravestind, med 4 til 5 Ml.

Muldvarpe gives her i stor Mangfoldighed. Ingen
tager sig for at fordrive dem.

Flagermuus ere her saae af; eblt de komme sjælden
til syne. Her ere 2 Art r: de almindelige
smage, af en **Scurus** Størrelse i Glatten, og
en større Art af en **Stors** Størrelse. Maer
Pres. Ettem i En mors Bettelvelse iste
Dato E. 151 ondret Flagermuus og Aftens
balle for ret og samme Dyr, hvor han uden
Kost taget Fejl.

§. 2. B) Røtte Ordenen. (Glires L.)

Pindsvin ere her mange. Man finder dem, ofte
parvis, i Ebor og Krat, og paa Kornmarko-
ser. Man hænder dem hverken som nyttige
eller skadelige. Derfor standsee man lidet,
seet, forunderer sig, næree til dem engang,
og — gaar sin Wei.

Egerner have her været. Afskillige forsikre, at
have seet dem i Munsberg Ebor. Men —
hvad fan Marsagen dertil kan være? — In-
gen veed at have seet dem i de sidste 20 Aar.
Medter ere der nof af, og Olden ligesaa.

Skulde

**Skulde de maastee af Maaler, eller Køvsugle
være ubreddede?**

Hører ere her god Forraad af, uagter dette uskyldige Dyr af Mennesker og alle andre Kovede ideligen forfølges og fortærtes. Deres store Mangelsomhed, da en Hun aarlig kan føde 8 til 16 Killinger — deres Smilhed i at sjule sig *) — og deres easke Spring, ere Midler, hvorved den alvise Skaber forebygger, at denne Art ei letteligen skal ubreddes. Almuen — dog ej i mine Sogne — ved at fange dem i Snarer, og sælger dem i Viborg for 24 ř. til 2 Ml. Stykket. Skindet vil man sjælden give over 8 eller 10 ř. for.

Muus-Slegten her er følgende: a) **Muus (mus cauda brevi, corpore nigrofusco, ab domi-**

*) Man beranke deres konstige Usspring, naar de sege det forbud valre Sæde, saa at ikke den smildeste Jæger kan sluttet sig til det Seed, hvor den sidder, for den ofte er kommen t Spring bag ved ham, og deres Maade, at valge Eddet i Nærboden ved en Vei — at sege denne saa snart som muligt, naar de reises — at dukke sig, og lade Mænden springe langt forbi — at smuette derpaa ind i en næsten usynlig Røggrav i Lyngen, som den vidste at være der m. m. En kyndig og troværdig Jæger har forsikret, at han viden da, af forundring og Bestyrkelse ikke varer haten.

domine cinerascente L.) — dog kun saae.
 b) olmindelige Hudsmaus overalt paa Agrene,
 Elv og Huuse i stor Mengde. c) Slovmus (mus cauda pilosa, longata cor-
 pore rufo, gula albicante L.) med lang
 Krop og kort Hale; men saae. En har jeg
 seet sangen i en Done. Ellers ere Roter her
 ganske ujendte Tingester. Eldgamle Mand
 i Vibum forsikre, at de aldrig have set en
 Rotte. *) e) + Angelmaus (uden Tivil so-
 rex, Sorex L.) ikke saae. De have et
 underligt langt Neb lignende Hoved, meget
 smae Øjne, ingen Ørelapper, Klebefarven un-
 der Buuen, og en lang smal Hale.

§. 3. C) Hestebid Ørdenen (jumen- ra L.)

Heste har man her af middel Størrelse. Deres
 Antal, Stør og videre Behandling vil mere
 vorde mældet om paa et bæremmere Sted. —
Svin — Ilgesaa.

§. 4. D) Drov: Lygnings Ordnenen Xpecora L.

Hjorte have tilforn skrifte her over Marlene.
 Du ikke meer. I Sloven er ikke een — og
 store

*) Vandrotter have dog nogle ved Bisballe, seet i Hald: Øre.

Nore Heedekyr, som der for noale Mar siten
vare heele Blokke af paa Alhed-n, ofte ved
disse Sognes Grænser, have nu flyttet længere
gore vestre paa.

Raadhr ere nogle i Aarsb. Elov, som kreift ere
Vium Maas til Marsv.

Om Jaar *) og Hornqvæg maae han'tes i den 3^ele
Af'celing om Sognenes økonomiske Bestøffens
hee, som nu staa paaafsljær.

Ellevte Kapitel.

Sognefolkenes naturlige Anlæg.

H. 1. Leg. ms Dannelsen er her af middel Sctro
er's. Mandkjhennets Højde er sædvanlig imellom 62
og 66 Tommer — og Kvindeljonnets imellem 59 og
62. Dog gives herfra Undtagelser. I Vium —
til Ex. — er en veldanned og stærk Indsædder: Jens
Lars.

*) Et vickelig Hermaphrodit (Tvetulle) kom saae seg dette
fornar hos min Broder: Præsten i Vorning. Des
havde Pung med 2 Steene, som en Vadder, og Vand-
gangen der bag ved ligesom et Haar. Stort var det og
rigtig god Stand, uden ald anden tilsynne værende Vanførbed,
som det, var reisende anongmiske Landemand saae i Øst-
eingen hos Prof. Osiander. See: Iris Jan. 1794.
S. 45.

Parsen, som holder kun 58 Tommer. Detimod ere ikke saae Røner i begge Sogne af 63 til 65 Tommers Højde. Sognesogden i Lysgaard Sogn: Friderich Jensen, Gaardsfæster i Nedertestrup, holder netop 69 $\frac{1}{2}$ Tommer. Bredskuldred, velfaart, friskt og sterkt falder Folkeslaget af begge Kjør.

S. 2. Jyldernes Sjæleevner ere vist ikke sløvere, end andres Danske Bonders. Daastaaer man andet, stiller uden Tvivl en lille Fordom derunder. Heller ikke have mine Sognefolks Ord for, at holde Lyset for nogle af Deres Nabober, Jeg har Elende og omgaaeds haade med Fynske og Sjællandske Bonaer — har og i den Henseende sammenlignet dem midt mine Jydske Landsmænd; men er ikke derved blevet overbevist om de fødesters Fortrin. Hilne ere føres Komne mig, at tale mere hurtigt, mere pralende, mere vittigt — Disse vel med mere Langsomhed og Sindighed og Beskedenhed; men derhos med mere sund Demmekraft. De fleste Ansigter h:er i Sognene stadfæste denne sidste Deel af Tegningen. Selv Tallet af dem, hvis Dines Jid forkynder en Lys og munter Sjal, er ikke saa gandstet lidet.

Erls

Tredie Afdeeling.

Sognenes økonomiske Beskaffenhed og Mærkværdigheder.

Første Kapitel.

Folcemængden.

§. 1. Jaget dette Kapitel nu de synes, nærmest
paa at hørhøre til den fjerde Afdeeling, saa holdte
jeg dog for, at her var det rette Sted, saavel i Hens-
sende til Ettemenhængen imellem det foregående
og følgende, som og fordi man ved d. i denne Af-
deeling for kommende Møde icke ej vel kan ander, end
høre Hensyn til Folcemængden, og at selgeligen denne,
efter naturlig Orden, ej kunde faae en rigtigere Plads
anvist.

§. 2. Folcemængden paa denne (som jeg indtil
nejere Bestemmelse anmager) Danmarks □ Muil, som
begge

begge Sognere indeholdte, befandtes ved Folketallingen til Junii 1787 at være: 429. Nemlig:

Fra 1 til 10 Aar	112.
— 10 — 20 —	65.
— 20 — 30 —	52.
— 30 — 40 —	54
— 40 — 50 —	57
— 50 — 60 —	34
— 60 — 70 —	33
— 70 — 80 —	18
— 80 — 90 —	4
	————— 429. —

I Bium Sogn befandtes 3 fleere af Mands-
end Kvindelighen, nemlig af det første Kjøn 130 og
af det andet 127. I Ensgaard Sogn var ligemans-
ge: 86 af hvert Kjøn, som tilsammenlægt udgjør
ovenmældte Tal.

§. 3. Først i dette Aar 1794 befindes Folke-
mængden saaledes:

Sjælene i Bium Sogn er: af	
Mandskjøn	133
D. K.	137
	————— 270

Lysgaard Sogn M. R. + 88

D. R. + 106

— 194

Sammen 464

Afsaa ere 35 Mønester fædre nu, end 1787 —
det er: 5 for det heele Tal, eller over i p. c. om
Aaret.

§. 4. Heraf varer Extraskat's Kontribuenterne
til Jan. 1794.

L Vium Sogn:	191 22 18	22 26	i alt 179.
Lysgd. S. .	62 12 18	7 7	106.
			er 285.

Under 16 Aar i begge Sognet . . . 174.

Skoleholder og 2 Lægdsmand	. . .	5.
		—
		464.

§. 5. Af disse 464 er een Kone 88 Aar, og
fan haade see, høre og være paa Færde. Hendes
Navn er Karen Jørgensdotter i Over-Katballe. 2
ere 84 Aar — 12 vanføre, 1 vanvittig, 1 stum, 1 blind,
15 Umisselbimmer, foruden 20 uformuende til, og
frickjendte for — Extraskat at svare.

Jorddyrkende Familier (naar Præst, Døgn
og Huuse med Harkorn iberegnes, men ikke Indsid-
dere,

dere, der betragtes som Familierne tilhørende) ere i
 Bium Sogn • = 49 i Lysgd. $\text{S} 28$ i alt 77
 Jordløse Huse i B. S. 5 L. S = 7 = 12
 En Kongel. Slovbetjent paa Steendalgaard 1

Tilsammen i begge Sogne = 90 Familier.

Altsaa i Gjennemsnit næsten 5 Hoveder til
 hver Familie, og for hver Ed. Harlk. $2\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ Mennes-
 ker. Iblomt de ansatte ere følgende Haandværkere:
 5 Vævere, 5 Skrädere, 2 Lemmers og Hjul-
 mænd, en Snedker og Mølle-Mester (Mellebhugger)
 1 Broelægger og Steenklyver, 1 Kurve- og Knaps-
 form-Mager, 3 Smede, 1 Teglsyrner, hvortil endo-
 nu kan regnes Skeleholderen i Lysgd., som om
 Sommeren agerer Frimurer — i alt 20 Haandværkere,
 som deg for en Deel ere tillige Jorddyrkere. Det
 foruden i Konstner i Maling og Tegning.

§. 6. Her at anstille en Sammenligning med
 andre Steder formodes ej at vorde Læseren mishages-
 ligt, da det deraf lader sig slutte, hvad denne □ Mile
 med sine 174 Edr. Harlk. omrent er mod andre Egne,
 og hvad den med Tiden og under forandrede Omstan-
 digheder kunde blive. Heele Lysgaard Herred, som
 efter Stiftamtin. Doders Beregning gandst̄e upaaas
 twivleligen er ansat alt for lidet: til $4\frac{5}{6}\frac{4}{9}$ □ Mile,

kan antages for henlmod 7□ Miile. En paalidelig Beregning efter det allerede udkomne næste geografiske Kart, der ei gaar længere i Vesten end til Vium Kirke, og dertil udgjor af dette Herred 3½ □ Miile, stadsætter noget nær min Antagelse. Paa disse 7□ M. ere 7½ Præstebalde; (thi Svostrup, Annexet til Grenbæk, ligger i Hids Herred) hvilkes Folkemængde ved Optegnelsen 1787 befandtes saaledes:

Grenbæk Sogn	490 noget ov. ½ □ M.
Hinge 241, Bindersl. 465, i alt 706 omrent 1 —	
Thorning	579 omrent 1 —
Den Tydste Colonies	

Mænighed selv	335 og]
Annex: Karup	110 } 445 lidet over 1 —
Vium og Lysgrd.	429 lidet under 1 —
Almind 194 og	
Annex Sjerslev 379 er 573 omrent 1 —	
Levring 381 og	
Annex Horup = 276	657 lidet over . ½ =
Højberg 217 Elsborg 131	348 ½ =
	4227 Mennesker paa 6½ □ M.

Efter areal Størrelse er altsaa Levring Rold det folrigeste her i Herredet, som kommer af dets almindeligen gode Jorder og riige Enge. Derimod ere

ere Heederne smaae og Lyngen Fort og ringe. Næst Kolonie. Kalder, som havet de videstigste Heeder, er Vibum Kald, efter samme Maalestok, det fattigste paa Mennesker. Heele Lysgaard Herred, sem et et af Norre. Jydlands større Herreder, har nu omtrent 4500 Sjæle eller 643 paa hver □ M. — Men hvad er det imod andre Egne i den Danske Stat? og hvor ringe Folkemængden i et Præstekald her til Lunds imod et Præstegjeld i Norge — i det mindste senden fields? Overhoved leve i et Præstekald her 5 til 6 hundrede Mennesker^{*)}). I Norge ere mange Præstegjældede folkriigere, end heele Lysgaard Herred, saa at et P. G. hist noget nær kan sære til et Herred her i Folketal. Her ere noale Exemplar: Eier Præstegjeld havde 1761, da J. Essendrop udgav sin physiske oekonomiske Bestryrelse, 3500 Mennesker. I 50 Aar harde det mindste Antal været et Aar:

25 Frædde 41 døde, 11 Dør ægteriede.	højeste 138 — 146 — 36 —	Efter
	§ 3	

^{*)}) Den mindste Folcemængde i noget Kald i Jydland har Vense i Limfjorden under Ribe Stift, den skal kun have omrent et halv hundrede Mennesker. Det folrigeste enten Dronninglund i Aalborg Stift, eller Gunnerup i Viborg Stift. I hvort af dem skal være mod 2000 Sjæle. Haiderup Sogn i Ribe Stift, som ligger strax vesten for dette Herred, er uden tvivl det største i Landet, og indeholder omrent 3 □ Miile.

Efter Prof. Wisse i hans Reise-Jagttagelser 2 D.
harde Spydeberg i Aaret: 1769, 1700 Personer
og Edsberg 1787 — 3272. Efter Pr. Hjorthens
Beskrivelse over Guldbrandsdalens har Vaage Pr. G.
2800 Sjæle og Froens alleene Kommunikantere 3000
og i alt 5200. Ja Eger N. G. harde endog 1769
en Folkmængde af 5678 Mennesker, hvilket Antal
langt overstiger alle 8 Præstekaldes i dette Herred.
Sondinors 10 Præstegjælde i Aaret 1757 efter Etrens
Bæk. 2 Part.

1. Hatams Pr. G. harde . . .	1188	Mennesker.
2. Berglunds	4655	— —
3. Ørsteougs	2034	— —
4. Etlands	1710	— —
5. Nordals	2382	— —
6. Jørgenfjords	1182	-- —
7. Voldens	2787	— —
8. Uvsteens	1688	— —
9. Herrse	1594	— —
10. Vandelsvens	994	— —

Det mindste af alle Sondinors 10 Præstegjælde
er altsaa af lige Folkmængde med det folkrigeste
Præstekald i dette Herred — og det rigeste rigere end
voer heele Herred. Flecre Sammenligninger kan
Læseren selv forstuge efter Behag. Dersom Som-
mer-

niesfeldts Annivesse i sidste Oplag 1792 af hans Geographie er richtig: at Danmark indeholder 850 □ Milde og har derpaa i Million og 30000 Indbyggere, saa et paa hver □ M. overhoved 1211 Mennesker; og saa maae denne Egn være een af de mindst befolkede. Det kan vel heller ingen Trivs være om, at der jo gives □ Milde brude i Jylland og paa Øerne, der have 3 til 5 Gange saa mange Mennesker, som denne her: 2000 til 3000. St. Croix, der og indeholder 7 □ Milde har paa dem 27500 Mennesker, som udvær næsten 4000 paa hver □ M. d. e. 8 Gange saa mange, som her p. a lige Extraktion. S. Læsede Esterret. for 1794 No. 3. I Følge vor grundige Mathen artikler: Hr. Konduktor N. Mervilles geographiske og geometriske Beregning *) haves i hele Øiens Land overhoved for hver Ed. Hattl. 9 Tonder Plejelend. Engeledeet er paa hver □ Mil i Øyen 8373 Edr. Plejeland i Øjennemsnit: og paa Ø:re 9391 Ed. Pl. L. paa 1 □ Mil. I disse Sogne ere ikke 2000 Edr. Pl. L. — hvilken Forstørrelse! — I Øyen forholds der Størrelsen af den dyrkede Jord sig til Størrelsen af den udyrkede og Vandfladen som $5\frac{1}{2}$ til 1 — og paa Øerne som $14\frac{2}{3}$ til 1 — her derimod omerent

§ 4

som

*) See nye Samling af det Kongel. Danske Videnskabers Selskabs Skrifter fjerde Deel xste Hæfte 1789, p. 66.

som i til 3. Daar Ærse ere 4387 Mennester paa
en □ Mil, omkrent som paa Amager. Saas-
danne Sammenligninger synes mig i Statistiske Over-
flag og Beregninger at medføre meget stor Nutte.
Hvor mange geometriske, økonomiske og politiske Re-
sultater kunde ikke en Morville af de for dette Præstes-
tald opgivne Data udbrage?

§ 7. Tabell
over Fødde, Døde og ægteviede udi Vium og Lynggaard
Sogne i den sidste Dekade.

Fødde.					Døde.				
Åar.	Md.	Daf.	tlf.	uægte.	Md.	Daf.	tlf.	ægtev.	
1784	7	7	14	.	8	3	11	3 Par.	
1785	6	3	9	.	8	11	19	5 —	
1786	12	11	23	2	6	10	16	4 —	
1787	9	8	17	3	6	10	16	4 —	
1788	10	4	14	2	11	6	17	1 —	
1789	8	9	17	.	7	5	12	2 —	
1790	7	6	13	.	9	1	10	4 —	
1791	4	5	9	.	6	9	15	4 —	
1792	9	11	20	1	8	5	13	6 —	
1793	10	10	20	3	7	7	14	6 —	
	82	74	156	11	76	67	143	39	

Undet

Undet Kapitel.

Sognefollets Vilkaar.

§. 1. Naar undrages Madame Clementin paa Marsvins' ud, som holdes for at være bemidled, og dernæst Menden: Kristen Nielsen i Nederhvam, som 4 til 5 Personer i Baum Bøe, som formedes at have ligænde Fæ, og et Par i Lysgaard Sogn, som det samme gjælder om, saa findes her ingen Bestand; men snarere i almindelighed maadelige Kaar og trækkende Fartigdem. Forholdet af Rige eller velhavende til den evige Folkesmængde er da som 1 til 58, d. e. hver 58de Menneske her kan kaldes riig. Og, da her ere 35 yderlig fattige, saa er deres Forhold mod Resten, som 1 mod 13 — d. e. hver 13de Menneske her er yderlig fattig. Af de Øvrige staae Negle sig igjennem med Ned og Kunimer, andre no- genlunde vel til daglig Nodzerti. Stor Fremgang til det bedre er vel heller ikke at haabe, saa længe som de Baand og Byrder, der ligge paa Lands Almuen, skulle uden ald Forandring og Lindring belevare.

§. 2. Man domme selv, naar man faar læst seljende Fortegnelse over de Byrder og Udgifter,

som hvert Aar maae bæres og udrebes af en Halv-
gaards Mand i Vium paa 3 Dør. Hærforn.

a) Til Kongen.

Quartal Skat af Hl. 5 Rd. 4 Mil. 8 ff.

Extrafat af 3 Pers. 3 — 0 — 0 —

Korn Skat . 3 — 4 — 0 —

I Konge-Reise . 0 — 4 — 0 —

Familie-Skat . 0 — 1 — 8 —

————— 13 Rd. 2 Mil. 0 ff.

b) Offentlige Ind-
retninger.

Districtsg Chirurg-

og Tugthuus Penge . — 0 — 5 —

Marsch-Penge = 0 — 1 — 8 —

Fourage-Afgift = 0 — 3 — 0 —

Herredsfoged Byg

I Skp. 0 — 0 — 1 — 4 —

Broe-Byg til Kon-

gens Broe i Skp. 0 — 1 — 4 —

Hejtsd og andre Of-

fete til Præst og

Degen . 0 — 0 — 4 — 7 —

Skoles og Døgnelern = 0 — 3 — 10 —

Fattiges Korn i Sog-

n: Almisse . 0 — 1 — 10 —

Til

Til Herrebs Kassen • Kb. : Mfl. 2 ½

3 Tiender, a i Rdbr.]

hver Ed. Hertil.

3 Drag • Tiender og

Præstens Smaus

redsel • •] 30 — - - . —

————— 12 Kb. 5 Mfl. 2 ½.

c) Godsejeren.

Landgjeld • • 3 — - - . —

Aarlige Hoverie efter

Foreening:

5 Skp. England ae

drive en Dag • • — 4 — 8 —

bito Nugland • • — 3 — • —

3 Skjærver Havre

a 3 Mfl. = 1 — 3 — - -

1 Dagaat overharve : — 1 — 8 —

Tærskepenge = 1 — 1 — . —

Skovarbejde 5 til 6

Dage a i Mfl. : — 5 — - -

Skovkjørsel 4 Dage

a i Mfl. 8 ½. • 1 — - - . —

2 Randers Rejser 5 ½

Mile a 2 Mfl. Mfl. 3 — 4 — - -

2 Stats

a Stukkedrejser til

2 Dm. = 1 Rd. 2 Ml. 0 ff.

Gjede Kjørsel 5 Da.

ge 2 Folk a 3 Ml. 2 — 3 — . —

3 Hostledage med

2 Folk a 1 Ml. 3 ff. 1 — 3 — : —

a Indagnings Dage

med 2 Folk . 1 — : — : —

7 Høstledage med

2 Folk hvet Dag

1 Ml. 8 ff. . 1 — 4 — 8 —

a Indagnings Dag . — 3 — . —

————— 21 Rd. 1 Ml. 8 ff.

Glytningstourer,

Hovedgåards

Grevters ej

Bejes Vedlige-

holdelse endda

uberegnede.

d) Andre Forn-

denheder.

Hyrde-Len . . 3 — 2 — 2 —

Smed-Len . . 1 — 2 — 8 —

Gæde Ring 2 Tdr.

a 3 Rd. . 6 — : — : —

Riob-

Kjøbmands Ware,	
Salt, Tidere,	
Sæbe, Tobak	
og Jern m. m.	8 — . — s —
Gaards og Nedre	
Stabers Bedrif	
gehöldelse	4 — s — o —
	————— 22 Kr. 4 M. 10 Ø.

Sygdoms og Vaars
des Tilfælde kan
ingen Regning
gjeres paa

tilsammen 70 Kr. i M. 4 Ø.

Bal veed jeg, at flere Udgifter endnu kunne anføres, f. Ex. Delinquent-Penge, Sygdoms Penge, som efter Amts Foranstalning udredes, Soldater-Belejnings-Bree- og Bej-Kasse Penge*) — Hov-Terrassfjær, Folkeløn; men saa sige derfor Ingen, at Regningen er for høj — Hulkommen næppe paa mg eller saae Klgsdaler når han den saa aldrig forsattes, da nogle Poster ere af en stigende og faldende Art.

§. 3. Af den nær paafølgende Bestrielse over Sognefolkernes Mælings Flid og Mælings Veie vil man erfare, hvor uløkkelige Hjælpemidlerne ere til at stoppe

*) Denne sidste Skat vil blive meget tung at udrede for Hoveden, og endnu mere for Præsterne, hvoraf de siesatte ere fattige. Hvor billige, at de, for saa mange andre Skatter og Byrder frietagne Herrimand bare den præsente Deel af denne Byrde?

Stoppe disse store Udgivter, og bringe deres Raar op til Velstaad. Det vore mig derfor tillade at fremstille nogle Farstug til Allmuenes Raar-Fortbedring: a) Haare Aken er, som her er Uland ved, en Hoveddig for Verdens Ekonomie i disse allerbeste Scientif. bindes Zone. Men Haarene har ere i Allmindelighed smaa, o mættet den jo næde Lykke. Om Commerce harre de alt for lang Trafik ud paa de nu forværfte lande terre Heeder, og komme alt for lidet paa de grønne Aage. Om Vinteren behandles de Heller ikke vel. Dert Hasnu og magert Kjæthe — af dette endda for lidet — er deres Fede. Øste plages de derfor af Svæld og Forarmelse, hvorfaf de omkomme i Foraaret, eller dog ej formaae at opfæde deres Lam. En Folge af alt dette er Uldens Fortringelse og Formindskelse — Derfor maae de øfle kjoeb den forstørre Uld til Serompebind, hvorved deres fleste Udgivter maa bestrides. Kort: Haarcavlen maatte forbedres med en større Art. Honderne maatte bevæges til at holde deres forbedrede Haares art i Lær om Sommeren, og for at have god Hoe til dem om Vinteren maatte de lægge Bind paa nogle konstige Græsarter, helst Kliver og Rægrees blandt hverandre. Skal dette ske, maae de med Kræfe gribes under Armene — og det af den, som havet Evne,

Evne, og er der til nærmest forbunden, den, som der ved tog lun **S**killingen af den ene komme, og lagde i den anden — men!!!.... Veljende er det, at **L**inned **S**trompebindet næsten er ophørt i disse **S**ogns **A**arsaferne ere 2. **V**onderne mangler **E**vne til at fjsøde det dyre **H**er-**F**røe, og **G**årdsel til at indhegne deres **H**ørgade. **I** begge **H**enseender maatte de hulles. **E**vor vis **F**ordeelen heraf maatte blive, behøves vel ikke udfærligen at fremstilles. *) b) **A**t forbiegaae

- b) **I**fke aldesles kan jeg dog forbiegaae det **F**orslaaet til **K**onkens **R**aar-**F**orbedring: **N**atural-**T**iendernes **O**phævelse — **T**iendernes — alle 3; thi skulde denne **V**yrdélettes, maatte der ikke tilgavne. Og blev der sikkert **U**dvej til **G**otgjærelse for de 2 første: **R**ongens og **K**ickens, skulde der vel ikke blive stor **V**anskelighed med den 3die og sidste: **P**restetienden. Kunde det ikke blive en lovfast **B**estemmelse: at **P**resten skulde oppebære sin **T**jende i **K**orn? saa at af hver **E**dc. **H**artkorn blev svaret $2\frac{1}{2}$ **E**kp. **M**ug $3\frac{1}{2}$ **E**kp. **V**yg, hvormed baade **K**orn- og **Q**rag-**T**jende skulde være betalt. **I** **E**kp. **M**ug anflaaer jeg for 2 **M**. og **I** **E**kp. **V**yg for 1 **M**. 4 **s.**, som da for begge **O**lags **T**jender blev **I** **M**dlr. 2 **V**.**k.** 14 **s.** af hver **E**dc. **H**artk. — Dette troar jeg at være en **M**iddelværdie af **T**ienderne, da de vel paa noale **G**æder betales lavere; men paa andre ligesaa højt og højere. **Y**derne maatte et paaligge, at leverre **K**ornene i næste **K**øbstad paa deres eget **A**nsvær i **K**assations **T**ilselde, og det inden 3te **L**ec f r det **A**ars **U**gsrade. **T**iender **M**idtlighed med **K**orn-**V**oelsen, maatte **M**ættens **M**iddel paa **V**oerens **R**egning, foranstalte promte **E**rlags gelje,

hægaae de mange andre saa este herte Forstag til Gens
Bestandens Opkomst i Almindelighed, holdes det
nihil til gode, at jeg, efter min Overbevisning frem-
satte dette eene, sem følger. Jæke, at det enten
er nyt, eller sjælden hæret, eller fremsat med syge
Grunde *) — men fulgt er det ikke blevet, "Ellas-
tabelse for Gonden af brændende Brændeuin?,, — gæn-
ste rigtig. Hæusigen af Forbudet, jeg tilstaar det,

VÆR

gælle, saa hurt det af Tiendetageren, efter Køfalds Tid,
blev reqvireret. Eller og Ejenden kunde betales i Penge:
nemlig for ovenmælte Skpr. Korn, efter hvert Aars og
Eteds Kap. Taxe. Pengene vilde jeg da have betalte den
8de Dag efterat Kap. Taxten var sat. I Mangel deraf
maatte Rettens Middel ligeledes komme Tiendetageren til
Hjælp. Skulde den store Forstørrelighed af lokale Omstan-
digheder gjøre disse Forstag udførlige, hvorför skulde da
Afgivne ikke kunne bestemmes for hvert Egn især? Og
da Tiderne og Omstændighederne ere saa foranderlige, at
denne Ansettelse kunde i Fremtiden vorde enten for høj el-
ler for lav, saa kunde saadan Bestemmelse ansættes for 50
Aar, og ved hver 50 Aars Udgang enten statfastes eller
omsættes.

- *) Hennings foresaaer frie Brændevins Brænden imod at er-
lägge 8 % af hrer Ld. Kartk. hvorved Kongen vilde oms-
trent vinde over 20000 Rdtr. aarligen, og beregner at
Landet taber 135000 Rdtr. aarlig Fordeel, som udgjør en
Kapital (skriver han) af 3375000 Rdtr. — Hennings
Reise durch Sjælland, Abb. 1786 Side 167. Især er
Brændev. Dr. ikke stadelig for Sydland C. 106.

var Landsfaderen fuldkommen værtig; men har des-
sel i de mange Aar været at opnæe? Mon en eeneste
Kjebstæd har vunden? — Randers maaſkee — og
endda kun maaſkee — undsagen. Ere Kornpriserne
blevne letere? Har Bondens Driftsklyft taget afs? —
og endeligen — mon Tingens selv ved alle vores Anord-
ninger og Foranstalninger har været mulig at affluffe? —
Gandstæ vitterlige er det, at alle disse Spørgsmaale
maae besvares med: nej. Hvor out det gør, at
indfrænkes i den nærlige Ret (ibi saa auſter dog
virkeligt Bonden det): at anvende sin selvforhvervede
Ejendom, uden andres Glade, paa den øster egen
Judsigt fordeelagtigste Maade, det seler Bonden
stærkt. Deraf de hyppige — vist nægter hyppige —
Forsøg af 4, 6 og flere i een By, at brænde &
Smug, uagtet Lovens Strenghed og den visse Ødes-
læggelse i Tilsælde, at man har (som ofte træffer ind)
en nedrig og misundelig Maboe. Deraf den dybe
indgroede Overbevisning: at det, sjont lovstridigt,
slet ikke er Synd *). Deraf den almindelige For-
age

*) " Lyd Landets Love,, et en Hoved-Artikel i min politiske
Troebekjendelse, som jeg ogsaa med Kraft og Vækning
indstørper mine Sognesølt.

Det og Hæb, som falder på hvert en Angiver. Dets
 Af dette: som jeg selv ikke saae Gonne har været
 Bidne til, at d' n'or Brændeviins Brænden uinrete
 Bonde har vandret om fra Øst til anden, b. Plague
 hej: sin ulhellige Hændelse, og betrer om hjælp til
 Cørejening. Det er den sorg-lige Fordærvelse i
 Tænksmaaden: at, naar man har tillade sig een Sovs
 Overtrædelse; man va lettesigen tillader si; flerres.
 De mangfoldige uimodstigelige Fordele af frie Bræn-
 deviins Brænden i Norden's Huusholding ere saa
 elde og tydeligen fremsatte, at jeg maatte fjede mine
 Kædere, ved at igentage dem her. Etere, gode
 Konge-Eon! Du har dog saa ofte frembaaren Dine
 Venners: Bøndernes Sag for Din og deres Faders
 rone. Du har ved saa mange hellige Anordnings
 gers Urvirkning bevist, hvor højt Du agter — hvor
 inderlig Du elsker den Stund, der er Din og Stats-
 sens Grundsyre, og ved hvilken vi alle leve. O!
 sal dog ogsaa hic for disse dine Yndslinger. Hvil-
 lige, for Du kan svare: Eders Ønske er opfylde.
 Dassaa d'rved skal Du oprette dig Fyrsternes her'igste
 Reminde: Undersaarternes forsøgede Kjærlighed og
 Hennoverhet, og Du skal saae at høre, hvor glad
 minn ogsaa derfor velsigner dit Navn, og siger: vels
 signet

sioned være Friderich! Statsens Ven, Bondens Talsmand, Tilflugt og Belgjører! *)

J 2

Tre.

*) Forfatteren til "Aarsagen til Dannemarks Aftagelse & "Velstand ic., angivre blandt disse Aarsager 3: "For
"bud paa at brænde Brændeviin paa Landet. Dette har
"fornærmet Bonden, forderet Kjøbstædmanden, for-
"højet Kornpriserne, og gruelig formindsket Tillægget af
"Qvæg og smaae Kreaturer. Projectoren til dette Skadeo
"delige Forbud siger Borgervennen No. 41 at have
"varet en Brændeviinsbrænder i Kjøbenhavn (altsaa
"Egennytte) ved Navn Ole Rasmussen, som efter
"7 Aars Evaghed døde her den 22de April d. A. Han
"havde varet Etager, Domspægter, Projectør, og vens-
"elig fleerehaande Ting. Har han i sin sidste langvarige
"Evghdom indseet og begrave den Ekade han har tilføjtes
"sit Fædreland, især den Stand, han var født af, var
"det best for ham selv., See Kritik og Antio
Kritik No 37 den 3die August 1790. — Mange, mange
dyrebare Sandheder ere ellers sagte i dette stimodige og
grundige Ekrift. Prisede være vor store Christian og
Friderich, at Sandhed jaal lydeligen maa høres! givs
Gud at den og maas vorde fulgt!

C. Ekr. Efterat dette var afgivet til Pressen kom mig til Han-
de: Statistik, Juridisk og Litterarisk Bibliothek 1ste
Hæft. 1794. Det fornøjede mig, der S. 25 at finde
den oplyste Danske Temiskrat ganske af min Meening, og
derover at have fremsat noegl meget rigtige og Opmarks-
somhed værdige Ting.

Tredie Kapitel.

Bygninger og Indretning.

§. I. Bygningerne ere, som det saa her i en god Skov Egn, vel opfattede af got Ege Bindings-
Bæk. Stolperne sætter man ikke i Eceder (som de
her kaldes) men paa troefast liggende skikkelig store
Kampsteene; og det saa højt, at Vandet ingens-
steds kan nære Træverket; men ved alle Sider have
frit Afsløb. Bjæller, Spænderæer, som kaldes
Sparre, Lægter og det øvrige Overeminner havdes
enten af de her i Skovene vorinde Træe-Acier,
eller og af Fyr, som hentes fra Randers. Huusene
ere højere og rummeligere her, end i Gelling og
Bjæsterlandet der sonden for. Den Mand, hvis
Huuse, 3 eller 4, bestaae af 30 til 40 Tag, har
dersor tilstrækkelig Rum baade i Inds- og Udhuuusene.
Tag-Lavlene, baade de øverste imellem Remmerne
og Rossholtene, og de derunder ned til Grundsteenene
ere Meestedeelen klinede Leer-Wagge. De, som kunne
overkomme det, overstryge de øverste Lavl med Kalk;
de nederste blive staende indtil en Regn eller Slud
skyller dem ned, som skeer, meest med de Sider,
som vende mod Sønden og Vesten, i næste Efteraar
eller Vinter. Ved dette Klinetis maae dersor spile
des

des et Par Dage hver Sommer. Møgle bruge at vase (beklæde) Væggene med Egenbær, eller Vidiegresne, eller og med Rør, som det allerbeste, og da kunne Væggene staae 3 til 4 og flere Aar. Taget har i Nærheden ved Sognene ere 5 Teglværker, nemlig, ved Hald, Brandstrup Præstegaard, Bintumsgaard, Falsterup, og ved Iller Skov under Alslinggaard, have deg kun gandiske Gaae muurede Vægge, og det endda kun paa Stuehuset. Træ-Vægge, som findes saa hyppige i andre Skov-Egne, som paa Græsborg Grevskab, strax østen for dette Hørsted, og siden langs ned paa den østre Side af Landet, ere her slet ingen. De indvendige Skillemure Vægge opstættes af vindtorrede Steene, som man selvfølgelig kan tilberede. En farlig Udkast, som alvorlig kunne andres, og for en Deel er blevet ændret i de sidste Tider, er denne: at adskille — ikke alle Huus, men endog Gaardbeboere ikke have Skorsteens Piber op over Taget; men kun et Ilsted under aaben Tag, som ikke er muuret højere end til Loftet. Regen maae drive oven ud af en Aabning i Menningsfledet og af Vorre og Røger. Taget indvendig seer gandiske sort ud, overdraget med et tykt Læg God. Det er radsomt at see Gnisterne af den lange torre Røng og Røngtørn at sare op til alle Sider — især

ved Gildes Færd, naar det tillige blæser. Sæt
nol, at Ildsvaade saa staaden derved paakommer!
Man tæller mest med Lyng, og manner enten med
lange Græstør, eller med Krager (2 nedhængende
Stykker Træ, samlede i den øverste Ende med en
Træ-Nagle.)

§. 2. Indretningen ud- og indvendig er oms-
trent saaledes: Paa Stuehuuset, (som gjerne staaer
Soelret, eg havet 2 Udhuse i en liten Frastand fra
hver Ende,) er en siden Bagdort til Raalhaugen (e Kals-
gor) — og en Indgang fra Gaarden med 2 halve
Dørre for, den eene oven for den anden — Igjennem
denne Dør kommer man først i "e Grammes,, (Frem-
huus.) det Børrelse, hvor Maden tillaves, Oldbring-
ning og Brødbagninæ gaae for sig m. m. Det er al sige:
haade Kjøllen og Bryggers. Dette udgør 3 Fag —
Derfra kommer man i Stuen, som har 2 eller 3 smaae
Windver ud til Gaarden, og 2 eller 3 Senge ved den
anden Side. Her have vi andre 3 Fag — Derfra
er Indgang til et Spise- og Pulkekommer, eller og
en Art af Stadsstue — men i sidste Fald er imellem
begge Stuer en Forslue og et Fadebur i 2 Fag —
og den øverste Stue bestaaer af 3 Fag. Det er en
næsten almindelig Fejl ved Indretningen: at Loftet
er kun 68 til 75 Toumer fra Gulvet. Den Person-

alt-

alsaa, som er 64 til 68 Tommer høj, maae vænnes
sig til, ideligen at aare og dulle sig, som en And,
eller og vise den Ymhed at gaae kroget og ned-
bejed, hvis man ikke vil faae et argeligt Svid mod
Bjælen efter det ander.

Gjerde Kapitel.

Boeskab og Besætning.

S. 1. Disse ere temmelig eensformige. Et
Par Sange, enten afslukkede med Hysiale, eller
hj. mme. jorl Omhæn findes hos Enhver Gaardbeboer.
Under 2 eller 3 smaae Bindver bestaaende hver af 12
eller 15 Ruder staer et langt Bord med 2 Bænke.
Desforuden haves i Dagligstuen: et Par Træestoele,
et Par Kister (en Liigliste, som findes i Wertekab
hos hver Mand enten 1, eller uberegnet) et eller
2 smaae Hængeskabe, underinden en Dragliste og
hos de fleste et Stueuhr i det mindste af Træværk
til en halv Snees Mark. For en Snees Aar siden
var der en Ejaldenhed her at see en Jern-Kakkelova.
Man havde kun et Slags Kakkelovne, sammenklinede af et Par Sneese dertil dannede og brandte sorte
Leerpotter, hvis Bund vender ind i Dynen, og
Mundingen ud ad til Værelset. Overdeelen er leat

Ellined paa nogle Stykker Jern. De give stark Værme i Værelset; men og stark Ros og Stev og stemme Dunster. Og, da de let og tildt gaae i Stykker, ere de vanskelige og dyre at holde ved liae. Pottene koste 1 til 2 f. Stykker. I de sidste Aaringer er ere de meer og meer aflagde, og nu haves i begge Sogne omtrent ligemange af Jern- og Leer-Kakkelovne. Hjælguv træffer man ingensieds hos Altmann, kun allevegne Leerquv, som hos de Reenfarlige er gandstæ jaunt og smukt. Hos Nogle haves et lidet Spjl, og hos de Fleste over den øverste Bordente under Loftet en Ramme med nogle faae Tin- og Steen-Tallerkener til Stats. Negle smagslese Vers vansire en stor Deel Boder-Enier. Det forstaar sig, at Huusfolk og Indsiddere have det langt mere indskænked. De nære sig med 4 til 8 Fag Huus — Her er en Elghæ-Tegning af en Fattigs Værelse: Foruden Boeskab indeholder det imellem 80 og 90 Kubik-Alen: Det usle og urene Bindve kan Daglysningen ikke trænge igjen nem. Om Dagen er der kun et sorgeligt Tussmørke. Loftet bestaar af negle Rafter, rættede med Leer. Dette er saavelsom Vægge og Möbler, (der indskænkes til et lidet Bord, en gammel Lihylste med nogle Plaster paa, et gammelt Gangested med

2 gand.

2 gandiske maabclige Dynner og en lidt Peer-Kakkel-
evn) af saadan Bestaffenhed, at det rober den sorte-
ste Armod, og maatte billig overvege hvert fessome
Hjerte til at ofre den Medlidende nogle Medhylts
Taarer. Forestil dig Paer! paa sligt et Leje i eller
2 ældgamle, snge og hjelpslæse — og du vil vist,
paa Menneskeli hedens Wegne trage et dybt Sul.
Dog — til Frnd for hver en Menneskeven, og til
Landom for den, der ikke er det — være dt sagt:
at paa dette usle Leje findes som oftest den storste Lyk-
salighed — den sande Rigdom, som meget ofte søger
forsjæres i de glimrende Gemakker: Gudsghjt med
Majsemhed og et roelligt Sind.

§. 2. Beskrining — For at give et rigtigt Bes-
greb om denne, vil jeg anføre hvad der overhoved
haves af Levende og levlst hos en Mand paa 3 Edr.
Hartl. — thi af den Størrelse ere de fleste i disse
Sogne — nemlig: 3 til 4 Arbejds Paer og 1 Gol
eller Klod — i eller 2 Aag-Etude, (ofte bruges en
Etud ved Siden af en Hsi) 3 Koer, 1 Kvie og
1 Kalv — 16 til 20 Faar — 1 Cviin, 1 Gaas,
1 Jern beslagen og 1 Træ-Bogn, 1 Plov, 2 Haes-
ver — den eene have Nogle med Jern-Tænder —
og de almindelige smaae Gaards-Rdskaber. ... I
begge Sogne haves for nærværende Tid 187. Paer

eller omrent i for hver Td. Hærl. *) — 358 Fæs
Høveder, foruden 52 Plov-Stude, d. e. noget mere
end 2 for hver Td. Hærl. — 1520 Faar eller 9 for hv^er
Td. Hl. — 29 Hunde, hvoraf 6 bundne, de øvrige
løse — 50 gamle Gas — og noyle og 60 overvin-
uede Viefladde.

Femte Kapitel.

Torddyrkning.

§. I. Jorderne dyrkes her, nogle saae Udbas-
gelses fraregnede, efter gammel Glendelian. Må-
lene ere deelte i 9, 10 eller 11 Vænge. De skarpe
Sand-Egne tage først en Boghvede-Rårv, giede
saal paa Boghvede-Stubben til Rug — tage der-
paa 2 Rug Rårve d. e. saal Rug i 2 Aar efter hvert
andre, og til sidst 2 Havre-Rårve, hvorefter Jor-
den hviller i 4 til 6 Aar. I de bedre saaes først
Gjæde-Byg, og noget Boghvede uden Gjæde, det
andet

*) Nogle Boelsmænd f. Ex. i Kokhus og Dabsse Huus holde
inger Væster, men kun Arbeids-Stude — Nogle Gaards-
mænd have kun 2 Væster og 2 Stude. Des aages og,
at i dette summariske Tal indbefattes hvad der havdes paa
Mørsvinslund, og hos Præk, Dregn og Hunsmand.

andet Aar Rug og saa 3 Aar Havre, eller og som
Mogle i de sidste Aar have begyndt med, og fundet sig
vel ved : det 3de Aar Stub-Bog, og det 4de og 5te Aar
Havre, hvorpaa Jorden hviler i de øvrige 4 Aar.
Rugen saaes strax efter Miskelsdag — Havren sidst
i Maers og først i April — Bng-Sæden b grænder
først i Maj og vedvarer til den 24de eller 26de —
Boghveden fra 4de til 12 Junii. Høsten befinder
sig i August. I den Mellemtid fra Boghvede-
Sæd til Hest, fljøres og hjembjerdes Terv og Hee.
Dersom Tiden strækker til, forrettes da og Klining
og Tækning, hvis ej, da disse strax efter Høsten.

§. 2. Sjælden udfører man Gjøden frist og
ublandet; men blander den med Mosehynd eller raads-
ned Lyngjord, enten i Gaarden, eller og, naar det
kan overkommes, i Mæddingstedet paa Agrene, da
denne blandede Gjøde omkastes, for at sammenbræn-
de nogle Dage førend den udspredes paa Ageren.
De i nyere Tider forelagne konstige Maader at for-
møre og forbedre Gjøden paa, kjendes af Jaas og
so. siger af — Ingen.

§. 3. Den hvilede Jord, som skal inddrages
til Bng eller Boghvede næste Aar, pløjes første
Gang

Gang (følges) først i Oktober og først i November. *)
Til Plejning bruges her aldrig flere, end 4 arbejds
Dnr — ofte 3 ofte kun 2 — undertiden 2 Bæster og
2 Stude, og undertiden 3 Bæster og 1 Stud. Når
Ploven drages af 3, gaae de altid jævnstides, og ikke
den ene foran, som jeg og har seet. De, der ploje
med 2 eller 3 bruge sjælden Plovkørere. I nogle
Aar har jeg brugt Tromle til Havre-Sæden, men
ellers Ingen i disse Sogne. I Mangel af Træ til
Meederne bruges her ingen Slæder.

§. 4. Til Forbedringer i Landbrugen de sidste
Aaringer hører følgende: 1) Fælledsskabets Ophæ-
veise

*) Øste tager man i disse Sogne og omliggende Egn et Stykke
Lyngjord ind til Ågerland. Enten nedplojes Lyngen og
bliver liggende et Aar over for at raadne tilligemed Huu-
ren — eller og, især når Lyngen er vel stor, afbrændes.
Dette er besvundet got, baade fordi Åsten giver en god
Ring-Kjærv, og Jorden er lettere at drive. Men derved
tagges ingenstinde den i vor Lovgivning foreskrevne
Forstigtighed, hvorfot Heede-Brynden og øste tager
Overhaand, og gjør stor Skade, som skeede 1781,
mindes jeg ret, da en Mand i Sangildgaard i Maboe-
Sognet: Thorning ved saadan Usigtsagtighed fik over i □
Mills Heede afbrænt, hvoraf opkom en farlig Sandfluge,
som vel noget er damped ved Strand-Havre; men ses dog
endnu i Blæst her ved Vium skjent 1½ Mill borte, liges-
som en stærk Ros.

velle i Vium, Raskalle og Sierup. 2) Kartoffels
avlen, som Ingen vidste af før Kolonisternes An-
komst. Nu saaer dog hver Mand gjerne 2 til 8
Skjepper, og avle 10 til 20 Fold og mere. Al-
muen spiser den nu med Lyst, og føde Svijn deraf
med; men til Salg avles de af saare Faae, som står
hos Kolonistern., der med deres Studie føre nogle
hundrede Føs omkring i Egnen, til Viborg — vel og
7 Miile til Randers. Prisen for en Skp. er 10 til
16 kr. — 3) Brugen af Plo : Etude. Det end
de sydiske Kolonisters Hjælpestudie bruges vel nogle i
Karup Sogn her i Herredet; men slet ingen i disse
Sogne. Nu holder omrent den halve Deel af Bes-
boerne 1 eller 2 — Fordeelen deraf er man eenig om,
og Brugen udbredet sig meer og meer. Endsterne
brugte i mange Aar kun Pandekaget — og vist nok
kan Træl Studen derved anvende den sterke Styrke;
men dette Kage har dog sine Ulejligheder — Studene
ville gaae med Muulen ned til Jorden, hvorefter
de svækkede noget af den Styrke, de ellers kunde
bruge, naar Pandekaget var i horizontal Retning
med Ryggen. Den Træng, de derved ere under-
kastede, og den Vandflighed, der er ved at til-
værne os styrke dem, m. m. gjøre at Kolonisterne selv
End efter anden aflagge dette Kage, og bruge Pandekag
og

og Seede-Tei. Jeg har forsøgt begge Deele; men ligesledes forlæstet det første og valgt det sidste, som og alleene bruges her i Sornene. Kun det aarer, et Skægle- eller Hammel-Kebene hæstres saa heft oppe, som muelige for Boven, at Dyret kan anvende den Styke, der havet i Rygen. I anden Fald vilde Gangen ogsaa meget hindres. 4) Eiden Udstifteningen her i Vium begynde Viboeerne at virke med kændelig større Opmærksomhed og Flid. Steencne enten oplastes eller begraves, om de ere meget store — Lyng • Reene forsvinde — Bustaser forvandles til Agerland, og suure Moese-Siger til Engbund. *)

§. 5. Be-

*) Det fortjener vel og her at anmærkes: at i Vium Sogn forsærdiges 2 Slags fortrinlig gode Plove — den første en Slags lette Jern-Plove, der have forterin for den præiskronede Tullipans Plove, som boede i Ans By her i Herrebet, da de, ligesaa lette at drage for 2 Vester Prude med en jævnere og roetligere Gang igjennem Jorden. Smeden, som gjør den, hedder Jens Nielsen, og beboer Nipgaard. Han gjør ellers og fortrinlig gode Høe-Leer, som overgaae de fra Fabrikerne hidførte. Den anden Slags er Træ-Plove med smaae og nette Asfer. De drages let af 2 Aag-Dyr, som ere nogenledes stærke — Caaledes bruger jeg dem stedse. Brodrene Niels og Jacob Saugmand forsærdige dem til ubensogns Viboeere; endog til Viborg. Prisen for den bare Træ-Plov er 3 til 4 Rdlr.

§. 5. Beboerne havde kun lidt Aarland efter deres Hærl. — Neagle kun 7 til 8 Tdr. Land for hver Td. Hærl., saa at Mange, efter nærværende Aarbrug ej kunne faae 3 Tdr. Gjedings Rug. Og da de i Mindelighed ej have Lejlighed eller Kundskab til at drive deres Jord vel nok, saa står det sjælden, at Mogen kan salge Korn; men de fleste maae liebe — mest Brød-, eller Sæd-Rug eller beque Deele. — Opdraget til Salg haves her heller ikke. Undertiden saltes vel et Jaes-Hoved af Tranq eller anden tilfældig Anledning — ogsaa har ver hvert af de Vinum-Mænd hidtil funnet salge Gas for et par Rigsdaler om Aret; men alt dette er af siden Betrydngh.d, og Viangelen derved maae dog erstattes, saa at dermed ofte blev mere tab end vunnet. Det læs Tørv eller Knna, som en Tøvs-Dag imellem kan føres til Viborg for 20 til 30 f. Kasse, kan heller ikke komme i nogen Betragting. „Hvorledes de da kunne bierge deres mange og store, forben ovrigne Udgivter?,, Ja — vel maae man spørge derom med Forundring. Deres hurtige fingre, deres Strengebind maae næsten udrede os. Men om denne stat van sit Sted varde meddelelsis noyagtig Undersættning.

§. 6. Jord

§. 6. Forstag til Landvæsenets Forbedring at opføre er neppe her det rette Sted til. Lad Sognes folkene faae Hoverie-Friched og Ejendom — lad dem faae Hødre Skolelærere, og en lykkeligere Præst — Fremtrinene ville da ikke vorde misjendelige. Efter min ringe Evne har jeg i mine Sogne ladet sirkulere en Deel gode Læsebeger — deriblant: A'musens Bører, Samleren for Landboen, Huusmoderen af Balling, Jørg. Hjelmskrones fuldkommene Landbrug, Lundbergs Have-Bog oversat af Praim, Staals nyeligen oversatte Viisdoms og Lyksaligheds Lære — o. fl.

Gjette Kapitel.

Huusvæsen — Huusligt Levnet.

§. 1. Huusvæsenet i Almindelighed er ikke desto bestre. Ureenligt og uordenligt ligger det ene blandt det andet hvor man kommer ind uventet. Paa Gulvet gaar en Hone med Kyllinger en Kat og en Gris i Slutted Galstab og udgjøre en Art af uharmonist Klub. Maar den Tid er, ligger desuden en hæslig sjældende Gaas paa sine Æg under Bordet eller Bænken. Den Læser, som besidder en levende Forestillings Evne, kan skildre sig selv det værige i Forhold til Ansættie. Hvad jeg har strædt

at bidrage til at ændre sig Stenghed, vil jeg højest forbigaae af en let begrænset Aarsag. Dog være det lange fra, hermed at fåjere alle Huusmodre overens Ram. Eventimod: vi have Koner, som i Reelt Lighed, Ordentlighed, Methed og heele Huusvæsen viise sig som Indsende Exempler for den større Deel af modsat Kaliber. 12 Koner, som heri udmaatte sig, fortjente at nævnes med Berimmelse. Eigesaa mange kunne anføres i en ikke lang Afstand fra disse.

§. 2. Wellevnet forbyder sig selv. Spliseo Tiden er net ikke ordentlig og bestemt, og han, for Hoveriers Skyld, ej hiller være det. For Soelens Opgang staar man op. I nogle Huuse læses strax en Morgen-Bon. Derpaa sydes lidt omkring, til Huusmoderen har Dauen på Bordet — Sædvans ligen er denne Mælkebrod, eller kogte Kartofler, dyppe i Salt eller Mælk. Kl. 5 til 6 om Sommeren gaar hver til sit Mark-Arbejde og Kl. 10 omrent spises et Smørrebrød, som kaldes: Mælmaad. Kl. imellem 1 og 3 spises Middagsmad, som er: Raal, eller Vælling, eller Mælkebrod, eller Øllebrød eller Smurmatk og en anden Ret, som gjerne er: Ræg: eller Flæst-Pandekage, Kartofler, Smørrebrød, Kjed, kogt Graasej eller Sild. Om

K

Som.

Sommeren spises af de fleste endnu Smerr-brød, eller Østebred Kl. 5 til 6 om Estermidagen — og om Aftenen Kl. 9 til 10 Mællebrød, hvorfra man strax går til Sænge. Sædvanligens holdes Bordt læsning både før og efter Maaltider. 4 til 6 Saar, sjælden et Fæhoved, et Svijn og nogle saae Gæs udgjøre for det meeste en Huusholdings Forraad til Vinterhold. Gaae og farvelige ere alesaa Røtterne, som Huusmoderen har at omverle med. Man spiser med god Madlyst, og trives ret vel derved. Ved Bordet har hver især sin egen Træ- eller Horn-Ecke, og sin egen Kommekniv — fingrene gjøre Gasters Brug overslædig. Imidlertid snakkes om dit og om dat, og spuges og stjernites, estersom Enhver er begaved til. Imellem de 3 ordentlige Spisninger om Vinteren arbejder Mandkjonnet flitsig i Udhuusene, og Kvindeskjonnet med de Barn af begge Kjøn, som ej ere i Skoelen, kartter, spiser og binder Stropper om Kap.

S. 3. Øvrig Aulen og Nyhningsmaaden angående er her kun lidet at malede. Bæster og Roer og nogle saae Saar holdes nu overalt i Tøjr om Sommeren — og Svijn ligeledes. Ingen kan faae det i Hovedet med Sommer-Scalding. »Hør har jeg forsøgt Tinget at
være

være baade mulig og fordelesagtig; men har formedelst Ejendomfolkenes Uvillighed maatte opgive det. Vinter-Rytningen er maadelig. Ingen bruger Strigle. Sleseriet er almindeligt. Bonden troer, at Rjæren skal udrette alt. Faae Bæster holdes inde paa Grald for Mortens Dag. Horn-Øvaget gaar ude, intil Vinteren gjør det nødvendige at binde det ind. Faarene driver Hjorden med hver Dag om Vinteren naar Lyngen ikke er skjult med Sne, eller Vajret alt for strængt.

Fjerde Afdeeling.

Sognenes politiske Bestæffenhed og Mærkværdigheder.

Første Kapitel.

Bonde-Sproget.

S. 1. *H*er tales juist ikke det allermønstre Inds. **A** (jeg) er almindelig for heele Norre-Indland. Men visse stemme Utdaler, i forskjellige Strof, bruges ikke her: f. E. i de sydlige Egne af Landet siger man: sej en Gej (tag en Gledde) her: ta en Gjedd. I Wester-Landet og Wenshjæl hører den

ubehagelige Mundart: u, i Steden for: v. Dette beholder her meest sin rette Udtale. Maet Noren her vil spørge om, hvad den anden sagde: hvad? saa hedder det her: "hva?,, men baade i Øster- og Vester-Landet: "Huans?" Vil En her udsynke det Spørsgemaal: "Wil du vide hvor mange Barn, jeg har? saa siger her: "Ve do vied vo manne Been a haa?,, men i Vester-Egnen: ue do vied vo manne Bar a haa?,, Articulus præpositivus, "e,, for postpositivus: en eller: et, som ikke bruges paa visse Stæd i Øster-Egnen, et gængs her, som ellers i den største Deel af Landet.

§. Et. Paa mange Miles Strækning om Randers "trässer Buun si Koen (ikke sin Kone; men sit Korn) om Vintren bode Jaanoun aa Atenoun" — Her "trässer e Buun si Koen om e Winter bode Forsmedda aa Atermedda. " Hist driller han "Raas Old om Daun, dæsem han haa nod,, (Randers Øll om Dagen, dersom han har noget) Her" (Ranness Old om e Daa, hvisom han haa nøj. ,, Hist: "a lar Suonnen gor los om Mætteren (jeg meener, Svalinene gaae løse om Mætten) Her: " a trouer, e Svønn gor los om e Mætte. "

§. 2. For dem, som maatte have knist til at høre, hvorledes den Jydske Dialekt her klinger i Grunde

Grundspørgset, vil jeg hidsætte først en alfabetisk For-
tegnelse paa enkelte Ord, og derpaa nogle Talemæsses
og et Par Samtaler.

A.

a	Aahnsle	Sildslebet.
En	Aand	en And.
Ma	aag	at lære.
Aallec		aldrig.
Aarm		en Arm.
Aast		Aste.
Aat (Affaldet fra Døvægten Winter - Føde)		Dræd.
Aavenbaar		aabenbar.
en	Evvel	et Ebble.
Affencou (ab und zu)		af og til.
Annelen		anderledes.
Aht		Erect.
Aedaus (esterdags)		i Fremtiden.
Ateghun		estergivende.
Auten		Asten.
Avil		et Ebble. Erke.
En	All.	en Aeu.
astei (affled)		soii!
Agjenst		med des summe.

B

En Baan.	et Barn.
baanaite.	barnagtig.
baang.	hange.
a baanger ett	jeg frygter ikke.
baag.	hage.
en Bien.	et Been.
en Va Bouer.	et Var Buxer.
beier.	bedre,
beis.	at bisse (som Ævæget i Heede.)
beist.	best.
en Blæbb.	en tynd Køkasse.
en Blaa.	et Blad.
— Blæs.	en Blære.
— Bol (Liv-Sylle)	ærmelos Fruentimarrøje
— Ben.	en Bye.
— Brev.	et Brev.
— Buun.	en Bonde.
— Bibbel.	en Bibel.
e Bibbel.	Bibelen.
— Bleist.	en Blest.
ea bløu.	at blive.
bløu.	bliv.
en Boel (et bojed Sylle Tree)	En Bojet.

Ba

D.

Ma daab	at agte, entse.
Daajamling.	i Dag et Aar.
En Dag.	en Dag.
— Dael.	en Dael.
aa daael.	at dale.
Daaler.	en Daaler.
e Dour.	Morgen-Maaltider.
— Dar.	Doren.
en Diggel.	et Dige (Jordgjærde)
Do.	Dii.
e Doos.	Daasen.
en Draag.	en Drage.
aa drau.	at drage.
dreu.	dræi.
aa drout.	at drøftee (Korn)
e Dæul (een Stavelse)	Djævelen.
mi Dæller.	min Dotter.

E.

Med dette vil man gjærne i Begyndelsen af et Ord bruge: i eller j, saa at man enten sætter dette foran, f. Ex. jænd (een, naar man taller) jænds (eens, eenig) Jeeg (Eeg) Jerril (Erik) eller forandrer e til i, som: Illing (Welling) vel og sætter j efter e, som: ejsen (ellers), ejen (egen, egne.)

8.

Faag.	fage, hurtig.
Faar (Fader) mit Faar.	min Fader.
en Foehr.	et Faar.
Mallfaar.	Oldefader.
Faale, faaleval.	farlig, meget vel.
Faan.	en Fane.
Faavnaale	varsom, forvarlig.
faaual!	farvel! —
Foul	en Fugl. —
aa faist.	at fæste.
en Faist.	en Fast.
Fahnen	Fanden.
e Faan	Fanan.
Faveril.	Fabril.
Felt (di Felt).	Buxer-Komme (din B. C.)
fessel.	føle, sladdre af Sloele, bare for.
faale, stale.	undseelig, blye.
aa fiddi.	at vaase, gjøre flot rede for sig.
*	
fodinon.	urede, indvirked.
Givinan.	Kattepiine, Klemme, som man et vel kan rede sig ud af.
	fleer.

sleer.	flattere, smigre.
Filigrel, Finigrel.	Foenum græcum.
a fil.	jeg salde.
en Fiel (to Stavelser)	en Fjæl.
en Fæhl.	en Fiil
ea finne.	møjsommelkaen bierge ved at laane sig frem.
fehr.	lagt.

G.

Gaab.	en Gåde.
gaal.	at gale.
e Gaale.	Gaale.
gaav.	gabe.
Gaan, mi Gaan.	Garn, mit Garn,
Gaahn, mi Gaahn.	Gane, min Gane.
Ganning, Gannings Træ	Gavn, Gavnings Træ.
Gjældstrup Rœ.	overløben Roe.
gjaller, Gjald.	gjælder, Gjæld.
gjaahn.	gjærne.
Gjanning,	Gjerning.
Gjahr.	Gjær.
Gjar, Gjassel.	Gjerde, Gjerdsh.
Gjeisl.	en Gjæst.
gjeu.	fmul.

K. 5

gio

gio Saand.

— Hiedels.

glas.

Goos, Gjas, Gasfl.

gob.

Gord.

gram.

Gribesjour.

grovvel, a grovler.

grour.

f. Ex. e Rou grouer val.

Gryun (een Stavelsc.)

en Guuld (dito)

aa guoll (dito)

— gyu (dito)

fese, gjore reens.

bringe i Orden. Dgsæ
ironice: at bringe, i
Uorden.

glad.

en Gaas, Gæs, Gasse.

gaae (ire, i)

en Gaard.

meget vred.

fælleds Jord.

gruble, jeg grubler.

groer.

Rugen groer vel.

Gryn.

et Gulv.

at gulve (Kornet, valle
det sammen, i Landen.)

at give.

Ø.

Haab.

Haug.

Haal.

hade.

en Hage.

Hale ((Københavners
Knæpe). *)

Haann

*) Her til Lands bliver cauda en Hale — og podex en R...e,
som ret er.

Haann.	Hjørne.
Haass.	en Hoppe.
Haar.	Hare.
Hohr.	Haar (crinis)
Hoor.	en Hore.
aa hab.	at have.
hallen, en hallen Træ.	udgaaet, et udgaaet Træ.
hajer.	hellere.
Haeren, vo hab.	Herren, vor Herre.
Haist.	Hest.
Hallhaist.	Hælhesten, Dødninges Hesten.
Hællot.	Døds Syndom.
aa heed.	at see til gode, pleje.
hett.	finde, hente.
hilledo! hillemisant!	hillemænd!
Himstergimster.	en ukjende sær Ting, som man inter Navn ved til.
hiromfonher.	f. E. en Paraphye (Regn- fljærm) —
aa hinne.	hid og did.
f. Ex. hine mee de hi.	at hente.
hou.	hent mig del hid. at huske, item: at ynde.
	Hous
	"

Housom.	stillelig.
en Huj.	en Hud.
hvitti?	naar?
hvissom, hvissomensel.	dersom.
hvæll Raahl.	vældig Karl.
hudden?	hordan?
høu.	høj, en Høj (denne kaldes og en Knæs)
Houd, Hojom.	en lidet Evarager for En- derne af andre Aage.

J

En Jaht, Hjahte.	et Hjerte.
Jalt, Hjall.	en skidensfærdig og stjue- desløs Quinde.
Jaatt, Hjaatt.	en Hjort.
Jahn.	Jern.
jamſt.	ulidig.
jaun, jaunle.	favn, jævnlig.
Jaut.	Jøge.
jænds.	eens, eenig.
jænner, mosjænner.	alleene, alleeneste.
Jæler.	Heiler, Bræksugle.
jlæorre.	errig, hastigsindet.
Jæterai.	(Gldsted-Rad) Stuehus.
	Jølli.

Jessi.	Hælee.
Jour.	Jord.
Jesos!	Jesus.
	K.
En Raag.	et Rug-Bred.
— Raag, VandRaag.	Rage, Vandelage.
e Raal.	Karlen.
Kohl.	Raal.
Raan.	Rane.
en Raas, aa Raas se.	et Rørs, at Røse fig.
Raans (een Stavelse)	en Ekaal.
Kalgor.	Raalhauge.
Panter.	munter.
en Kjahn, aa sjann.	en Kjærne, at Kjærne.
Kjall.	Brend.
Knæit.	Knægt.
en Kompen.	Byld.
Kovelmine.	Kompliment.
Kou, Khet.	en Roe, Rørt.
Kjortenes.	Kyndelmisse.
Klou.	Klemme, Tidklemme.
Knou.	Fljen.
Knuy.	en Kniv.
Krouer.	Kroe, Kroehuus.
Kvæj.	Qvie.
	Kvahn.

Kværn.	en Kværn.
Kræddrat.	en Kræddrat.
aa Kraeu (een Stavelse med Hold paa u)	at Kraeve.
Kuort (een Stavelse)	Kort (at spille med)
khu (dito)	kjed.
aa khuss (dito)	at klyse, rødde, fælles.
en Kyrri (Træe)	et Cykkel (Træe)
f. Ex. en Kyrri Dussel- stol.	et Cykkel til en Axelstol.
Kyhl, Kyll	Kaste.
f. Ex. Do maa est Kyll	Du maac ikke kaste Skarn
Glaan i e Kjall.	i Brenden.

E.

Ea (urtales drævende)	en Eade.
Eaau (een Stavelse stodes kort ud).	en Eoe.
Eanuguold (a Stavelser)	et Eoegulv.
en Eaag.	et Eaag.
Eaag.	Eage.
Iahr.	Iard.
Eaist.	en Eest.

aa l-h.	
f. Ex. <i>læb mæ mi luu!</i>	at laane (tage bid)
lehn	tag mig min Hue.
en Læs , Læsmæstaang	at laane (tage til Læns)
	et Læs, Læs-Træ (Stane gen paa et Korn-Læs).
Latt	Læred.
en Lih , e Lih	et Led (til Hegn) Ledet.
aa Liig	at leuge.
en Lil	et Liig.
en Lius	et Lys.
f. Ex. aa braan e Lius	at brande (snyde) Lyset,
en Loog	en Luge.
Løggel , e Løggel	Løgle , Løglen .
aa les	at læse, it. at løse.
Brøning	Bøning , it. Kundskab .
Lou	Band til Brøning, it. Løv , (affaldne Blade)
Loun	Løgn .
Løys	en Løgte.

M.

Møag	Møg , Gjøde .
aa mooog	at føre Gjøden ud af Husset.
Mæag (drævende)	en Mage .

aa maag	et mage.
aa maal	et male' (Korn) it. med Farver.
e Maales	Malcren
e Maan	Maanen.
aa maan,' faamaan	et mane, formane.
Maas	Maris, it. podex.
aa mæhl	et maale (med Eljeppe, Alen, Stang eller Kjæde.)
e Maehler	Landmaaleren.
Mæ, mæ sjæld, mæ aa dæ	jeg, jeg selv, jeg og du.
ØB. aldrig siges: da	.
aa mæ	.
Mæslinger	Mæslinger.
Mind	Mænd.
en Mool, aa mool, tah	et Maal, et maale, tage
Mool	Maal, (til Klæder og Skoer.)
Moon, i Moon	Morgen i Morgen.
Mour, di Mour	Moder, din Moder.
Møh, Møh.	Mød.
Ø.	Ø.
Mra (dravende)	Maade.
Mraag, aa naag	Mag, et nage.

naist,

Mæst, næsten	næst, næsten.
mi Mæst	min Mæste.
e Mat	Matten.
e Mæter	Astens Maden.
nærensti	naarsomheldst.
Mall, Maller	Mælde, Mælder.
Mees	Mæse.
Mev.	et Mæb.
Moun	Marn.
Mouen (2 Stavelser)	Mogen.
no, noddeda	nu, nu da.
Muel, e Muel	Maal, Maalett.
en Møggle	et Møgle (Traab)
Mød, mør	noget.
e Møs	Mødset, Færehusset.
mou, mouiste	meje, mejagtig.
mørænen	møje regnende.
mølle	mølighed.
myster	teen og mild af Mæsigt.

D.

en D	en Mae.
— Du	et D (Bogstav)
— Oddes	en Ordre, ic. en Odder.
a ød	jeg spiste.

oh, oh e lout	paa, paa Loftet.
en Del	en Del.
— Danner	Middagsmaale d.
Dhrs	Nærhuns.
ouelss)	tilovers over det bestemte Tal.
f. Ex. ouelss Elie	en oversædig Gæe.
Urfot	Uhrhane.
aa our sæ	at bryste sig.
Duffel.	en Axel, ic. en Skulder (NB. denne hedder og Skoller)
ouffen (om Reer og Gaar)	inrlysten, væderlysten.
oust, en Dust	overst, en Øverst.

D.

Vaan, aa paan	Brest, (Slade) at tote Slade.
f. Ex. der gik engen Vaan oh mi Wuhn.	min Vogn teg ingen Slade.
Vaes	Vors (ledum palustre)
Vair	Veder.
Vallermint	Skjænderie, Eyleie, Trætte.
parisuh	endeligen; nødvendigen. en

en Vasser	en Circle.
pjassiven	forjaſſed.
Plaseer, en grønnie P.	Fornejelse, en stor Fores nejelse.
Plodder	lynd Mudder.
Podder	Pudder.
Poldes	Dvalne af Rog (tyk Rog)
aa prælk (een Stavelsse)	at præle
e Preßt (dito)	Præsten.
en Post	et dybt Mudder-hul.
e Puuser (oh e Wei)	Vandstederne (paa Vejen)

R.

raa	snare.
f. Ex. spo ðæt no, aa kom raa egjen	Skynd dig nu, og kom snare igj. n.
aa raag, en Raagkniv	at rage, en Rægelniv.
en Raad, Raader	en Rad, Rader.
en Raah, raale	er Raad, raadeligt.
raamsteer	giøre Ophævelser, holde flemt Huus.
Raan	Etanger eller andet, som Hønsene sidde paa om Matt u.
f. Ex. Nær e Høns flyue te Raan.	Naar Hønsene flyve til Matteſæde.

raar	rar.
aa raas	at rase.
ræile, reele	redelig, redeligen.
Ræist, fal si Ræist	Rest, fil sin Rest.
aa rees (sæ)	at rejse (sig op)
roh, en Rohdye	rane (crudus) et Raa, dyr.
Rønværje	ugildet Væder.
tonna, præang	runge, prange.
en Rov, aa roov	et Raab, at raabe,
Rou, e Rou (udtales blædt)	Rug, Rugen.
Riou (stødes ud)	Roe.

S.

a saa (drævende)	jeg sagde.
en Saal	en Sabel.
Saall	en Saale.
Saale	Salt.
saam	samme.
Saan	Sand.
sælt	sagee.
a seit, aa sei	jeg siger, at sige.
en Saifer	en Sag.
— Seit, aa seit	en Sigte, at sigte.

de

de falder (et høyned Sted)	det falber, Hævelsen svindes.
e Salls	Sjøllen og Brøggers.
en Sparre	en Spurv.
en Spinn	et Spænde.
en Sahn	et Sam.
sæh, sæh Hæld	sig, sig selv.
en Sahl, mi Sahl	en Sjæl, min Sjæl.
— Saj	et Sagn, en Talemaade.
— Slav	et Slab.
Slav, slaved	Slab (Fnat, Udslit) Slabed.
f. Ex. si! a æ slaved!	see! jeg er snatted.
Slaan, slaannvorn	Slaan, Slaanvorn.
aa skjælt	at faae fat paa.
— skir	skære.
skjeddeslos	skjedeslos.
Skipp	en Skjeppe.
en Slie	en Skee.
— Slaviunner	en stor Prægl.
aa skaft	at spøge.
skraav, en Skraav. Raag	skrabe, en Skrabskage.
Skou, Hæist-Skou	en Sloe, Hesteskoe.
en Skrool, aa skrool	et Skraal, at skraale
— Skjeut	et Skjert.

Skjous, en Skjousknæt	Skjeus, en bænartig Knægt.
Skrut	Skrivt, ic. Skrifte.
aa skchu	at Skrive.
— skcut	at skrifte.
skalub	jaloux, skinsyg, mis=undelig.
skandeer	hande og buldee sjenit.
Skoele (m-d Hold paa o)	en Skoele =Discipel.
en Skhu	et Bord.
— Staav	en Kande.
Snat	Snot.
aa spo sæ	at skhynde sig.
Staa, Bie-Staa	Stade, Bie=Stade.
Stai	en Stad.
Stjonn	en Stjerne.
Elaverdaaff	Pejte, (thnd Vand=Drit)
Staald	en Stald.
Star	en Stær.
Stjait	en Stjaert.
Svah	Svært.
Sven, svønnon	Sviin, svinnagtig.
Syvt	Sib.

Z.

en Taal, aa taal	en Tale, at tale.
aa taal'	at taale.

en

en Taand	et Taarn.
— Taassi, taassivon.	Tosse, tossevorn.
Talle	Tælg.
Tærre	Tærn, Gayn.
aa træi	at træde.
Ouertræier	Overbinder, Overmand.
Teu	Uld.
Tuhn	Torn.
tvahr, ob tvatt	tværd, paa tværde.

U. V.

Uaar (een Stavelse)	Torvarsel
Ulaas (dito)	en vase (at hære over)
Uul (dito) Uulfahrt	Wel, Welfærd.
Væt, Vinser	en vægt (Bismar)
villele	farm.
vitti?	naar?
Ullensjøt	Dagligkjole.
Vænnig	en Drne.
Uoog (een Stavelse)	et opfugged Sted paa Jis (Waage.)
Uold, Uold tar Sild	Del, Del terre Sild (terre Jyder.)
Ung	en Bugge.

Y.

en Yir (een Star.)	et Yver.
Yus (dico)	en Øre.
en Yu, Yua (dico)	et Øje, Øjne.

Ø.

en Øg	et Øj, Ørst, Hell-mis.
sle	færdig, færgeligt Stille.
Ønd	en Øn.
aa eu sæ	at øve sig.

§. 2. Nu nogle jydske Talsmaader, som her
erke brugelige:

Aller so a maagen.	Aldrig saae jeg Mage.
De bas me for.	Det kommer mig føre.
Hon æ f'gi en Hjatt.	Hun er saamænd en sko- densærdig Søe.
De f'do læ vær.	Det skal du lade være.
Do sou ed val.	Du skal huske det vel.
Han daaer ed ett.	Han agter (ændser) det ille.
ob en Paravvel.	omtrecent.
Haarer aa Fohr ær ett jendes aa gjæn i Gord.	Haarer og Faar ere ille- eens (lig lette) at gjæn- ne i Gaua.

W.

Wo Joor uster hode uor
 Gæj ca uor Fohr.
 en ouffen Reu.
 en Hæstgal Haus.
 en vrat Sou.
 Gaa di i Ichu Syenn er
 e Jouc aalti fraassen.
 e Hæst er aoller saa smis,
 de ri bæt aa aag, end
 aa go.
 Mar e Neh er horest, &
 Gus Hjelp nærest.
 Gæj te di geh Foar,
 Soren! te no ø vor
 Onnen farre.
 Ma Villumster ø ud i e
 Nes ca roht e Kvæi.
 Væ saa geh, og træi ind
 ad e Sall's Dar!

Vor Hyrke vogter baade
 vort Fæe oa vore Faar.
 en lebst (hylsten) Koe,
 en Kingslysten Hoppe,
 en Dreinsten Eoe.
 For de dovne Evitt er
 Jordens altid fressen.
 Hestene ere aldrig saa
 smace, det er jo bedre
 at kjøre, end at gane.
 Naar Nøden er haardest,
 er Guds Hjelv nærmest.
 Ejig til din Beslesader,
 Gæren! at nu er vor
 Viiddagsmad færdig.
 Maren Villumsdotter er
 ude i Fæehuuset, at
 tøgte Nvien.
 Væ saa god, og træd ind
 ad Forsius-Deren. *)
 §. 3. Til.

*) Foruden de almindelige Narue, Jens, Peder, Niels,
 Hans, Jørgen, Anne, Maren o. fl. ere her i Brug:
 Simon, Villum, Palle, Tue, Tonne, Daniel, Clemen,
 Barthel, Lorents, Otto, Steen, Christoper, Thøger,
 Jesper,

§. 3. Til sidst nogle lokal jydiske Samtaler,
hvorf af de 2 første ere optegnede forestørret de vare fore-
faldne — og de 2 sidste fremstilles saaledes, som de
tæmeligens funde falde.

* * *

a) Hans: "Da haa vi saa Miarri! en mag-
tige far Maas i Ord,, (Da have vi saa vist en dej-
lig far Marts i Var) —

Jeg: "Det er sandt, Hans! Skulde Nugen
fun ikke snart tage Slade af Vorhed og Maitfrost.,,

H. "Dlej, Faar! de trou a endda eet. Vo
Hah gi vos uden Tril en faale goh Gre-Ord. Aa
no, boode Kohn aa Houlder gjaller ned — vil vo
Hah saa leh vos behell Freh, fa val e Buun feer sae
en kohn igjen.,, (komme lidt paa Fode igjen)

J. "Dette kan vi, efter ald Anseelse, vist
haabe. Vor gode Konge og Kronprins — Gud
læd det altid gaae dem vel! — arbejde i alting paa
Landets, og især paa Bondens Opkomst. Hvem
skulde ikke derfor og med den bedste Willie offre Dem
efter Evne til Slottets Opbyggelse?,,

H. "Ja —

Gesper, Thomas, Wegens, Visti — Mariane, Ell,
Else, Lone, Dorthe, Lisbeth, Thrine, Kristine, Inger,
Mette, Cicil, Barbara, Bodil, Grethe, Verree (Bir-
githe) — Dagene her ere følgende: Sønnda, Mamda,
Tisda, Uenienda, Laasta, Treda, Loueda.

§. "Ja — sam' na de — aa Herve Gui,
Gaar! De va va onse en stor B-dreusis. Nu er a
en farre forajalleo (qjælbunden) Glaud — aa saadden
ah vi næsten hve jand i vo Ben — men da skal a
eno schl rou Nah Hoset — de ah en Sadvel — aa
gih mosjanner dicer,"

* * *

b) Jesper. "Men hva tolle Faar om de
heer non Faaklaaring? a tott, deu gammel va saa goh,
som en kuh vter,"

Jeg. "Gandske god var den gamle rigtig nol;
men dersor ille sagt, at vi jo kunde faae en bedre,"

Jesp. "Vær Gaar da, se den non aeh'beit?"

J. "Ja det meener jeg gandske vist, Jesper!"

Jesp. Men to") da ah der ek en Spøsmol i
den heel Faaklaaring,"

J. "Rigtig nol, min gode Jesper! Det er
netop een af Fordeleene ved Kærebogen (som den kal-
des) Maar J betænker det ret, kan J gjerne forstaae,
at det er Fejl med de mange Spergsmaale. Bor-
nene spilde meglen Tid ved at lære dem udenad — og
hvorfør? for at kunne opremse baade Spergsmaal

og

") Dette: to — kan oversettes forskelligt, efter Sammen-
hængen — f. Ex. "mik, Ah, da, o. f., dog helpe-
der det som oftest: "jo," —

og Svar i een Rjore, og saaledes lære udenab, uden at tenke derved, eller forstaaet et Ord deraf. Nu derimod skal baade Præst og Skoelmester nødes til at tenke, for at finde paa Spørgsmaal; og ligesaa de Uuge, for at kunne svare derpaa. Synes Ier ikke ogsaa det? „

Jesp. "Jou — de øh nok ennele aa lissom Faar sair. — Men, da talker a elyvel, se vo Behn luh lissaaval blhu fali ve den gammel, som vi anner. „

J. "Hør da nu engang, Jesper! erjet Jord intet bedre nu, end den Tid, J modtog Gaarden? „

Jesp. "Jou, Faar! der øh en faale Unnerefljæl. „

J. "Og meener J, den er nu saa god, at den ikke kan blive bedre? „

Jesp. "Nej, mi Jou'r leir sæ hrær Ord ic. „

J. "Seer J, Jesper! gaar det ikke ligesaa med alle andre Ting? med Indretninger og Videnskaber? Kan Folk ikke altid blive klogere, og forbedre paa det gamle? „

Jesp. "Eno la a forsto, te Faar haa Ret. „

(Her anføres nogle Eksempler af Natur-
Exge- og Krigsvidenfaberne.)

J. "Nu

J. "Nu indseer J., og tilstaar, at det og var muligt, at faae en bedre Lærebog i Kristendommen?,,

Jesp. "Ja, Jaat! no sajt a ja te ed — a testor ed reele. ,,

J. "Wil J da ikke og troe, at baade jeg, og mange hundrede Præster og Lærde har prøvet baade den gamle Forklaring, og den nye Lærebog?,,

Jesp. "Jou, de øh rimmelø nol. ,,

J. "Og, naar jeg saa tillige forsikrer Jer, at vi holde den nye for meget bedre, ordentligere og grundigere, vil J saa ikke ogsaa troe mig? ,,

Jesp. "Jou, no vel a trou ed. ,,

J. "Ja det kan J sikret — og vil J lun selv med Eftertanke sammenligne dem begge, skal J vist blive endnu mere overbevist o. s. v.

* * *

c) Kristen og Peder:

K. Velkommen, Pæir!	H. Velkommen, Peder!
aa te Læk mæ di non	og til Lykke med din
Ull-enfjet! aa di Ba-	nye Dagligliole! og
mels Bouser!	dine Badmels Buer!
P. Tak s'do hah, bette	P. Tak skal du have lille
Krahn! t. Læk sjæld	Kristen! til Lykke selv
mæ di ven Kjoul!	med din nye Etads-
kjole!

R. To

- R. To do eh saa smøkled
aa saa knuu, te do
glannser. Hvo s'do
hen i Daa?
- P. Ah! hvo taabvele
hanka ghor sa, lissom
do vest ett, te der
Nu væ Gill i Daa te
Woss!
- R. Ih no! te no Lell!
saa s'de val vær mæ
jer Ann.
- P. Ja gib! fra ed saa.
Hon ska troges te
Jorreges Moten —
aa a do ett bøyen mæ,
saa byer a dæ no.
- R. To! da ska a sah sto
dæ e Bon te. Sø-
ren! læh mæ mi blo
Luu! aa hinc mæ den
gra Haas! en stor i
e Kjær-Haaner.
- R. Du et jo saa smykked
og saa pæn, at du
glindser. Hvor skal
du hen i Dag?
- P. Ma se! hoor taabes-
lig han kan ajere sig,
et som du vidste ikke,
at der skulde være
Gilde i Dar hos os!
- R. Ih nu! til godlykke.
Saa skal det vel være
med jeres Anne?
- P. Ja vist skal det saa.
Hon skal troloves med
Eriks Morten — og,
er du ikk. buden med,
saa byder ja dig nu.
- R. Wel! da skal jeg og
tilstaae din Indbundel-
sen. Søren! tag mig
min blaae Hue! og
hent mig den graae
Hoppe! den staar i
Kjær-Hjørnet.

P. De

P. De s'do ha Tak for
hette Brour! saa fels
vi ad, mæ aa dæ —
Huh stu do heis ha
vaat?

K. To! a stu saa mi gib
ha vaat te mi Svauers
Bojel.

P. Det skal du have Tak
for, hære Broder!
saa selges vi ad, jeg
og du — hvor skulde
du ellers have været?

K. It! jeg skulde jo saa
vist have været til min
Evogers Barsel.

d) Bærthel og Helene:

Ell. Guds Auten, Bah:
tei! hudden æ de, a
sa sib dæ her?

B. Tak, Ell! ja, maa
do 'k val sæid? heis
haa do val spur, te
a sta hah Laustes
Gord?

E. Ih no! Gui gib dæ
te Lekk! sa a'l do val
hen, aa fæst dæ en
Brut?

B. Ja marregib vel a
faa.

E. Guds Aften, Bær-
thel! Hvordan er Det,
jeg skal see dig her?

B. Tak Ell! ja maa du
ikke vel sige det? ellers
har du vel spurgt, at
jeg skal have Barnes
Gaard?

E. Ih nu! Gud give dig
til Lykke! saa vil du
vel hen, og fæste dig
en Brud?

B. Ja mænd vil jeg saa.
.

E. Saar

E. Saa fa a val tøn,
de sta væp Kjen Væls-
der, hinn te Kraen Lau-
stu lolked e Fjor?
Do rat hin val te
Ma-h igjen.

B. Fahnen hah hin! te
Dœulen mæ hin!*)—
men ska a sæd, saa
æ a gauen lig mosjens
ner saa di Ekyld.—

E. De ka a ett vedd —
Hudden æ di Mens-
ning?

B. To a vil ha dæ siæld
te Koen, dette Eli!
vedo ha mæ, saa staa
te i Guds Havn, og
gi mæ di bette Maau!

E. Saa kan jeg vel lønpe,
det skal være S. i. den
Pedersdatter — hende,
som Kristen Lars-
sen lolkede i Fjor?
Du rager hende vil
til Maade igjen.

B. F... n have hende!
til D... n med he...
de! — Men skal jeg
sige det, saa er jeg
gaaen eene og alleene
for din Ekyld. —

E. Det kan jeg ikke vi-
de! — hvordan er din
Meening?

B. Ih nu! jeg vilde have
dig se:v til Kone, lille
Ell! vil du have mig,
saa slæe til i Guds
Havn, eg glo mig
din lille Ørøve.

E. Da

*) Man faar at undskylde den gode Berthet — han blev hastig
varm, og vejede ikke sine Uldrykl. Saa slemt, som sagt,
mæntente han det vist ikke.

E. Da la do val go ind
føst, aa snakk mæ mi
gaar aa mi Mour,
o. s. v.

E. Da kan du vel gaae
ind først, og tale med
min Fader og mita
Moder. o. s. v.

* * *

§. 4. Det meest karakteristiske i Sproget har
Læseren her for sig. Har jeg kun ikke været for ud-
sørig! — men kortere synes mig ikke, jeg vel funde
være, naar ujydské Læsere skulde lære at forståa
Sproget, saa at de nogenledes funde tale med en-
hver forekommende jydsk Bonde — og dette holder
jeg for muligt, ved hjælp af ovenstaende Anvisning.

Andet Kapitel.

Industrie, Næringsstid.

§. 1. Som de allerfleste af mine Sognemænd
ere Hoveriegjørende, saa skulle de ikke letteligen hens
falde til Uvirkshed, da Hovarbeidet og deres
egen Uvls Drive give dem altid nok at bestille, hvortil
de heller ikke ere uvistige eller træge. I det føres-
gaaende ere deres forskjellige Nærings Veje besorte —
men den almindeligste og betydeligste: Deres Strom-
peBind staar endnu tilbage. Og da Vium og Eys-
gaard

M

gaard Sogne ting i den navnlundige Bindes Egn, er det ikke af Bejen, her at gjøre mine Læsere blyndte med Strompebindet i disse Sogne.

§. 2. Saa meget kan man sikkert antage forud, som afjort: at intet Sogn i alle 3 Bind-Herreder: Hammerum, Lysgaard og Meddelhom, *) kan gjøre Bium og Lysgaard Prisen stridig for det beste Strompebind. Nejpe kan noget staae ved Siden af dem — ej engang Almind eller Sierslev, som de næst beste. Stromperne, her bindes — og andet bindes ikke her, (visse Sogne binde mest Mat-Trojer, og andre mest Banter) — ere fortrinlig fine, faste, hvidde og veldannede. Småpigerke begynde allerede i det 7de, ja ofte, i det 6te Aar — og Drenge undertiden med i samme Alder. Mand og Rosner, gamle og unge binde om Kap. Ogsaa en stor Deil af Mandkønnet luffer (blandet Uld) og lærer. Om Sommaren gaae de ved Øvægpasningen i Marken, paa Vje og i Ereder med Fingre og Bin-

*) De østlige Egne i begge de sydste befatte sig alts ikke med Binding. Træstoe: Kul: Larred: og Stude: eller Hestes Salg ere deres Mørings Beje. De vestlige Egne af Hids Herred, som af Besterboerne kaldes: Lourtinger, synes Egnes omfning omfatter med Træ til Vogn og Gaards Redslaber.

Binderinde i fuld Gang. Om Winter. Aftenet samle sig 10, 12 og flere Unge i Bindestuer — det er visse dertil afsatte Steder — for at spare Lys. De ordne sig da rundt om et Bord, hvorover hænger en Trans Lampe. Derpaa samles Alles Garn-Ender — maas les garnviis ud lige lange, og legges i en Dynge midt paa Bordet. Gaa Følges de samlede Ender over en Kroq eller Hank, under Loftet. Hver hænger nu sin Ende paa en lidet Saalstraad-Hank, omtrent som en Angle-Krog, der er hæftet over det vestre Armul. Og nu gaar det paa en Kappen los, hvorunder lig suuldt stundum læses, og stundum spøges elle tales om Dagens Begivenheder. Saaledes gaar det til Kl. 12 — undertiden 1 til 2 Timer længere, alt estersom man har maalt Favne op til; thi det vides nojagtigen, hvor mange Favne Garn i Timen hvil Elstab kan knude: 120, 130 eller 140. En god Binder (og Binderste) kan uden at forsamme Huns Arbejde — Karten, Spinden og Binden sammentegne — forfærdige et Par Mands Stromper i 4 Dage, og, naar de kunde blive uafbrudt betræd: i. z. Saasnart som Etromperne ere vaskede, blokkede og færdige, vide Ejerne, hvor de strak, kunne affæste dem imod konstant Betaling. Her høremelig i Naboer, Sognene — (for nærværende Lid

ingen i disse 2) — 5 Høse-Krammere (som de kaldes) d. e. Kommissionærer for Strømpe-Handlerne i Kjøbenhavn, hvilke til visse Tider faae Venge til-sendte fra deres Prinsipaler, rejse omkring for at op-kjøbe og indsamle Strømper, dem de, sorterede og indpakke, bringe i store Læsster til Aarhus, hvorfra de føres til Skibs lige til Kjøbenhavn. Disse Høse-Krammere — eller rettere: Kjøbenhavnske Hos-krammernes Kommissionærer, faae deres visse — ester deres egen Forsikring: 6 p. C. af hvert hun-drede Rigsdaler, de kjøbe op for. Jo fletere Kjøben-havnske Prinsipaler en saadan Kommissionær har, desno større er gjærne hans Fortjeneste — 1, 2 til 3 hundrede Rigsdaler om Aaret. Priisen paa et Par Strømper er for en halv Snes Klar siden stegen 4 til 6 kr. I disse Sogne gjælder nu et Par Mands-Strømper omkring 3 Mk. fra første Haand. Vil man have dem extra gode, maae de betinges, og da kostet Parret 3 Mk. 8 kr. til 4 Mk. — Et Par Frus-entimmet-Strømper 30 til 40 kr. Af det ringere og løbere Bind, som i andre, f. Ex. Thorning Sogn, leveres, er Priisen paa et Par Mands-Strømper 2 Mk. og 8, 10 til 12 kr.

§. 3. En Omstændighed, som har bidraget til Strømpernes forhøjede og nu fast stigende Priis,

er denne: at nogle Holsteenere — sag Falder Almuen
baade de Holsteenste og Sønderjydske Indbyggere —
have faaet Træ til Gaarden: Nederhvam ved den
store Landevei i Vium Sogn, *) hvor de hos Be-
boeren: Kristen Nielsen hente jævnlig store Par-
tier, og betale for det meeste de Danske Hofkram-
meres Brag med lige hoi Priis. Samme K. No
som desuden sælger store Partier Stromper til Ga-
lanterie-Krammeren: Richter i Horsens, dem han
igjen forsender til Lydstrand, hvor saaledes mange
hundrede Rigsdaler **) staende i denne, for h. m
og Sognene fordelaarige Handel. Forde-lagrige —
thi derved anspores Virksomhed og Kappelyst baade
hos Binderne og hos Opkøberne, og de Fattiges
Hast-Arbeide faar her vist Aftag.

§. 4. I ethvert Huus kan bindes aarligen i
Gjennemsnit 52 Par: eller for 26 Rdle. Thi bin-
des i nogle Huuse sætte end 50, vil og 40 Par,
saa videt ikke faae, hvor der forsædiggis 70, 80 Par

M 3

og

*) Noget tidligere skal en Holsteenere have faaet Brag paa denne
Handel hos en vis H. Lund i Fjederholte i Hammerum Her-
red — men sildigere har handelen udbredet sig endog til et
Par Strompe-Høfere her i Egneu.

**) 1793 solgte han Stromper for 1500 Rdle. De han kan
faae i disse Sogne, forlaae kun lidet — derfor opkøber han i
Nivoe-Sognene, Thorsning, Hørup, Gjerslev og Ulmind. —

og derover. Omrent 1800de kan vist regnes, at disse 2 smaae Sogne tagz ind om Aret for Ettermper. Regningen bliver denne: bindende Familier ere:

i Blum Sogn	43
i Egsgaard S. . . .	<u>26</u>
Tilsammen i begge Sogne . . .	69 b. Familier.
52 Par for Fam: ejer . . .	<u>26 Rdtr.</u>
Tilsammen i begge Sogne, bliver altsaa . . .	1794 Rdtr.

Til denne Sum at indbringe
forarbejdes her 3588 Par
Strømper om Aret. Dertil
medgaae 1794 & Uld (da
hvært & giver 2 Par) Pundet
beregnet til 2 Ml. 8 f.
er 747 Rdtr 3 Ml.

Maar nu fra ovenm. 1794 Rdtr.

drages disse . . . 747 Rdtr. 3 Ml.

Bliver igjen i reen Gevinst . 1046 Rdtr. 3 Ml.

Reen Gevinst, strev jeg; thi Pengene for-
ekenes ved nyttig Virksomhed, uden at forsommne no-
gen anden nødvendig Forretning. Det groveste af
Uld og God forbruge Beboerne selv til egne Etromo-

der

per og Klæder — " Hvor ald den Mængde Uld komme
mer fra? „, dette Spørgsmål maae besvares: Naar
Marsvinslund, Bium Præstegaard, og flere
ikke bindende Familier stadrages, blive neppe 1400
Faar tilbage, hvorfaf en Deel ere smaae, for
armede og tage deres vintergrøede Uld, og disse
1400 Faar kunne unueligen give den opgivne Fle-
raad af Uld og Lod. For Koloniernes Anlæggelse,
da Beboerne havde god Faare-Drift, og nok deraf
hvor de vilde paa Alheden, kunde de selv avle den
fornødne Forraad af Uld, og behovede ikke at kjøbes;
men siden de, som forhen malte, blevest indestræn-
kede, formindskedes og forringedes hændeligen deres
Faare-Hjord. Nu maae Mange kjøbe en Deel;
og denne faae de paa Borg hos Høse-Krammerne,
somertil have et, paa Herregårdene, sammenkjøbt
Oplag, imod, at Laanerne levere deres Arbejde til
Bitraerne.

§. 5. Traad-Stromperne, her bindes, ere
ikke mange — men disse og fortrinligere gode, fine
og hviide. 2 Koner i Lysgaard-Sogn have for faae
Aar siden faaet hver en Premie fra det Kongelige
Danske Landhuusholdings-Selskab — begge for et
Partie Traad-Stromper af 3 løben Traad — begge
fornuftige og dydige, reenlige og ødeentlige. Den

Forste: Inger Bisbottet i "Over Testrup sif for — erindrer jeg ret — 12 Var 10 Rdlt. og den anden: Dorthe Nielsdotter i Bisballe 6 Rdlt. Ved denne Anledning maae jeg ellers til velsortiment Besommelse nævne Gaardbeboerens: Jens Thuesens Kone her i Vium: Else Marie — som den, der roesværdigen udmarkler sig, ei allene ved huusmoderslige Øyder; men endog ved hendes sædecles fine, nette og hviide Bind. Hun har, efter Betingelse, leveret mange Partier Strømper og Banter baade af Uldent og Linnet til Fynsenborg, Aarhuus og Kjøbenhavn.

§. 6. Af Ovenansførte seer man da, hvors vidt det for disse Sogne gjælder, hvad Gr. Frid. Ludvig Moltke har anført i sin „Esterretning om det fors deelagtige Manufaktur af Strømper &c., i det skonos miske Magazins 3die Bind Side 341 o. f. — Kun een stem Feil maae ændres: at Hr. Greven iblande Bindesognene ei engang nævner Lysgaard Sogn, da det dog er vitterligt, at dette Sogn leverer netop de allerbeste Strømper. Dersor passere og alle de fineste Mands-Strømper i Kjøbenhavn under Navn af Lysgaard = Strømper.

§. 7. Det Kongl. Danske Landhushåb. Selskab har ved Præmiers Udsættelse, stræbt at udbrede denne Industrie. Green til fleere Egne i Landet

Det. Onkeligt var det, at denne præcilege Hensigt kunde opfyldes; men det havet adskillige Værskeligheder, af hvilke jeg vil nævne et Par: Først har jeg mærket der, hvor jeg har forsøgt at virke til dette Maal, at enhver Egnss Beboere have en stærk Hang til sine gamle og vedvante Mærings Veie; en Hang der grændser nær til Fordom mod alle andres. Dernæst forstaaor man ikke Binderiet uden Undervisning. Man maatte have gode Bindersker fra denne Egn, der kunde lære Vedkommende, at spinde Garnet tilpas: hverken for fint eller grovt, løst eller fast; og at give Strømperne den rette Danselje, samt lære den øvrige Behandling med Was-ning, Balkning og Blokning. Og endeligen er den største Hindring endnu tilbage: Mangl paa hurtig Afjætning. Nodvendigen maatte der ansættes kyndige Hoselæmmer Kommissionærer, som kunde opmunstre; undervise, hjelpe, freudrive og modtage Arbeider.

§. 8. Dersom jeg her maatte fremkomme med Forslag til at forbedre Strømpe-Bindet i denne Egn, skulde det gaae derpaa ud: at faae Ulds-Kæmning og Skotte-Rollers Brug indfert. At Arbeidet derved blev finere og jævnere, og at der ved disse simples og lettere Rollers Brug vandtes

megen Tid, er vel ingen Tvivl underlaadt. Og, da det Viboræske Tugthuus et saa nær herved, hvor Tingene let kunde sees, læres og bekommes; saa holder jeg for, at Eagen let lod sig udsere — kutt at det blev overdraget til een eller 2 Personer, som var udrustede med Duelighed, og med Evne til at udrede de første Bekostninger.

Tredie Kapitel Kultur, Oplysning.

§. I. Disse staar her omerent paa samme Højde, som i den heele Omegn. Oplysningen — man rase denne i theolo.isk eller verdslig Forstand — er dog i de 3 sidste Delader steget noget høiere, end forhen. For 1770 var Baklundiæhed og Raahed endnu temmelig stor baaide hos Gamle og Unge. Almuen marker nu, at den gjerne land rove nogle Trin fremad i Konster og Videnskaber, endog der, hvor Forsædrene ikke have hanet Vejen. Foruden god Kristendoms Kunde-
stab, læres i Skoelerne ordentlig og fornusig In-
denadslæssing, Skrivelæssing, Regning og Skriv-
ning, saa der gives nu ikke saae af de Unge — endog af boesatte Mænd, som førstaae disse Ting.
For-

Toruden Pæst og Dequ ere iø Beboere, som kunne
skrive, og dersoruden 5, som kunne læse Skrivi.
Mindre af det forudsaae — plumper uanständige
Væsen og mere af det forfinede, sædelige, anslæn-
dige vises i den selskabelige Omgang med Ligemænd —
og mere af Almue-Levermaade mod Overmænd. End-
og Smaadrenge vide at blotte Hovedet for deres
Foresatte. I Stedet for det gamle "J," til Her-
remand, Præst o. a. hedder det nu: "han," og "Di,"
Wil man sige nogen imod, meget sjælden høres nu
den grove Talemiaade: "de øh kou," men til Li-
gemænd: "de ør ett saun do sæjer," eller "di
Ord i Eren," og til Overmænd: "om Fa-laddels-
goo Haashon (Hæren, Jaar) a sæjer ham emod. ...
Stats- eller politiske Sager forstaar man alt ikke
af. Fra Købstæd-Reiser og Sammenkomster veer
man at tale om Dagens Avis-Nyt. Nogen, skjont
dunkel Kunstdæk har man om Frankrigs Forvitrelser,
og ødelæggende ind- og udvortes Krige. De mærk-
værdige Europæiske Stater kjender man alleene af
Navn. Bonden higer efter Fortællinger om indens-
og udenlandiske Nyheder, og spørger dersor gjaa-
ue: "Hvordan gor ed no te mæ e Kri ud i e Sny-
nen?" (Hvordan gaaer det nu til med Krigen ude
i Snyen?)

§. 2.

§. 2. Det sikkreste Middel til Kulturens' og Oplysningens Fremme bliver uden Twivl en forbedret **Skoole-Indrening**. En langt, langt kortere Lærebog i Religionen, end den nye autoriserede maatte lages til Grund; men en udforligere til Læsebog. Her maatte — alt i visse Klasser, efter de Unge's Alder og Fremgang, og i visse bestemte Timer — undervises kort i Natur- og Verdens Historie, Regning, Skriving og Land-Okonomie. Ligeledes ønskede jeg i Skoelerne indfert nytig Læsning til Forstandens Opklarelse, Tænkemaadens Forsinelse og Hjertets og Sædernes Dannelse, hvortil vi i de sidste Tider have faaet ypperlige Bidrag — lige fra en Campes Moral for Stikkelige Folks Børn — indtil en Rasmussen's, Birch's og Ronnes o. f. sæerdeles gode Børne-Bøger. I hver Mands Huus maatte være en trukt, af vor Lovgivning uddraget, kort og grundig Tabell over Pligterne, der paaligge Almuen, som Lemmer af det borgerlige Selskab. Og hvis man ligeklædes havde en god Sundheds Tabell, vilde den nok gjøre sin visse Deltie. Almuen maatte bringes Smag paa, og kyst til Selv-Læsning. Dette skulde — jeg veed det af Erfarenhed — ikke blive saa ganske vanskeligt. Da Almuen's Lærer blev for faae Aar siden loved Bønderne for den behjæuble meget
Keto

leste Priis, til jeg 23 Subskribenter; flere havde jeg vist faaet, om Enen havde været større — og flere endda siden efter, naat der først var gjort eu god Begyndelse — men jeg til ikke een af de belovede Beger; og man kan gjerne tanke sig selv Virkningerne heraf hos en mistroist Almue. At oprette ordentlige Læse-Bibliotheker for hvert Kald, vilde vist blive et kraeftigt Oplysnings-Middel. Men hvorfa tage vi fattige Præster Enen? —

Fjerde Kapitel.

Sæder og Skille.

S. 1. Dråkkelyst har her i Vium Bye været meget herskende. Nu er den i onskelig afgangsde; men ikke gandfæ hemmed. Sterke forfaldne ere her endnu 2. Begge ere de uhyggeligheds faldne dertil af Græmmesse over at have ladet sig dumpe i et ulige og usornuistige Ægeskab. Kun et Par Aar er det siden vor Bye blev paa en sorgelig Maade skilt ved den værste af alle Dråkkere. J.....b R.....r havde været et fattigt slægtsfred Barn, meget skikklig og elsked i sin Døvært. Ille uden en Snees Aar gammel begyndte han at vandre om;

omkring med Smaakram. Det slog ind saa at høst
smilende nogle Skjæring: 100 Rdlr. meente man.
Nu friede han til den rigeste Mands Dotter her i
Sognet, som da beboede Neder Hvam Gård.
Han fil Hende, og en god Slump til Medgivelse.
Men det blev just tilfældigvis hars Ulykke. Thit
nu hengav han sig til forfængelig Stolthed — fort-
satte sin omvæltende Handel i det sterke — og faldte
fra 1782 af, alt dybere og dybere ned. Hans Dris-
fældighed gik saare vist! og de græslelige Shunder,
hun nu begik! De første Aar, nuar jeg kunde tref-
se ham ædruer — hvor ofte blev han rett til Taas-
ter! Hvor ofte gav han Levte om Bedring — og
at ville folge mit Raad: ikke paa een Gang, men
sider esiec ikke at afslægge den uhyggelige Last! Et Par
Gange var han og virkeligen i Bedring; men saa
f. idt hon igjen dybere, end nogensinde forhen. Et
Par Aar før hans Død træf jeg ham euang mod
Aften, liggende i en Sne-Drive ved Siden af hans
H.A., et sider Stykke fra den store Landevei, $\frac{1}{4}$
Mil fra den nærmeste Bye. Jeg lod ham, som
et halvdøde Menneske, føre hjem i Kanen hos mig,
og endnu blev han den samme. I 10 Aar
var han 4 Gange gift — og 4 Gange fil han Penge
med sin nye Kone. Endeligen faldte han, paa en

Rejse

Rise norden for Vibora, "efterat han den foregaaende og sidste kevenat havde svitret, ned imellem heste og Vogn, og — brækkede sin Hals. De ulyslige Kroer, som holdes hist og her i Smug, og, som naaged alle Forbud og Grindtinger ej ere blevne affkaffede; have især beskyldt dette Uvæsen. Brænde iin brændes her dog vist ikke, saavidt jeg har kundet mærke; men i visse Naboe-Sognes skal det gaae temmelta frist. Slagsmaal og ond Forligelsempol i Mærestab have været Folger af hin Læst, med hvilken de nu ere nær ved at opøre. Paa Utugt have været stemme Exempler i Ensgaard Sogn — endog paa Mærestabs Brud. Onanie er ikke gængs; dog er man ikke gængske frie deraf. Vanstandighedet vogter man sig vel for i Præstens Nærvarsel; men ellers forefalde vel underiden uuuqtige Taler, og endnu ofters Vandens og Sværgen; skjene diff. Vanstandigheder het hverken ere almindelige, ellet begaaes groveligen. Og dog gjælder det sidst anførte kun især om Mandkønnet. Kvindelikunet er her i Almindelighed sædeligt, blusærdigt, troe og flittigt. Det øvrige, som ellers kunde høre herbi, vil jeg anføre blandt Sognenes udmarkede Karakt. et Træk.

§. 2. Blandt lokale Slikke anmærkes følgende:
Klædedragten er denne: Stoner (d. e. folke;
Ettem.

Strømper) bruges her kun om Sommeren. Til Stads har Mandkjønnet gjerne et Par Sivler og et Par Skoe — Burer af guule eller sorte Skind eller og af hvidt eller blaae Vadmels — næst Skjorten en Brystdug uden Verner; derover en Trøje; men de fornemmere af Kalamank eller andet aastikkende Kramstøj → over denne en hvidt eller blaae Ullenskjott (en Tøing, som Læseren allerede har gjort sig bekjendt) — og udenom endnu en mørkblaae Vadmels eller Klædes Kjole. No. 1. af disse 4 Klædemøn er knapped reent i ajennem, N. 2. er ulknapped neden til, og naer til 3 Termer over Knærne. No. 3. er kun knapped vreatil og naer en Tomme omrent dybere, end Knæs Leibit — og No. 4. hænger gandske aaben, og gaar et Par Tommer længere ned end den forrige. Om Halsen bruges et affarved Kattuns Klæde, og paa Hovedet kommer nu i Mode en rund Hat, med et sort Silkebaand om og pryded med et glimrende Spande. Med denne Dragt staar han Brudgom, og med den kommer han siden til hvert et Gilde. Sommer eller Winter, Hede eller Kulde — gjor ingen Forstjæl. Det værste ved den heele Stads er: at Snitter gjor den ubeqvem, unaturlig og vansirende. Kvinderne ljonnes Stads er mere afvexlende og forstjællig. En Piges Kirles Warsel og Trolovelses Stads er

er saaledes: et Par spidsnæsede Skoe med høje Hæle og smaae hette Spænder i — hjemmesarvede blaue Stromper — Eljørt af stribed eller anden astlkkende Farve, mest rød eller grøn, snart af hjemmegjort, og snart af Kramej, enten med, eller uden Forklæde. *) Et affarved, helst Silke-Klæde om Halsen, der hænger ned over Skulder og Bryst paa den affarvede — helst grønne — Stads-Tøj. Et andet smukt Klæde fris nedhængende holder Hun i Hænderne. Paa Hovedet har hun en broged Silke-Hue, med opstaende Kniplinger for, og en affarved Silkes Elsie i Makklen. En Kone kan være udphynted paa samme Maade, undtagen paa Hovedet — der maae hun udmarkes, som gift eller Enke; og det seer med en sort Fløjels eller Manskjæstes Hue med vægte Guldb. Galoner om, og opstaende Kniplinger for. Ved Alters gangen er Kjønnet isert en sort Kjole — og ved Brylluper mestendeels en affarved, dersom man havet det. Kan vel være, at denne Beskrivelse over Klædedrags-

rett

*) Her bruges saae Skjørter paa Gangen, og disse af tilhørlig Sædhed, næsten til Hoden; men i andre Egne, f. Ex. 3 til til 4 Miile østen herfra, er Kvindelkjønnet i Vynt, fra Linningsstedet nedad, Amagerinderne ikke ulige; saa mange og stumpede Skjørter bruget det.

Dr

een kunde ansees for umærkværdig; men naar det tilige vides, at den noget uer kan være gjeldende for heele Norre-Jydlund, især hvad Mandkunnet anzaaet, troede jeg det ikke af Bejen, her at tage den med.

§. 3. Ved Brylluper gaaer det saaledes til:
 Bruden udstafferes af Præstekonen (hvis Emb des pligt denne Forretning holdes for at være) med opkuffered og puddred Haar, pryded med opstaande Hiedte eller andet Fitter — med glimrende Haarsbaard og + doll (eielig breged) Halsklæde, sort Kjole, Pecke-Gorsmælk, et forholdemæssigt Altal af smulle Sloiser, og et sca hver Side nedhængende Klæde: der eene hvidt, det andet affarved. Mivedens denne Forretning hemmeligen fuldbyrdes, samles i Bryllups Huuset Brudgommen og de indbudne Gjæster: omtrecent 32 Personer. Derpaa gaaer Processionen til Kirken for slq paa følgende Manner: paa den første Bogn af Brude-Skaren følger Bruden med sine 2 Brude-Piger (isald Hun har været ugift, ellers ikke) og 2 Brude-Konter, a't paa Præstens Bogn. Paa den anden Bogn er Brudgommen med sine 2 Bruddomsførere. Siden gaaer det i Flæng. Er Skaren lille; udgør den 6 til 8 — er den stor, da 12 til 16 Bogne. Ind i Kirken gaaer Bruden først med sit Følge, og derefter Brudgommen med sit.

sit. Brudgommen sylinder Stoel. Deren op for Bruden. Udef Kirke i gaaer hau foran med sit Folge, derefter Hun med sit. I samme Orden satter Ops toget afsted tilbage til Bryllups Huuset. Den farlige Skil, som undertiden bruges i nogle Naboe-Segne: at syde Kressud for Br. Skaren, havet ikke Seed, her. I Bryllupsgaarden modtages man af en Fiol: eller Tromper-Mand. Nu skilles man til Sæde i et eller to Værelser: Saasnart som Suppen er sat frem, læser Degnen lydeligen til Bordet: Af een eller 2 Spillemand — Boderklarle, som have forpagtet den Indkomst paa 2den, 3dien eller 4de Haand — guides dygtig paa Fiol, saalænge Maaltidet varer. Hertil gives først Rød-Suppe af Øre-Lamme: og Hense-Rød under eet — derpaa først Fisk (om den har været at bekommne) og Berg-fisk eller Graasej, saa Flæst-Skinke og Saltmads-Fad med Langkål eller Rørter, derpaa Lamme-Hense og Ande-Steg, næstester Eggost med Old og Mæd, eller sed Voghvede-Grod, og til sidst Waffeler. Imellem hver Ret dampes brav mid Tobakspiben — Fiol-en gaar hysig, og nuunter Snak og Skogger ilgesaa de heele 2 til 3 Timer, Maaltidet varer. Ved Slutningen komme 2 Mandspersoner frem, hver med sin Tallerken — den første for Spillemanden;

den anden for Køkkenonen^{*)}) Herved maae endeligen gjælles og prates om den stakkes Spillemands sprungene Sterne (hvilket han selv imidlertid hørerst: r, ved at viine een af dem ret jammerlig) og om den beskagelige Køkkenones Skee, som er gaaen i Stykker. "Her seit man selv Stumperne, og, saaet hun ikke tilstrækkelig hjælp af de kjære Gjæster, saa kan hun slet ikke mere lave Mad til m. m., Til Enhver af dem kan derved indsamles 3 til 6 Ml. Nu læser Degnen høit, og synger med heele Forsamlingen 3 Gange det Vers: øre være dig, Gud, for alt dit Gode. Derpaa har han, efter andre Degnes Exempel, bruge af holde en fæltlig Taksigelses Tale til Gjæsterne for Brudeparret, Præsten og sig selv — Men denne Skik har han nyligen begyndt at aflagge. Gilde. Old og Dansk Brændevin staae stedse paa Bordene til Enhvers behagelige Tjeneste. Dog markes det aldrig misbrugt ved Gilder. Gjæsterne give Brude-Skjænk: et Par Ml., et Lam, Hens æg e. a. efter Enhvers Lejlighed. Maar Maalstider er forbi, føres Bordene bort og Dandsen gaaer for sig, som vedvarer den heele Nat. Een af de sognem:

^{*)} D. e. den, som saaer for Mad-Læringen. Man har gjort ne et Par i hvert Egn. Forfædres har seg forsøgt at saae den 3de i Gang for de fattige.

nemmeste i Galstabet dandser først en Menvet med Bruden, og fører hende d. roaa sirligen frem til Brudgommen, hvorefter Ær Døret hænselfe farer Menvet og saa Vifte — Et øje børde se på Gangen, og verke med sigt a Sluge Tærlige den heele Tid. Dantje-Madnen falder naturlig, dog moersom nok at se paa NB. for en Tid. Kvindel. gaaer jævnt og stille, giver imellemstunder et utaktaes- sigt Knif, og seer for det meeste blusfærdig ned paa Gulvet — M. Kjennet derimod har sin egen og gand- ske modsatte Maneer. Hro der best kan knixe, stamppe, hoppe, klappe med Handerne, bulle, hælde til Siderne og gjøre Kunst-Swing med Armene, han er her den største Dandsemester. *)

S. 4. Ved Begravelser forlanges Liigo Peckener, hvorfor modtages hvad der bydes: 4 til 8 M. — og da maae Præsten mode i Sorgehuset for at tage Elget ud (som det kaldes) d. e. være tilstæde, naar dette står — og Degnen, for at tegne med

M 3

Kris

*) Især have vi Een i Vium, som den kjære Læser gjerne maatte give Penge for at see ham dandse en Menvet. Jeg torde vedde 10 mod 1, at han skulle faae Eato selv til at skoggerlee.

Kride paa Kisten den Afcibes Navn og Altar, og ders-
under et Lime-Glas, et Dødninge-Hoved, Greb og
Spade over Kors, eg shuge en Salme, forend Lii-
get rages ud. Præst og Degen gaae da foran til Gra-
ven (om Liaget er af Viun eller Lyng. Hør; i au-
det Falb høre de foran til Kirken, og gaae for Liaget fra Kirkegaards Porten til Graven) og det ertige
Folge af begge Kjøn gaaer uordentligen blandt hvertau-
dre efter Liqbarerne — Kvinde-Kjennet (de nærmeste
af den Afdedes Slægt) med Flor over Ansigtet, og
M. Kjennet med Flor i Hatten. En egen Skif,
man har ved Liqbegengelser i Lynggaard Sogn, bli-
ver at ansøre i Kap. om Overtroe og Fordomme. Maal-
ge-Stuer ere nu paa nogle Aar ganske affattede.
Dermed gik det saaledes til. Den sidste Mat for
Begravelsen samledes Forvande- og Mabeffabet i
Sorgehuuset. Først nøde de et Maaltid, og dervaa
sang Salmer og drak Brændevin verelviis den hele
Mat igjennem.

§. 5. Ved den offentlige Gudstjeneste
har for en halv Erees Aar siden indsnegen sig en
Skif omkring i Egnen, og med det samme og i disse
Sogne, denne: De Fleste af M. Kjennet sidde un-
der hele Tjenesten med bedækked Hoved. Hidindtil
havde fun de Gamle — stedse vante til at holde Hos-

vedet

vedes vel indpakket — *) bruge røde, brunne, grønne eller grøde Hattiflag, knappede fra Munden af ned paa Brystet og nedhængende over Skuldrene. De fornemste eller mest formuende i Lyg. Sogn bruge grønne FlejelsHuer med sort Foder; nu bruge Widaldr. inde og Unge hvide, eller blaae, eller stribede Bonuuds Huer til Stads under Gudstjenesten. Efter min Theorie havde d.e rigtig nok været bedre, at Skissen ikke var formen i Brug; men som farlig eller farligt anføres jeg den altrig. Dens Ligegeyldighed eller Ansiesdighed beroer uel blot paa et relativt V. greb om Wel- eller uanständige. Hvad? om slige Huers Brug var, ligesom de Korinthiske Olivinders Hoveds Skul i Pauli Dage, almindeligen antagen, som et udvortes Ærbodigheds Tegn? og overalt, hvilende jeg være den eeneste, som tog Forargelse af en i og for sig selv ligegeyldig Skil? — En gaadstæ an den Sag blev det nok, nær man mærkete, at andre i Meenigheden fande sig deraf forargede. Viist nok er det: at naar slige Skille først ere indførte,

M 4

lade

*) Haated mine Sonner stedse ligge og gaae ude med hættede Hoveder endog om Vinteren i Kuld og Regn; ere het dog endnu Mange, som ej funne saae den Ting i Hovedet; men lade deres Barn fra Ungdom op gaae med tykke Ulde-Huer; endog i de hebedste Sommer Dage.

lade de sig vanskeligere affære, end man let fulde troe. Jeg hænder en meget værdig, lærd og vittig Præstemand, der havde ved adskillige Lejligheder sat imed denne omnivoldte Skil, som en vansædlig Ulfel. Mæste Højtids Fest være Mand-Stoelen fulde af blaae og hvide Huer. Da Texten er aplast, standser han lidt og tict — "Førend jeg i Dag taler "noget Guds Ord meer, saa — alle Huer af! .." Som sagt, saa stede det. Huerne forsvandt, og blev nog:n Lid usynlige. Men for længe siden er Skilken der igjen i fuld Brug.

S. 6. Kun een lokal Skil, som jeg hænder vel, og har nogle Gange paa en Slags Mænde taget Dcel i, vil jeg her nedstrive: Første Pintse-Dag, da den nysudsprugne Slov staaer i sin fulde majestætisk grene Præg, efterat Gudstjenesten er ende, fersamle sig Gamle og Unge af Vium By og et Par Naboe-Sogne paa en aaben grøn Plads i Sloven her ved Byen, og fornøje sig til Aften med Musik og Sang og Dans. Ingen ædlere eller helligere Fornøjelse i Livet, end den, der fremlokkedes ved at bessue Alsdvers Herlighed, hans Magt og Godhed i Naturens Undigheder. O! Jædle, gode, elstværdige Men-nester af den trællende Bondestand. J have dog saa mange morsommelige — saa mange sorgfulde Dage.

Aldrig

Aldrig' være Eder saa stjen en Maji-Dag misunde
af noget Eders Niedmenneste; aander I lun frie i
Glædens Skjod under Guds blide Himmel! Bog-
finenes muntre Slag sammensteinne sed i med
Eders Sirenglyd og Eders Glæden. Eders
Eders Glad! de uude Eders Hjemme! — Edede
Ede, med Tantin om Hjelgheds Gue. han der
flørlugter, glade Udsigter, formige Kraft. Dicem-
niet hell.

Vor Mandel Dig til Ere
Skal gremmes, som en Slov —
Dg alt vort Liv skal være
Din Kjærlighed til Lov!

Femte Kapitel.

Karakteer - Træk. —

§. 1. Neppé kan vel et enkelt Individts, eller
en vis Individ-Masses Karakteristik bedemmes rigtig,
med mindre at Temperamentet tages derhos i Betrag-
ning. Dersom man vil bedømme dette hos en Egns
Almue efter de fleste Individters Tale, Gang og For-
terninger, hvori salig Dr. P. v. Haren uden Twivl

havde sat paa "den rigtige Ledetraad"), "saa bliver disse Sognes almindeligste Temperament — hvad Mandkønnet angaaer — det phlegmatiske; kun at det med tiltagende Alder faaer Tilsætning af de andre 3. Langsom er deres Gang, og gjerne give de hvert Trin et Esterhyl med Knærne — langsom og drævende deres Tale — langsom deres Spiisning, og langsom deres Arbejde. Kvindelønnet er mere sanguinisk: De holde sig rankere, gaae, tale, spise, hinde og arbejde raskere. Endog deres muntere og rødmossedte Uusiges Farve statfører dette. Maar jeg nu herpaa faaer ansætte nogle af de mest paa-faldende Karakter-Træk, formeener jeg, at Læseren best deraf kun abstrahere sig selv disse Sognes Karakteristik.

§. 2. Det første K. Træk have mine Sognesfolk tilfælles med Mere-Jylland i Almindelighed: jeg næner: den Jyderne saa føregne, saa nauvkundige Vandrelyst. Mangfoldige Unge, og det af begge Kjøn, ere, brade for og i min Embedstid, herfra berremte til det Schlesvigiske og andensteds hen. Denne Vandrelyst tilskriver jeg det: at adskillige af disse

* See hans Esterretninger om det Russiske Rige, 2de Del
C. 540. o. f.

disse Sognes Unge have Ejendomme langt borte, og flytte ofte hid og dit. Ligeledes den Handelsaand, der uddeler sig hos Mange i deres unge Aar. Med Smaaehandel begynde Mogle allerede i det 17 eller 18de Aar. Have de ejent sig nogle Rigsdaaler til, eller kunne saae dem til Laaus, kjebe de et lidet Partie Strempel, Træ-Gleer e. a. hvormed de vandre omkring, for at prove Handels Lykken. Oste henter man et Kas Silb 6 till 10 Mile fra ved Lümfjorden, den man kører omkring med og sælger. *)

§. 3. Et andet R. Træk er godmodig Velvillighed. Denne viser man gjerne mod Fattige Nedlydende, Wildfarende, Fremmede. Deg kan det stivsindige, misundelige og mistroiske i Lokalkarakteren under visse Omstændigheder saae Styrke nok til at dæmpe dette gode Træk. **) Samme Godmodighed vises i Tjenstvillighed mod deres Larere, og andre deres Venner. Bernece fele stærkt, og følge troeligen den Pligt: at sørge for deres gamle

og

*) En vis Hang til Overtroe kunde vel og ansæres iblandt Katakteen-Trækken; men derom vil blive handlet udførligere i næstfølgende Kapitel.

**) At indtræffende Omstændigheder kunne gjøre Undtagelse, derpaa vil fremkomme et syndlig mærkværdigt Exempel i Kap. om Fattigvæsenet.

og svage Forældre. Møgle tage dem i Huus, andre forlade deres Tjeneste, for at være hos dem og pleje dem bestrobedre. Mangen En skulde række dem des res sidste Stykke Brod. Exempler haves herpaa i begge Sogne.

§. 4. Hengivenhed til det Kongelige Huus er en্ত rodfasted her i alles Hjertet. Ær føler man ret levende, hvor gandſte meget vor elſe-værdige Kronarving, vor dyrebare Friderich er — som for hver anden Stand, saa og — for hans hære Bonder. Man faae ham her ved Viborg een — al kun den ecne! — Gang. Hans Blidhed, Virksomhed, Tarvelighed, Slaansomhed, Medlædenhed indrog alles Hjertet. "Han er den Engel, som Alsfader sender for at gjøre os arme Træbender frie, forbedre vore Kaar, og b:fæste vor Enkle. Gud synile ham i det Gode!,, saa taldes da, og tales endnu i Bøndernes Sammenkomster. Ja — Du kan troe det, og lide derpaa ejegode Kongesen! at der og fra Middelpunkten af dit Eimberland opstige mange euſinde varme Ønster og Bennet for Dit og Din Faders Liv og Lykke. Den Erindring være Dig stidse hjær og sed! og naar Du nu og da føler tungt den nedtrykkende Byrde af dit store Kold — eg naar den Tanke: at Du ikke har funnet, ikke endnu kan gjøre

gjøre alle Die Folk paa hvert Sted, til hver Tid, i
hver Stand, saa lykkeligt, som Du ønskede og al-
traaete, — og, naar Du mærker med Emerte, hvor
saare vanfælige det er for Fyrsten, i hans slibrige
Stilling, at overflue, tilfredsstille, lykfæliggjøre
hver en Plet — og disse Tanker da dybt, dybt ned-
trække Dig, og presse Dig Kongelige Tårer af
Øjnene — da lad, o Friderich! den stolte Tanke:
at Du elskes hejt af et værdigt og frit Folk, være
Din sødeste Len, Din Opmuntring, Din Frejd! —
Nær var jeg bl. ven begejstred. Nu videre —

§. 5. Til Sognencs Kar: Træl har jeg
kun endnu at tilseje, en vis Mistroisthed i Ting,
der rørte Bondens Interesse. Denne Mistroisthed
er gjerne forbunden med nogen Stirfsindighed, og
vanarter let, ved modende Modstand, til Gjenstris-
dighed, Opsetsished, Hævngjerrighed. Dette kan
jeg ikke bedre forklare, end ved at ansære Exempler
derpaa. I Anledning af de nne^h Anordninger til
Bondestandens Opløn ist vare de her — som saa
mange andre Steder — tilbøjelige til, og nær ved at
troe, at de med eet skulde have Friched — endog
for Hovetie; — skulde have Ejendom og ale. Rom
noget Anordning ud, eller noget fordredes, sem ikke
stod dem an; lode de sig højt forlyde med, at d.e

ej

ej var gaest rigtigt til — at Huusbond, Preest og
Auntnand spillede under Dække med hverandre for
at fordelge dem deres Ret, og undertrykke dem.
Hvad der af Kongelige Anordninger ikke blev oplaast
af Prekestolen, dueds set intet. Da f. E. den
frivillige Hov-forening skulde stiftes, nittrede
sig megen Modvillighed i begge Sogne. Og jeg
harde Banskelighed nok med at overtyde dem om
det rette. I samme Aaringer faldt en Deel paa
at nazte deres Hob-Arbejde til A..... g — Uag-
ted al Et, Et:..... s Sagmodighed og Godhed
imod dem i 40 Aar, og uagted mine Forestillinger
til En og anden, opdagde de ham fragtsom Huld-
skab og Troeskab. De lode endog atlaage Sag,
eg jeg troer vist, de havde ladet det gane til det
noerste, hvis ikke deres Anserer havde sadet om,
laget dem ned en Trumf, og paabuden dem For-
liig. Paa samme Mistrofthed har jeg selv i denne
Tid en synderlig Preve: I Nov. M. 1792 blev Vium
Byes Udstisning brægt til Ende. Derred blev en
halv Gaard paa 3 Edr. Hekt. nedslagt, eg deelt imel-
lem 7 Huusmand. Beraabende sig paa Lovens Ord,
vægredede de 4 af dem sig ved at gjøre mig 1793 en Host-
dag — og vedbleve deres Bagring, endog efterat jeg
havde offensiligen beskjendigjort dem den, i selvsamme

Mn-

Anledning faldne, nye Cancellie-Resolution for Aars
huus Stift under 22de Octobe. 1791. Jeg lejede da
paa deres Begne, og indgav min Regning med en
Forestilling til Amm. P., fra hvem jeg under 22de Sept.
fik nedenstaende Resolution: *) Nu lod jeg de
4 Mand falde — Resolutionen, i Medhjælpernes
Mærvoerelse, 2 Gange lydeligen foreløse, og stundt
derpaa; om de nu vilde betale? De svarede alle Ja.
Jeg gav dem over det halve efter af mit Regning, og
troede Sagen ganske endt. Men, hvad skeer? at
de maae have ladet sig forlede og opviste af visse Slags
Folk, det lader sig, vel ikke uden Grund, formode
af det følgende. Not: den 1ste Januarii d. A.
faaer jeg fra Amm. G. Ordre til at erklaare mig
over

- *) "Maar isle de her ansætte Huusmand vil i Mindelighed,
"naar denne Erindring er tydelig bekendtgjort dem, hen
"tale Presten sit Udsig for lejed: Hoste-Folk, da disse
"Huusmand have nægtet deres pligtige Arbejd; saa staat
"det Presten frist for, at sage Huusmandene ved Retten (!!!)
"for denne deres Modtvillighed, som da vil falde dem først
"meget mere bekostelig. Thi Udpantning i dette Tilfælde.
"anseer jeg ikke tilladt.(!!!)
- " R . s d. 22d^e Sept. 1793.

Clutningen af denne Res. viser at Hr. A. P. neppe har
fjendt Rekriptet af 28de Maji samme Aar for Gyens Stift,
da denne Rekrt. resonnerer og fastsætter lige varmt mod.

over en medfølgende Klage af 14de Decbr. 1793 som indeholde: at jeg skulde have forurettet alle 7 Hhuusmand ved et fordre en Hest. Dag af dem Klagen var underskreven " paa ovige Hhuusmændene Begne af Niels Nielsen og Jacob Nielsen. , , Baade Haand og Eprog mærkede jeg strax at være forvendt. Jeg klyndte begge de underskrevnes Hænder, og saae, at det ikke var deres egen Underskrive — Jeg tænkte paa Forordningen af 28de Dec. 1792, og lod strax Hhuusmændene requirere: ") " om de havde nogen Deel i bem. Klage? alle svarede: nei — og Niels Nielsen kom selv, og tegnede paa Klagen: " at han var usænidig i, og uvidende om den. , , Fortydhælig over den Tingest, som jeg nu ikke kunde andet end ansæe som groot Vinkelefficerie, pantsagnede jeg Dokumentet, som selft, eg bad Sagen undersøgt; som ej, efter Munes Ordre, skeede ved et Politie - Forsker, der ei allcene stadsfæstede min Opdagelse; men endog gav stark Fermodning om Ghet.ingenstanden. Den 2den Januarii kom 2 af de 4 Mænd til mig paa Bium-Gade, og nu mærkede jeg tydeligen, at der var sat nhe Mistroiffhed og ond Grund i dem. De lode sig nemlig forlynde med, at de nu alligevel ej holde sig forpligtede til at foerrette de omhandede

Hest-

* Dette skeede om Aftenen kl. 6½.

Hest. Dage; men aagede at sege videre om Beskrivelse dersor. Missforreied vilde vel Enz vor i mit Sted være bleven — eg saa bier jea. — Uden endnu at kunne giatte paa den Skyldige, karakteriserede jeg blot de i Skjul krebne Personers Forhold deri med deis ejentlige og forrige Benevnelse. — Det øvrige af denne Histerie skal jeg siden, paa sit passende Sted, fortælle. Her kun det, der kunde tjene som Bidrag til Karakteristiken.

Sjette Kapitel.

Overtro og Fordomme.

§. 1. Hün kald'r jeg usornuftig, eller forsustestrudig Meening om en Ting, og Fordomme: at antage eller forlæste noget uden formisriqe Grunde, alleene fordi man er indtag'n dersor eller derimod. Ere disse Beskrivelser rigtige, vil man vel endnu mod Slutningen af det philosophiske 18de Aarhundredet kunne spørre begge Deele overalt ib:andt Als muen. At ville næste, de ogsaa her havde Sted, det var at virne imod Sundhed. Men vist er det dog, at disse Sjæles Sygdomme ikke ere saa aenqse her, som mange andre Steder, og at de, især hos de Ungre, ere i sjændelig Afstagnende. Forst noget om

D

§. 2. Overs

§. 2. Øvretros. Vissheden om Hexerie og Esp. gerie er saa almindeligen og saa dybt indgreed, at man kun meget langsomt og vanskeligen kan saae Alinuen den af Hovedet. Endnu lader man sig andægtigen fortælle, hvorleedes Hr. J. From ved dum manede Peders Kone og Povels Fader — hvorleedes Hr. Vor . . . i A . . . d, en Aften, da han kom fra S. . . . v, og det blev ham sagt, hvor sikkert den leede Djævel gik der henre i Moesen og kaldte ham en Katekismus-Dreng, stod strax af og gav sig i last med den suule Vand. Haarde stod det længe, fordi det blev ham bebreidet, at han engang som Student var bleven en Wager i b. skeldig; men da han vidste Raad dersor, og kastede Skillingen i Satans gioende Gab, fil han riktig Brugt med Krabaten — satte ham herunter, og slog en Døl ned paa Stedet, som staer der endnu den Dag i Dag er. Endnu fortæller man hvorleedes samme Hr. Lorents en Aften, da hans Vogn gik saa tungt, at Hestene nær havde slæbt sig ihjel, lod der ene Baghjul ræge af og lægge i Vognen — og da maatte den Slemme, hvor usdig han end vilde dertil, gaae i Stedet for det 4de Hjul — ja maatte han saa — og nu løb Vognen saa let, som om den nyelig var smurt. Endnu er det i alles Mund:

Munde: Hvorlunde Hr. Lars Jacob H. i H...g
 kom Thyen, der havde stjaalten hans 2 Hopper,
 fjent 7 Miile borte, til at sjælve, da han havde
 solgt dem, og skulle driske Ligjeb — derved op-
 dagede Thyen, og viiste selv sine Hopper igjen.
 Hvorlunde samme Hr. L. J. H. engang standfede
 en Isdebrand i V. jerslev, blot ved at tage sit hvide
 Kommeblæde op og viiste med (Minden havde tilst
 og vifkede Sveden af) saa Winden strax vendte sig, og
 blev stille. Hvorlunde Hr. Ole S...n engang sea-
 værende hæfede een af sine Høl ved et Brændeviins
 Ank, saa han ikke var i Stand til at komme dera-
 fra, "faresti e Præst! siuld lam, aa lost ham aa.,"
 (farend Præsten ic.) Indeil denne Dag søger Mans-
 gen En til en vis ellers vittig og klog Mestersnedker i
 Olaboe-Sognet, at han skal signe en bulen Finger,
 en forarmid Roe, eller en fortaad Hest. Uden
 Betenkning laeser han frist val — og at det sikkert
 hjalp, troe Begge af Hjertens Grund. En egen
 overtroist Skil har man i Lysgaard Sogn, som jeg
 ikke har kunnen spørge at være i Brug andensteds,
 undtagen i et Sogn der norden for i Viborg-Stift:
 Saasnare som man kommer liggende med et Liig, og
 stanser udenfor Kirkegaards Porten, maae Hops-
 perne spændes fra, imedens Linget lages af Wognen.

Da

Man

Man lader dem alleene vende om i en Runddeel, og spænder dem strax for igjen. I Begyndelsen spurgde jeg med Forundring: hvil dette stede? og ful til Svar: at ellers vilde Hopperne aldrig efter den Dag nemme Hingst. Mangen Gang har jeg leet og ironiseret over den Skil, og ofte talte alvorligen med de fornustigste i Sognet derom. Dog bruges Skillet endnu, og det underligste er: at man gjør det samme med Heste, som med Hopper. "Da veed Faar no hva?,, fortalte En mig i Trostydighed — "da haad Jæs Pedisens Faar jaend gaanger en Haas, aa han blou ett eile nok farre; men hon nami aaller i si Dau Haist sijn den Daa — de s'gi sann, a saer. ,,*)

S. 3. Ikke er det vel her af Vejen: til Læsernes Opbyggelse at anføre nogle overtroiske Raad og Regler: 1. Maar man henrer Vand til Brøgning, maae man ingenlunde Falde det Vand, men: Løu; for ellers kan der ikke blive Old deraf. 2. Maar de Ældre Læsere ville mæsse deres Male, maae de endelsi-
gen

*) Det er udlagt: "Da veed Fader nu hvad? da havde Jens Pedersens Fader een Gang en Hoppe, og han blev ikke tidlig nok færdig; men hun nemmede aldrig i sine Dage Hingst siden den Dag — det er, saa vist! sandt, jeg siger. ,,

gen komme en Gnist Ild deris; men hvad det gior
got for, veed jeg saamænd ikke. 3. Hver Gang den
fromme Læser vil lægge Dei, maae det ej forsømtes,
at gjøre + paa Bunden af Træget og oven paa den
lagde Dei. Aarsag: for ellers kunne Hexer stikke
deraf. 4. Du skal og smule gjøre + i Kagen
(Brødet) eller i det mindste i Kusken over den førend
du skjærer Endestiven af — saa bliver den siden sikker
for de føle Hexe-Hænder; 5. Den første Gang din
Koe kommer ud efter Kælvingen, skal du have sat en
Kniv ovenover Døren. Spørge ej hvorfor — thi det
veed jeg just ikke; men got skal det være, det veed
jeg vist. 6. Ronne-Træet — fromme Læser! mørk
dig dette vel! — Ronne-Træet er et helligt Træ,
pien i Besynderlighed Flyversonen. Dens Virkning
er fortreffelig i mange Tilfælde; særlig imod Hexe-
rie og al anden Djævelstab. Derfor skal f. Ex.
7. din Kjernestang være af Ron; saa kunne Hex-
erne med al deres Konst ikke forhindre dig i at fåae
Smør. 8. Vil din Koe ej nemme Tyr, boer kun
du et Hul igennem den spidse Ende af hvert Horn.
Driv saa en Ronne-Vind deri. Det er probatum.
Og ligesaa, dersom din Hingst Skulde tage noget ved,
som du ej forstod, — gib den kun 3 Rap over Kryd-
set med en Ronne-Qvist, saa er den strax kurered.

D 3

9. Ver.

9. Dersom der i din Hauge skulde imod Fornidning lade sig en bleeg Grenkaal tilhøue, eller Muldavarper skyde op i din Gaard, da skal der vist i dette Aar komme Liig af dit Huus — dog kan det sidste og betyde, at du skal flitte fra denne din Boesysl. 10. Skulde det hende sig, at du skjær eller stodte dig, maae du ej lade en fugesommelig Kvinde see Sladen; thi i saa Fald kan den ej vorde lagt før hendes Midkomst. 11. Fra Juuledag til Nytaarssdag maae Du og Dine endiligen vogte Eder se, at sætte nogen Ting, som løber runde om, i Gang med egne Haender, f. Ex. spinde, vinde Garn, boere; thi hvo som dette gjør, kan hverken faae Held eller Vilsignelse til Gæslirger eller Ellinger. 12. Et meget god Raad imot Hexer og Bjergfolk, at Berg ej, før de blive debte, kunne forbydes, saa at man vil Skiftninger for sine Egne, et det: at man lagter Shenvale over + for Doren, spyster og riger + viis over Wuggen, og holder Lys tændt hver Nat indtil Barnet er blevet debt. Derved forebygges Faren i Tide, og siden kan den ikke have Sted.

§. 4. Til Fordommen her henhøre folgende: Hvo der besatter sig med en Konst eller Videnskab, sem den ej har lært methodisk, forstaaer den best, og udover den heldigst. Anden Grund kan jeg altså fin-

udsiude til at man heller søger til Qualsalvere og Signere, end til ordenelige Læger; thi ganske vist er det, at sjælden lod Mogen sig overtale til at kon-sultere den overmaade billige og forsøffelige Dr. Rogert i Viborg *) da man derimod udstokkede og ublokkede søgte til den dyre C.....r fra alle 4 Hjørner. Willigere indlader man sig med en fremmed Winds-mager, end med en bekjendt syndig og konstefaren Mand, hvorpaa kunde anføres adskillige Eksempler. Imod Ømeheder, som mistænkelige og farlige, er man i Almindelighed indeagen. Religions For-domme er man heller ikke frie for. Saaledes er man temmelig stark i Tyrke-Troen om Skjæbnen. Mange indbilde sig, at det ikke egentlig er Synd at tøje paa en Andens Ager, imod Lovene at liste noget ind igennem Kjebsted-Porten uden Konsum-

D 4

tiens

*) Vorke er han nu — den sande Menneske - Ven, den grunde
lærde, erfarne, omhyggelige og uegennytteige Læge. Hellig
vare hans Minde! Hans Velsignelse hvile over hans Af-
kom! Gjennemtrængt af dyb Sorg over hans tidlige Hem-
vandring, og Taknemmelighed for hver en Gang han hjalp
Mine og mig, sagte jeg at hædre hans Minde ved dette
Var, i den Viborg Samler indførte, Ditska:

Luxdorphi monito sic Cimbria paruit omnis;

Gernerii similis vivus ametur, ait.

Cimbria defuncti Rogerti in funere luget.

Cimbrorum cuivis vivus amatus erat.

gions Svarelse, og hemmeligen at bringe Træ af Sloven, naar det kun skeer sia behændighen at man ej paagribes. Grael hos en Deel af Almuen er og Troen paa den hellige Maddrers physiske Buksning, og Kristnemalets (eller Aflossningens) Kraft endog hos de Ugudelige.

S. 5. At Almuens Fordomme ere — skjont vanskelige dog — ej unuelige at overvinde; især naar fejelse Dristendighed indtasse, og man da bruger Klogkab og Flid — derpaa tillades det at hidsette et Par Ex. mpler: Almuen her var saa starkt, som nogensteds indtagen imod Kopernes Indpodning. For 7 Aar siden havde Dr. Rogert inoculeret min ældste Son, hvorved jeg allerede havde lært noget af Methoden og Dieten. Ufvigle Vor lovere han ligeledes at indpode min anden Son; men, da der kom os Begge Hindringer i Vejen, paazog jeg mig det selv, under hans Besledeise og Raadføring — og Det lykke es fuldkommen vel. Streng brigærede min Degen, at jeg og vilde paatzuge mig det med 2 af hans Barn, hvilket faldt lig: saa heldigen ud. Nu troede jeg det Lid, at op vunstre mine Sognesfolk til at betjene sig af denne, for Menneske-Slægten saa nyttige, Opfindelse, med Forskning: at det ikke skulde koste nogen Skilling eller Skillings Bard. Man vidste af Ryg-

Ryget, at de naturlige Kopper dette Aar vore førsedes dødende. Hertil kom en paafaldende Begivenhed: Degrrens Svoger K. M. i Neder-Hvam ventede paa Udsalde med Degrrens Barn; men i det samme kom de naturlige Kopper, og unkeligen borteve 2 af hans Sønner. Efterat have gjennemtænkt hvad Hr. Dr. Rogert om Indpodningens havde skrevet i den Viborg Saniter 1779 No. 19, 20, 21, og 1780, No. 22, 23 og 26, og desuden flittig konstuleret ham, hvorom hans Breve endnu haves, inskulerede jeg de 2 tilbageværende, som gjennemzil det vel. Fra den Tid af stimlede man til mig fra mine egne — og ikke længe efter fra fremmede — Sogne. Endog 7 af Kolonisternes Barn indkøppede jeg. Og — Tak og Hære være først Gud, og siden min uskatterlige Ven: Dr. Rogert! saaledes har jeg, paa mindre Tid, end et Aar, til mig jeg recensirer dette, inskuleret for det allermæste her i Herredet Bern og Vorpæ i alt 217, uden at een eneste enten er ded, eller har taget mindste Skade. At den Fordom heromkring har alsaas facet sit Bane-Sact, det er baade vist og vitterligt. Hvortledes Publicum ellers derfor vil besonne mig, kan jeg ikke vide med Visshed; da en hver Tivug lader sig betragte fra forskellige Synspunkter; men vist er det, at nogle ellers gode Menne-

ster, lagde mig Tinget til Last; og Andre mod Tros-
tulationen indeagne, toge Anledning til at behyve og
berygte mitg. Habenhjertigen tilstaaer jeg, at dette
er en Vizorsag, hvorfør jeg her fremsatte Sagen.

§. 6. Endnu et Exempel, som viiser, at For-
domme kunne drives paa Flugt: Da Forordningen
om Huders Aftagelse blev op læst, mærkedes en almin-
delig Forundring iog Modbydighed hos Almuent.
Kort efter forefaldt imellein en fornustig Mand, min
eene, Medhjelper i Rium og mig følgende Sam-
tale:

Kr. "Nu Kristen! Jeg er dog en fornustig
" Mand; Jer skal jeg have Sandhed at
" vide af: hvad synes Folk om den For-
" ordning?"

Kr. "Ja, Faar! a vel sæjed lissom ed øh:
" to, vi tolkes hvor jænd, : de a en moy
" sæt Forordning, hvem der maat sæjed."

Kr. "Og hvorfor det, Kristen?

Kr. "Jou, to no øed snaar som vi skulle væ
" Rakkere hvor jænd.

Kr. "Nej, deri tager I vist Gejl. Det er
" overimod Kongens Meening og Hensige,
" ot der skal slet ingen Rakkere være til,
" og vi skulle indføre og troe, at intet,
uden

"uden slette Handlinger, kan glæde Menneske
"fler værlige. Synes I rigtig, at det kan
"være nogen Uærlighed i et tage Hulen af det ene
"Kreatur, mere end det andet? eller at det kan
"være en Skam, at adlyde en Kongel. saa god
"og myrrig Forordning? kan I, som en fornus-
"tig Mand tale saa far vil Vor? nei, det maae
"vist være Jer Spøg?

- R. "Oej — de æ vis endda mi Vor. Wo Haß
"bevaar Faars Haist, men da som jaend steut,
"da gjor han næ en gromme Ejennest mach, aa
"la næ vær frie saa den Bestilling.
- J. "Da kan jeg sige I er ligesaa alvorlig: at, der
"som een af Jeres Skulde falde af, skal jeg,
"som I er Naboe, strox med Fornøjelse komme
"I er til Hjelp og Ejendom med deane min
"Kniv.
- R. "Oh! Harre Gui! sajer Faar de? to saa ka eb
"eunek højer vær nouen Skum saa vi anner.
- J. "Saad. u skulle vi tale, Kristen! og foregaae
"Andee med et got Exempel o. s. v.
- I samme Dage var en Hest skyret i Naboes
Byen: Sjerslev. Sognesogden der er en fornuftig
Mand. Det stod haarde, og der forefalte baade +
Vællement og alvorlige Debatter — men Sognes-

vaude

vandt dog Sejer, og alle Øyhens Mænd udførde Tings
gen ret got. Nu troer jeg neppe, at der i den Hens-
sende skulde forefalde Vanfælighed. Ved et her-
nys indcrusfed Tilfælde gik Sagen for sig uden mindste
Døphævelse i al Emenighed og Højelighed.

§. 7. Tjenlige Midler til at adsprede Overtro
og Fordomme ejner jeg især 4. — a) Der maatte noje
paaseet, at hine gamle, Overtro. og Fordomme fo-
rende, Pieser *), som det blot sandselige Menneske
saa gjerne moerer sig med, saa let under Læsningen
forgistes af, og saa vildgen antager for gode Ware,
for Troes Artikle, fordi de læses paa Ørænt — at
disse Pieser, som i større eller mindre Forraad findes
i saa mange Huuse, indleses og omvæxles med andre,
Høststanden opklarende og Hjertet forædlende Bøger.
b) Dernæst maatte indsøres periodiske Bladte i Al-
muens Læzers Smag, eller ester Blauen til den i

Feds

* For at nævne kun een iclant de mange: Den over heele
Verden berømte Hertug af Luxemborg ic. hans Page og
Forbund med Satan, hvilken han skal have indgaaet og
slurret, da han Ao. 1659 sad fængslet ud i Bastillen til
Paris, og bestaaer samme. Forbund af 28 Poster, og be-
ghyndtes den 2 Januar bemeldte Aar, og endtes med For-
strækkelse den 2 Jan. 1695 o. s. v. uden Stæds Navn,
hvor den er trykked 1763.

Fødselen bærende: Samler for Landboen, hvorved Almuen's Bæselyst og fornæstige Tænksomhed kunde sættes i Gang. Men naar? og hvorsra ville disse fromme Ønsker vorde tilfredstillede? c) Skoelerne maatte forsynes med veldannede Lærere fra Seminarierne, hvorfaf Merre Jydland vel og kunde behove eet i det mindste. d) Sokratist-kristelice Konfessioner med Ungdommen, især den, som beredes til Konfirmation.

Syvende Kapitel.

Rettens Pleje, Politie-Bæsen.

§. I. Som Lynggaard Herred har i en Deel Aar udmælter sig ved Stridbarhed og Processer, saa have disse heller ikke manglet her. Til Lykke have vi i den med Kønigerråader rangerende Lands væns Kommissær: Maadmund Ch. Tolstrup i Viborg, som Herredsøfoged for Lynggaard: Hids. Herreder en Dommer af grundig Lovkundighed, og uroligelig Retsfærdighed. Ej mindre retstudiig og duelig en Mand er Herredsøkriveren: Növel Euch., først theologisk Atestatus, siden Examinatus juris — des øfter Volontær nogle Aar i det danske Cancellie, og
til

etidst Herredeskrirer v. d' kisse i Herredets Ret.
Herrers fogden nyder sin Len i Byen, hvorfaf hver
Mand i begge Herreder nyder ham, efter Guardsens
Størrelse i Harel. $\frac{1}{2}$ ell i Ejeppe.

§. 2. Ting-Huuset, en halv Hjertingvet østen
for Hinge, ligger ved Grænderne im. llem begge Her-
reder; men vel meget til den østre og smalleste Ende.
Fra Wium Bye, som det nærmeste Sted i mine
Sogne er $\frac{3}{4}$ Mil dertil, over en meget stem Bet.
Smul er Li g. Husets Beliggenh. i en Elov, hvor
Vejen imellem Hinge og Grenbæk løber ligt forbie.
Det er myt, teglhængt og velbygget, som det kunde
ventes af den ødle Hr. F. r paa Al. rd,
der ellers har bygget saa meget net og got paa sine
Godser, som vel neppe noget anden Jorddrot i Lan-
det. E. Huuset bestaaer af 9 Tag got Gege, Vin-
dingsværk. I øste Enden har Det en Stald, som
kan rumme 6 til 8 Hest. Dernæst et Værelse med
Bord og Banke til Dienste for dem, der maaatte
have noget hemmeligt at afsøjere. Saar en Stue med
Kjællen hos, som behoers af et Par skikkelige Haands-
værkssolk, hos hvilke hverken Brændevin eller andet
af mig har kunnet merkes at være tilfals. I vestre
Enden er Stuen, hvor Retten holdes, bestaaende
af 3. Tag med vinduer til 3 Eider. Bag Deren

et

er en siden' Kakkelenavn, opsat af Teglsteen, som hids indtil har staet der til Sirat; thi, skjent omgiven af Bege-Slov, har man intet Brænde have at varme den med. En meget beindelig Mangelspost, som endeligen maatte raades Bod pan, da Rulden under Rettens Pleje er saa meget meere ufaaelig om Winteren, fordi Gnsbet er lagt af Teglsteene. Mide i Slovens Overslodighed sidder man altsaa her og gobrer, ligerviis som Synderen: Tantalus a labris i gamle Dage, der sod i Vand til begge Deer, og funde ikke faae een Draabe veraf. Inden for nogle Skranker ere Banke til Stokkemandene. I det sydvestre Hjørne staer et Bord med 2 Banke for Rittens Besjente og et Par Advokater. *)

§. 3. Event.

*) Hvilken underlig Sfæbne disse Twillingherredets fælles Tinghuus havde i Aaret 1790, later følgende:

"Promemoria.

"Det Kongelige Danske Cancelle har under 17de April
"behages saaledes at tilstrive mig:,, "Da det saavel af
"Hr. Kammerherres under 30te Octbr. f. A. asgivne Es-
"klæringer over evende fra Herredsfogden og Herredsskri-
"veren i Lysgaard hids Herredet indkomne Ansgninger,
"som og af Deres seenere Promemoria af 23de f. M. er-
"sares, at bemelte Herredets Tinghuus ved Hinge ei-
"allene er beliggende paa et ubelegt Eted, hvortil det
"sal være vanfælig at fremkomme; mens at samme tillige
"er

§. 3. Evente Gange er jeg i Nør — men heller
aldrig tilforn — og det af ganske besynderlige —
(Nør)

" er saa forsalden og slet indrettet, at den hebbende Res-
" paration, saavel om forneden Tinghygning vil ohngesähr
" koste saa meget, som om Tinghuuset blev forflyttet til
" et andet beleiligere Sted i Herreerne, samt at de fleste
" af Proprietærerne med dem ere eenige i at det blev for-
" flyttet fra Hinge til Høvlera som det begrundede Sted.
" Oaa skulde man herved tientligst have Denne tilmeds
" bet, at Hø og Lysgaard Herreders Ting Sted kan ese
" tet Hr. Kammerherres Forslag forflyttes til Høvlera,
" og Herreds Tinget holdes udi den af General-Ad. utant
" v. Paulsen dertil overladte Stue i hemelde Høberg,
" indtil der i samme Vre kan faaes en anstandig Tingstue,
" enten til Leje eller Eje, uden betydelig Bekostning for
" Herrederne, og mod at det gamle Tinghuus ved Auction
" bliver bortsolgt til Hjelp til Omkostningerne ved det
" nye. ,,

" Forestaende Resolution jeg hermed har den Ære at
" communicere Hr Raadmand og Herrebsfoged Tolstrup &c.
" Randers den 23de April 1790. Venh. ,,

" Til Hr. Raadmand og Herrebsfoged Tolstrup,
" og Hr. Herrebskriver Lundum. ,,
" Faest og bekjendgiort i Lysgaard Hids Herreders Ret den
" 26de April 1790. Test. = Tolstrup. — Lundum. ,,

| Tinget blev derpaa nogen Tid holdt i Høberg; men Ting-
gen blev snurret om, saa at Tinget maatte være saa god
at holdes paa sit gamle Sted; hvilket vil erves af Ære
denstaende:

Pros

(Karsiger han seq' ikke skrive; thi der var ingen,
og neppe nok) Anledninger bleven stønede og inde-
truk-

Promemoria.

" Det Kongelige Danske Cancellie har under 3die Julii bes-
" haget at tilskrive mig saaledes:

" Vel har man under 17de April sidstleden, paa Grund
" af Dr. Rammebergs Erklæringer paa 2de Ansgnino-
" ger fra Herredsfogden og Herredsskriveren i Lynggaard
" Hids Herreder, tilmeldet Dem: at his og Lynggaard
" Herreders Tinghus, kunde efter Deres Forslag fors-
" flyttes til Høyberg, og Herreds Tinget holdes i den af
" General-Adjutant Poulsen dertil overladte Stue i bes-
" meldte Høyberg, indtil der i samme kunde faaesjen ans-
" standig Tingstue enten til Leje eller til Eje, uden bety-
" delig Bekostning for Herrederne, med videre. Men,
" da Man siden har erfaret, at største Lodsejer i de under
" Herredetinget henholdsnde Söhne, og endel af disse
" Cognes Almue saavel som Herredsskriveren modsatte
" sig denne Forslyttelse, der paastaaes at ville blive dem
" usværelig, og Proprietar Fischer desuden, i Ellsalo
" ve af, at Tinghuset maae blire paa det gamle Sted,
" har tilbudet at ville forsøge bemeldte Tinghuses Bygning,
" samt reparere det nu værende, og endda betale til ordelig
" Drag 200 Rdlr. Saal Man tjenstligst tilhalde
" Dem, at man efter dr saaledes oplyste Omstændigheder
" holder det betenkligt, at forslytte Tinghuset deraf
" hvor det meer end 100 Kar har været, og hvor det ef-
" ter Kongelig Patent af 1688 er bestemt at bør ligge.
" Naar Proprietar Fischer altsaa, paa sin Bekostning,

P

" efter

trukket i Proces, og 2 Gange mødte jeg selv for Retten, *) for at forsvar mig. **) Af egen Erfaring

" efter Tilbud islandætter Tinghuset efter sit Forslag af
" 1ste Junii sidstleden, bør det forblive hvor det i saa
" lang Tid har staet, og efter Karret upaaevnelig ligger
" meere bequeme, end hvor det skulde flyttes hen. Hvad
" endelig angaaer det øvrige af bewelde Fischers Tilbud,
" da overslades det til ham selv, om han vil give de anbuds-
" ne 200 Rdsl. til gudelig Brug. Om dette sidste vilde
" De imidlertid behagelig indhente samme, paa det at
" man derefter kan bestemme Gavens nyttigste Anvendelse,
" hvorom man ogsaa herved tienkligst vil udbede sig Hr.
" Raadherrens Vetenkning."

" I Aaledning deraf har jeg under 13de Julii communiceret
" Hr. Fischer denne Resolution, paa det han derefter kunde
" besorge et nyt Tinghus med de fornødne Bequemmeligheds-
" der efter sit Tilbud paa egen Regning opfert og forsvarlig
" bygget, saaledes som det ved Eyn kan staae Præben. Og
" jeg skulde heller ikke undlade at bekjendtgøre hermed Hr.
" Raadmand og Herrebsfoged Tolstrup denne Resolution til for-
"inden Afsoltenhed, mens imidlertid forbliver Tinget frem-
" deles i Høghøjs, indtil det nye Tinghus ved Hinge er fæ-
" dig, og de af Hr. Fischer anbudsne 200 Rdsl. er betalt, og
" den vihore fornødne Resolution fra det høi Kongelige Danske
" Cancellie er indhenter."

" Randers den 14de Septbr. 1790.

Pens - ,

" Til Hr. Raadmand og Herrebsfoged Tolstrup. ,

*) Det samme gjorde afvigte Aar min Herreds-Broder Hr.
Gveistrup i Levring.

**) Tilforn har jeg fortalt Anledninger, man betjente sig af,
for at nppe disse Sager — De ere indtil Datum blevne —
ikke farlige for mig — men merkværdigs i mange Henseender,
og af sandanne Folger for mig, at jeg i min Biogra-
phy vel ikke kan lade dem ganske uvedstorte.

ring kan jeg dersor desto vissere fortælle, hvorledes det gaaer til. Ingen Norden havde Sted, eller blev tilladt — Skjent i et holdt Værelse og i holdt Winters dage, havde Nille blottede Hovedet — og Ingen til Lov til, enten at tale højt, eller røge Tobak. Kun ons skede jeg, at saa hellig en Forrening maatte (som en af vores philosophiske Jurister har foreslaget) begynnes og hejtideliggjøres ved en af Dommeren selv fremsagt, andægtig og passende Ven.

§. 4. At ellers vor Lovgivning, saavel som alle menneskelige Indretninger, kan tage imod Forbedring, f. Ex. med Eeders og Død-Straffers Formindskelse *) Rettergangs Forkortelse, Rabulisteriers og Formaliteters Indskrænkelse m. m. nægter vel Ingen; men dette er hverken mit Sag eller mit Fag.

§. 5. Politie-Væsenet iagteages her med den Aktivite, som Enhver ventet dee af saadan Mand, som vor Tolstrup. Kun to af mange Exempler vil jeg anføre til Bewiis for hvad jeg s'nev: a) For et Aars Tid siden havde en Mand i Lysgaard Sogn modtaget en Ejendomsteng, som i Ulide havde forlade

P 2

sin

*) China tilkommer nok Vren for: først at have — om ej gandstæ affasset, saa dog — formindsket Død-Straffe. Hün Stats Tempel har Rusland fulgt; og gud de øvrige Staeter snart vilde gjøre ligesaa.

sin Tjeneste i Maboe-Sognet: Almind. Det blev
andraget for vor Politiemester, som staaer saette en
Politie-Ret, og domme Manden i Engh. S. til at bes-
tale en vis Mulus til Sognets Fattige. b) I dette
Foraar har hem. Herredes. L. ladet uddele til hvert
Gaardmand i begge Herreder — omrent 800 truer
jeg — en, paa hans egen Belostning enkle Polities
Plakat, som udgjor et heelt Ark, og bestaaer af 31
Artikler. Indledningen lyder saaledes: "Af inde-
" løbne Klager og Beretninger har jeg erf. ret, at
" den om Politie-Wæsenet under 25de Maars 1791
" udgaangne Forordning paa nogle Eredet i Engh. Hins
• Herreder ikke nosjagtig efterleves af Husbonder og
• Tjenestehende. Og da o. s. v.

Ottende Kapitel.

Lægebæsenet.

§. 1. Derved er Forfatningen her, som au-
densieds paa Landet, lange fra Kielstæder — maades
lig. Vor Distrikts-Physicus, som hver Præst i Distrik-
tet giver 4 Ml. til om Aaret, boer i Aarhuis over
7 Miile herfra. Vor Distrikts Chirurg, som Al-
muen contribuerer til, boer i Viborg. Almuen er

desuden indtagen imod og bange for de ordenlige
Læger, som forhen er maledt. Kommer derhos i
Betrægning den lange Tid, det medtager, at saae
Oledhjelperen henteet, og tillige Befordringens Van-
stelighed, saa vil man ikke undre sig over at neppe
i iblandt 100 Enge søger Hjelp hos ellsorcdnede
Læger; men derimod med den stærkeste T lid bruzet
erhvert Kærling: Raad, man fun, paa 2den og 3dte
Haand kan saae udsprygt. I begge Sogne have
vi fun een — og det en 68 Aar gammel — Mand,
som, med Briller og efter mange Forberedelser, kan
aarelade; men ikke En, som kan forbinde et brækled
eller af Led kommed Lem. I Dømstrup er en Mand
som giver sig af med at kurere beskadigede Lemner.
Hexemester er han set ikke. Dog har han været
lykkelig med nogle. Meget dyet lader han sig
heller ikke berale. For Venbrud og anden udvors-
tes Glæde af Stob og Gald sagtes han ofte af Om-
egnens Almoe.

§. 2. Visse Engdoms Ellsfæerde paa Mjønsser og
Døag er Almuen meget tilbejlig til at antage for
Wikninger af Hexerie og Forgjørelse. Man troet,
at Hexer kunne lagge noget ud, saa at den, der
først kommer over det, saaret en halstærrig Sygdom,
som ikke lader sig lage uden af Kloge Rænd og Drin-

der. Disse vide at vanteage sig en hemmelighedsfuld og Tilforladenheds Mine, hvorved de indtage den lettroende Almue — og denne veed ret god Besked om, hvor disse kloge Folk ere at finde, endog par mange Miles Frastand. Undertiden hænder det sig, at tilg en Kjærling gjort sine Ting saa flot, at Bedrageriet blottes, og dens hæle Kredit faider. Saaledes er det gaaen med en vis Ca... r i denne Egn. Nogen Tid før hans Fald eraf jeg ham hos en syg Mand i Ensg. Sogn. Jeg læste for ham saa tilstrækkeligen, at både Han og Andre der i Sognet tabte Smagen. Siden har jeg mærket, at hans! heele Hexerøes er flojen.

Een Kones Ere i Vium Sogn, som var udraabt for Hexerie, og til Skuld næsten for alle Sygdomme, og Uheld, der inderaf i hendes Ma-boelaug, har jeg været saa lykkelig at rædde.

§. 3. Roesværdig er dersor en oplyst og ædel Mandes Midljerhed for denne, som fleere, almeen-nyttige Endretninger. Han boer i dette Evillinge Herred. Ingen — aldeles ingen — Forbundelse staaer jeg med Manden, og kan dersor desto friere her anføre hvad jeg veed med Wisched, at han for en zaar siden bragde i Forstag. Her er det: "P. M. Da de Distrikts Chirurgi, som af hans

" Ma-

" Majestet ere bestillede for Landet i Harhuis Stift
 " ere blevne anviste Boepale i nærmeste Kjøbstæder
 " ved eller i deres Distrikter, saa er det vel ligeledes
 " des at formode om den, som Hs. Majestet maaatte
 " have Ensgaard og Hiz-Herredet tilstænkt, og til
 " hvem vi nu paa 5ie Aar har contribueret. Viborg
 " er da den nærmeste Kjøbstæd, som formodentlig
 " og bliver hans Bo pæl; men i denne Tilselde er
 " han os til lid. n eller ingen Myte. I Viborg er
 " Doktor eller Stifts Physicus, Regiments Feld-
 " skær, 4 Compagnie Chirurgi, 1 Stads Chirurgus,
 " og det kan næsten komme os paa eet ud, enten
 " denne legges til, eller mangler. Han maaatte
 " boe i sit Distrikt, naar Almuen skulde have nogen
 " Myte af ham. En hastig Hjelp er i et eller an-
 " det Tilselde saa ofte fornæden, og mange sætte
 " Liver til, som kunde været ræddede, naar en for-
 " nufrig Læge eller Chirurgus havde været ved Haam
 " den eller i Nærværelsen. Det er desuden vanste-
 " ligt, og næsten umueligt for den fattige Almue at
 " faae saadan en Mand hentet 3, 4 a 5 Miile borte
 " i et andet Stift, og besordret tilbage igjen (en Be-
 " kostning, som deres Formue ikke tillader) og naar
 " han da endelig kommer til den Syge omsider, er
 " det ofte for sildig, og hans Nærværelse til ingen

" Mysse. En Sag af saadan Vigtighed og Mytte
 " har jeg derfor tankt at indstille til de Herrer
 " Proprietærer og Naboer i Lynggaard og Hids
 " Herreder, om de ikke synes, at vi samstigen skulle
 " blive eenige, om at indgaae ned en Suppelique til
 " Hans Majestæt, at naar vor Distrikts Chirurgus
 " bliver bestillet, det da maatte blive ham vaalge
 " at boe i sit Distrikt, og ikke i en Kjebsted, som
 " Viborg, uden for baade Herrederne og Stiftet.
 " Men forend vi kunde indgaae med saadan Forestil-
 " ling, og vente vort Ønske opfyldt, maatte man i
 " Forvejen være betonkt paa, at forsyne ham med for-
 " nsden og anstændig Boepæl. Det visde jeg endvi-
 " dere indstille til de Herrer Naboers nærmere Over-
 " vejelse, hvad Etet de omrent ansaae for det be-
 " lejlighste i Herrederne eller Distrikter til Boepæl for
 " ham, saavelsom og, paa hvad Maade man kunde
 " forsyne ham med saadan Boepæl, enten ved at
 " bygge den af nye, eller overlate ham en anden,
 " som kunde være bequem for ham. Mogen Jord
 " eller Aeling til saadan Boepæl visde vel være ned-
 " vendig, at han i det mindste, om ikke mere, kunde
 " holde en Hest, for at befordre sig selv i fornuoden
 " Tilselde til Søge, som ingen Besordring havde.
 " De ville nu tage dette Forslag i nærmere Betragt-
 " ning

" ning øj berefster, herpaa tegnet, give mig deres
 " Tanker tilhørende. For min Part et jeg villig til
 " at erlægge min Deel til dette nyttige Værk i Pro-
 " portion af mit eiende Harkorn i Distriket, og
 " venter det samme af mine Herrer Naboer.
 " Ullinggaard den 16de Jan. 1782.

" Jean Arn. Fischer. ,

Dette Opmærksomhed fortjenende Forslag saae
 jeg af alle de andre Herremænd paat-gned til Enigo-
 hed og Biesfeld. En af dem (Rammeraad Fischer
 til Vester-Akjstrup) foreslog, at a) Ansoegning ders-
 om skulde underskrives af dem alle — b) Chirurgi-
 Boepæl skulde være i Hinge eller Binderslev, som
 midt i Herrederne — c) Godsejerne skulde besørge
 Bygningen opfert, og Bekostningen repartered paa
 Harkornet i begge Herreder m. m. Tinget synes
 god, og af alle onsted; men hvad Gang den tog,
 er mig ubekjendt; thi, at Forslaget skulde være ble-
 vet indsendt, — have gaaet igjennem det Medicinske
 Fakultet, ogsaa — intet videre, som Rygter gif, er
 vel ueppe troeligt. Saadan Indretning synes at
 være meget fornøden og ontfleig. Den blev vel hel-
 ler ikke vanskelig at udføre. Men saa maatte nok
 Haandlægen være i sin Boelig forsyned med, og selv
 kunne tillave sine fleste Lægemidler. Saal gjor jo

Den berante Bredensfeldt paa Grønsborg. Elulde dette ej kunne komme i Stand, var det dog nærmere Overvejelse værd: om der ikke kunde paa Enhvernes Bekostning anlægges et lidet Huus, Apothek ved hvert Præstekald? Kunde det ikke dehos forstres af Enhver, der tiltræder et gejstligt Embede paa Landet, at han måtte forståe at aarelaade, og at forbinde et brakled Lem? —

Niende Kapitel.

Fødselshjelp.

§. 1. Gjordemoderen betjener et af Statens vigtigste Embeder. Jo flere friske og stærke Mennesker en Stat ejer desto fristere og sterkere er Staten selv. Hvor mange hundrede både Medre og Fostre omloarne ikke hvert Aar ynkelenigen, blot af Mangl paa nødierdig Fødselshjelp? Mon det ikke dersor tillommer enhver vel indretted Regierung — og prised være vor, som ogsaa virker saa kraftig, som belyrrende, for denne saa vigtige Sag — at tage sig deraf med fuld Ulovlighed? Deaneske-Slægten

tens Tær v udstræver det. *) Men hvor meget vi alligevel heri staae tilbage, det lader sig noget nærlutte af vores aarlige Dødninge-Lister. Og hvo der kender lidet til Fersfningingen dørmed paa Landet i Almindelighed — ja! vel maae han drage dybe Suk over denne vor Aars ublids Led.

§. 2. I heele Lysgaard Herred have vi 3 vel underviiste Gjordemoder — En danned i Kjøbueharn, og anstokked af den patriotiske Hr. Fischer paa Ullinggaard (som derforuden har forsynet sin Gods med i Hjds Herred) — En underviist af Dr. Manger, og En af Dr. Rogert. Men hvad er det iblande saa Mange? For min Embetstid her var ingen udlærde Gjordemoder i eller nær ved disse Sogne. Man besjente sig af en gammel uduelig Kone her i Vium. Min eplyste og retsindige Formand, Hr. N. J. Gundestrup indsaac Mangelen.

Jeg

- *) En Tanke falder mig herved ind: Vi have nok ikke saa bemidlede Privatister, endog dem der ejer over en Tonde Guld, og tage dog glat væk paa deres Samvittighed mange hundrede Rigsdaler aarlig Pensjon af Statens Kasse — hvor ædelt, om de afstoede disse, og gjorde det frivilligen af sand Patriotisme for at fremme denne, og flere Stats-Judretninger?

Jeg veed, at Sagen saae ham paa Hjerte, og at
 han besluttede sig for at se den afhjulpen; men Om-
 stændighederne vare ham ei saa fejelige, at det vilde
 lykkes. Vist nok ere og de derved mædende Hins-
 dringer og Vanfæligheder store. Over 3 — høje
 4 velstilkede Køer ere neppe at finde i disse Sogne.
 Og naar saa En børkeske af Ulvst, en anden af
 Grøge, den tredie ikke maae for sin Mand — og,
 naar man saa endeligen funde saae disse Hindringer
 havede, nien ingen Erne haves til Bekostningen,
 og Godsejeren vil ej række Haand dertil m. m. saa er
 Egnen mere at ynde, end den selv forstaar. J
 saa Guld kommer endelig Tylketroen vel tilpas.
 Dog — vor Teang blev nogeniunde afhjulpen. Vi
 fik 1784 en durslig Gjordemoder, lert af sal. Dr. Ros-
 gert i Viborg (som ovenmaldt) Hendes Navn er
 Elisabeth Jensd. Kjeld Nielsen Skovfogeds Hustru
 ved Aunsberg i Miiil fra Vium. Hun er et Exem-
 pel for Andre i Kyndigh d., Misisonhed, Utholdens-
 hed o. m. og har endog dette forud for mange Uds-
 læree, at hun antelader meget vel. Kun Glade at
 hñdes svækkede Helse, store Børneslot og flere
 Omstændigheder henvige hende til at unddragte sig fra
 Bestillingen. Den gamle i Vium og 2 i Lysgaard
 Sogn praktisere derfor nu igjen. Kom en Folge der-
 af

af et nu i en **Tid af 5 Maaneder** i det lille Rhsgaard
Soan 5 Børn beriedte og 2 døde strax efter Fødselen; men derimod har kun et eneste i samme **Tid** været i Kirke. Hvor sorgeligt! En velstikled og vel undervist behoves i hvært af disse Sogne. To har jeg ogsaa udseet dertil; men Ingen af dem har Enke. Hvo veed, om ikke disse Linier kunne lemine den Menneskeven for Djue, der ødelodig vilde oplade sin Haand før os? o! da var dette skrevet i en lykkelig Stund.

S. 3. Til Gjordemodervæsenets Fremmøde i Almindelighed var det maaske ikke ujenligt, at **Eugen** blev ved vor Lovgivning ordned og fastsat fraaedes; a) at hvært Sogn skulde have sin Fødselskjelpe; med mindre 2 smaae Sogne laae samlede, saa de kunde have Een tilfælles, der maatte bøs omtræk i Midten. b) Hun maatte dertil beredes enten i Kjebenhavn eller af hvilken Stiftsphysikus man vilde, som skulde for sine Forelæsninger have 10 Kdtr. i det mindste for hver. Disse maatte erlægges af Beboerne, uden Undtagelse, i det heele Sogn. c) Presten skulde med en eller to Gjordemodres Raad dertil udsee en Konz eller Enke, og, naar hun af Dekketren blev antagen, maatte ingen Bægring gjælde. d) Udlærdt skulde hun ved en Tale af Presten indsæts

tes i Kirken, og anbefales Mennigheden. e) 4 Mr.
kunde være Tæften for hver højulpen Gaardmands —
og 2 Mr. for en Husemands Kone. Herremænd,
Præster og andre uden for Bondestanden skulle give
2 Rdlr. Enhver måtte det staae frit for at give
meere. f) Gjordemoderen skulle meget agtes og
æres for hendes Embeds Skyld — og i alle Selskab-
ber have Gang og Sæde med Præsteloner.

Tiende Kapitel.

Fattigvæsenet. *)

§. 1. Det er allerede i Kap. om Folcemæng-
den blevet erindret, at disse Sogne til Januar 1794
havde 15 Almisselænner, foruden 20 uformuende,
som Godsejeren svarer Extraskat for. Forholder af
de yderlig Trængende til det heele Mennesketal 464
er altsaa her som 1 til 13. Og da de Fattiges An-
tal,

*) Tak og Priis fortjener vor faderlige, viise og aarvaagne Re-
gjering, der tager sig saa alvorligen af dette Menneskehe-
dens saare vigtige Anliggende. Hæder og Held vorde
bernæst Eder, Gøde Mænd med de lyse Hoveder, der i
vore Dage have pegt paa de publike Midlers og Stiftelsers
bedre Anvendelse til fleere Fattiges Underholdning! S.
Kbhavns Skilderie, Iris og Quversens alm. nyttige Sam-
linger.

tal, i Eleden for at afstage, Ejendeligen vorer til —
 9 Kandidater have allerede i dette E-teraaar, da dette
 blev afgivet til Pressen, meldet sig som højlig
 trængende til Bestrielse for Extrastats Svarelse —
 saa kan det virkelige Forhold antages at være som
 x til xi d. e. hvor nære Menneske er meget fastig.
 Dette Forhold er dog ikke saa sorgeligt, som det i
 Kbhavn, hvor hver 7de Menneske er Almøsslem —
S. Iris for Nov. 1791. Sandt nok: naat slig
 Forandring i Extrastats Svarelse træffet ind paa en
 følesløs, riig og puastaaende Herremands Gods,
 maae Præsten ofte berede sig paa Proces, Had og
 Forsøgelse. Et Par Præster her i Herretæt have for
 nogle Aar siden haft følelige Prover deraf — og end-
 nu er det i frist Minde, hvorleedes det i samme An-
 ledning gik min Beslagtede Hr. Did. M. Blicher
 i Gunstev paa Falster — og det kun for een eeneste
 Fattig — Men der er nu intet andet set. Lader os
 ørligen følge vor Øverbeviisning og vore Embeds-
 pligter, og vel beklage de Fattige — men mere dem,
 der hadde baade de Fattige og os. *)

§. 2. Her

*) Et usædvanligt Ellsfælde have vi paa denne Tid her i Vibum,
 som hos Enkeren kan foranledige manghaande Betrage-
 ninger. Begivenheden satter man best af følgende:

" Uno

§. 2. Her er Forsætningen denne: Efter min
Protokol over Almisse. Sagen ere de, som nyde
Sogne.

" Erhædligst P. M.

" Den go Jar gamle og senecelagende Karen Nyters i
" Vium, som under No. 6. ryder Segne-Almisse af V...
" Sogn, og henholder som heele V.... Bye til A... Gods,
" er for nogen Tid siden i ganske beklagelig Tilstand, uden
" Helsbred, uden Klæder og meget nødslidende bleven huusvild,
" saa Ingen vil engang tilstaar hende saa meget Rum i en
" Stue, som hun kan ligge paa — vel tildeels fordi man
" frygter for medfølgende Byrde og Besværligheder; men
" især fordi man anseer Manden, J... Th..., som hen-
" des nærmeste Forvante, skyldig til at beholde hende nu i
" hendes hjelpelose Forsætning, ligesaavelsom forhen, meo
" dens han kunde have Ejendom af hende i Huuset. I
" den onkordige Tilstand har man baaret hende paa Skul-
" drene fra Etet til andet. Nu ligger hun jammerlig paa
" noget gammel fugtige Holm i en aaben Haarskie — og
" end ikke der maae hun forblive. I 4 Uger har jeg foro-
" maaret Vedkommende til, at opsette hidindeil hendes
" Udbørrelse, for at vnde Tid til at tinga hende et
" Etet ind, hvorfor jeg selv har tilbuden Betaling af
" min fattige Evne; men ogsaa dette har været frugteloest.
" Paa denne arme Karen Nyters Begne tyer jeg afsaa
" til Derecs Højvelbaarenhed, som Etedets Amtmand,
" med underdanig Anmodning: at der maatte sojes hastig
" Unstale til Huuslve for hende, paa det hun ej i Mangel
" deraf, skal omkomme under aaben Himmel.
" Utum Pr. d. 14 Junii 1794. M. Glicher.,
" Til S. T. Hr. Kammerherre, Geisbefalingsmand
" Niels de Gehestede i Viborg.,

Derec

Sogne-Altisffe i Vium Sogn 9 og i Eysq. Sogn 6 —
tilsammen 15. Hver Gaardbeboer giver $\frac{1}{2}$ Skp.
Rug

Dernaa blev Amtmanden strax til Godsejeren, Hr. Z....., som boer i R....., 6 Mile herfra; men uden Birkning. Et
gæleedes gaves Ordre til at Undersøge Forholderet med G...
T..., hvoraaf det heller intet kom ud.

" Underd. V. M.

" Den ynkværdige syge og huusvilde Karen Nykter i G...
" under Z... Gods, om hvem jeg til Deres Højvelbaarns
" hed indgav Forestilling under 14de Jun. sidst, med An-
" modning om, at der maatte føres Anstalte for, at hun
" med første kunde faae sikkert Huusrum, ligget endnu
" paa samme E ted, som den Gang, og saa meget ynkvaro
" digere, som hendes Evaghed tager til, og Vedkommlens
" de ideligen true hende og mig med at bære hende Uden-
" for. At Deres Højvelbaarnhed har viist alb muelig
" Karvnaugenhed for denne Sag, derom kan ikke bæres
" mindste Twivl; men desværre! det samme kan ikke siges
" om Godsejeren, som jeg haver formodning om at være
" tillagt Ordre, at slasse hende Huusværelse, thi alt hvad
" derved er gjort, viser følgende Gjenpart af en Ekdedel,
" som Fugden: M..... nyeligen har sendt til Sognesfoga
" den, hvorefter denne intet har kunnet ubreede:,, "Goga
" nesogden Niels Wøller i V... bører Omsorg for, at
" den gamle og svage Karen Nykter kan nyde Huusvæ-
" relse hos en af Beboerne i Sognet, eller og at hun ef-
" ter rigtig Omgang fra Mand til Mand i Sognet blives

Q

" huuset

Nug og i Vium Sogn endnu $\frac{1}{2}$ Skr. Dkg. En
Hausmand giver 4 til 6 $\text{f}.$ Den heele Sogn - M.
misje

"huset og plejet hos Enhver 8 Tage i Omgangen, og
"vil man ej paativle, at jo Sognesogden paa den Maas
"de, ellers og efter nærmere Overleg med Et mandene
"jo sørger for at denne hjælpeløse gammel Kone bliver hjul-
"pen til Fornædshed, som en Plige, der paaliggter ogsa
"net. Efter 2 Dages Fortid haver Sognesogden at lade
"berette mig, hvad Foranstaltung for deune Fattige bii-
"ver føjet, for at indberette saadant paa sit behørige Sted.
"A... den 20de Jul. 1794. P. M.,

"Det falder heraf Enhver set i Vinene, med hvilken Kun-
"ghed den r... Godbejer tazer sig af denne hans egen
"Fattiges, Dag, i det han med Ligegyldighed overlader
"den til hans ligegyldige Foged. Det er ligesaa Øjensynligt:
"hvorpaa de Een for Begge, for Begge og Een lege at undo
"drage sig for det, der er vare en retkassen Godbejers
"helligste Pligt: at bare forstørre Omsorg for Godsels
"Fattige, og kaste det paa Sognesogden, hvis Dag det
"ej saa egentlig er, og som haver saa mange virkelige
"Embedspligter at efterkomme. Jeg søger derfor till De-
"res H. Vb. med Anmodning, at der maae føjes hastige
"sle og virksomme Anstalt til Hulværelse for hem. Far-
"tige. Vinum Pr. d. 23de Julit 1794.

M. Blicher.,

"Til S. T. Hr. Kammerherre Etatsbesigelmand Niels
"de Gehestede i Viborg.,

Vaa

misfe i Biunn Sogn er 14 Esp. Rug, 14 Esp. Bng og 4 Adsr. 4 §. — Dette deles saa, at til Nytaar, som Forsalgetiden, da Trauene er størst, fil

No.	Rug.	Bhg.	Adsr.	§.
	Esp.	Esp.		
1.	3	3	I	10
2 093	2	2	•	6
4	2	2	I	•
5	2	2	•	56
6	1	1	•	80
7	2½	2½	•	•
8	1½	1½	•	20
9	•	•	•	24
	14	14	4	4

Sogn

Paa dette fulgte, at Fogden P. M. berinaede Huussrum for hende i 4 Uger for 4 Mf. Men, saasnart disse 4 Uger løb ud, var det lige nær. En Gang tilskrev jeg Godsejeren — vist ikke et uhøfligt Ord — i samme Anledning; men fil, som jeg formodede — intet Svar. Hvad var nu hat giøre? Tilfældet var af den Beskaffenhed, at her behøvedes ikke lang Skriverie og Reiser — med hvilke Karen Ryters sles ikke var ejent — men rast Adsfærd — hastig Riedning. '2 Adsr. fil jeg af Herredskassen til hende. Mere formaaede den ikke; men disse 2 Adsr. var ikke klækkelige uden til en 14 Dages Huusrum, Tilhøring Pleje. Selv havde jeg forsøgt at tinge hende ind hos Aa.

D 2.

leda

Sogne - Almisten i Ensgaard Sogn helsber sig
til 19 Skr. Rug, $\frac{1}{2}$ Skr. Bng og 20 $\text{f}.$

Dette uddeles saaledes:

M. i. fil	Rug.	Bng.	f.
2 og 3	5	*	20
4 og 5	6	*	*
6 .	3	*	*
	19	$\frac{1}{2}$	20

No. 2 og 3 i Vium Sogn er Mand og Kone —
2 og 3 i Ensgaard Sogn, Møder og en vanvittig
En — og 4 og 5 ligeledes Mand og Kone. I
Ensgaard Sogn give de største Gaardbehoere 1 Skr.
Rug. Meere, end anfert, formaae Sognene ej
at give; men dette er ikke nærliget til de
Fattiges Underholdning. Det lidet, som ved en Mulf,
en

flillige. Ingen vilde bequemme sig dertil. Jeg overtaa
lede da Manden, i hvis Saareste hun havde ligget, til
at lade hende nyde Værelse o. m. for det første, da jeg
vilde være ham ansvarlig for det nojeste han vilde lade sig
bet ge: Dette indviedte jeg strax til Amemanden. Saar
leedes stod Sagen, da dette blev afgivet til Pressen.....
Under dette Skriverie døde hun den 5te Nov. —

en Handel, eller af Herrebs Raffen kan komme til, er ogsaa ubetydeligt. Dersor nodes de Fattige til, naar de kunne og Været tillader det, at gaae om i Sognene — vel og udenfor dem — paa Beslere.

S. 3. For 9 Aar siden havde jeg gjort den Afsale med mine Sognefolk, at vore egne Fattige ej maatte komme uden for Sognene; imod at ingen uden-sogns Beslere modtages hos os. Samme Afsale havde, efter Afsale, min Broder: Did. Chr. Blischer, da Præst i Rødding ved Viborg, sejet i sine 3 Sogne. Vi bestemte Dagen, da Indretningen skulde begyndes, og bekjendtgjorde d. t paa eengang forud i den Viborg Samler. Prøven gjorde og sin gode Virkning. Efter saae Aars Ferlob kom vel nogle fremmede Beslere igjen; men ingen findende fra den Tid af have her sværtet saa mange Omløbere, som forhen; Det er ellers i de sidste Tider skrevet og foreslaet saa meget gammelt og nyt, brugeligt og ubrugeligt til Beslertets Afskaffelse og Fattigvæsenets bedre Indretning, at min ringe Erfjær vilde blive for ubetydelig til at komme i Betragtning. Dersor beholder jeg den og in peito.

Ellevte Kapitel.

Skoledøsenet, Degne- og Skole-Rådets Indkomster.

§. 1. Ethvert af Egneiene hører een Skoles
holder. I Nummer Degnen det. Skolen her er
af passende Starrelse. Der ere 3 Glaser. Verde fa-
stede paa nebramme Gæpale, at de ej skulle laas-
nes ud — og dethos fastliggende Bænke. Ligele-
des er der, Skolen tilhørende, en stor Jern-Kal-
keldyr, sejont ganimel og ringe, en Boghylde og en
Bibel. De øvrige Skolebøger ere næsten ubrugtes
lige. Andre Skole-Inventarier, sem i Skolsors-
ordningens 29de Artikel ommeldes, ere her ingen
af. Skolen er i den vestre Ende af Degneboeligen,
som ligger paa et bekvem Sted nær ved Kirken og
Præstegaarden inde i Byen. Den er nye og snukt
opbygget af Etatsraad Steensen 1777. Længden
er 12 Fag, Indretningen god og Værelsetne rumme-
lige. Dertil herer et Uehus af 10 Fag. Ved
Degneboeligen ere 2 smaa Hanger. Disse, saavels
som Bygningerne, holdes af Degnen selv i god
Stand.

§. 2. Deg-

§. 2. Degne- og Skole- Ralbets Indkomster
kunne anslaaes saaledes:

1. Degnesorn af begge Sogne:

5 Dr. 5 Spr. Rug

a 2 Ml. Ekp. . 14 Rdtr. 2 Ml.

2. Højtids Off. r a 4 Rd. 12 — , , ,

3. Afsidentser . . 12 — , , ,

Skoleløn:

1. Lysepenge . . 3 — 2)

2. Skolepenge . . 6 — , , ,

3. Skolekorn: 9 Ekp.

Rug, 3 Rd. og 9 Ekp.

Byg i Rd. 5 Ml. 4 fl. 4 — 5 4fl.

4. Af uogle Steder i Udo

segnet, som Degne- og

Skole-Korn under eet 2 — x 12 ,

5. Tørv: 30 Ekp a 1 Ml. 5 — , ,

Ω 4 6. En

) Skole- og Lyse-Pengene modtager Degne-Skoleholderen
hos Kirke-Ejeren, som største Lodbejer i Sognet, imod
Aftortning af de Taxler-Penge, som ere saldne ved Brøls-
luper, Barseler, Alkegang og Liigbegængelser, hvilke
Degnen modtager og holder Dog over. I ørrigt kjende
vi her ingen Skoleklasse, som efter Skoleforordningen af
1739 overalt skulde have Sted.

6. En Agerlod paa 8 Tdr.

Land, tillige Degrnene,
som Skoleholder, ved
Udskiftningen, der gi-
ver i det mindste i aar-
lig Fordeel . . . 4 — 3 =

64 Rdtr. 2 Ml . *)

§. 3. De

*) Her vil det blive Sted, at ansøre Skoletsfundatsen for
Vium og Lysgaard Sogne; men da denne er kort og
ufuldkommen, og næsten intet andet, end et Anhang til
Ejerslev Sogns Skoletsfundats, som er lagt til Grund for
vores, saa maae man kjende dem begge — her ere de:

" Ejerslev Sogns Skole-Indretning,

" Endstisnt jeg undertegnede Commerce-Raad Steen Jær-
" gensen i nozle Aar næst forhen, siden jeg kom her til
" Landet at boe, har paa min egen Bekjæftning indrettet
" og til Dags lader holde Skole i Ejerslev Sogn for
" Hondernes Barn samme steds, som jeg sene er Lodsejser
" til, saa dog i allerunderdanigst Folge hans Kongl. Majes-
" stets allernaadigst udgangen Forordning de Dato 23de
" Janv. 1739 om Skoelerne paa Landet i Dannemarck,
" og hvad Degrnene oj Skoleholderne dersot maae nyde,
" med samt videre, hvad den derom allernaadigst paafol-
" gende Placat og nærmere gjorde Anordning af 25de
" April 1740 besaler, er af mig nu Nyhaar 1742 Yder-

" meere

§. 3. De Skolebørn, som sidstafviste Winter
havde funnet og turret Søge Skoelen i Vium vare 39;
men

"meere eftersigende Reglement og Foranstaltning gjort
"og inddelt til en anden Degne: Et Koelle og Skoelehol-
"ders Son for samme Sogn Ejerslev, beliggende i
"Gilleborg Amt Lysgaard Herred, og det saaledes som
"folger:

" 1. Bemeldte Ejerslev Sogns Undergodses Hart-
"korn efter nye Matrikel er 116 Edr. i Ekp. 3 ½ dr.
" i Alb. hvor samme steds jeg Commerce Raad Steen
" Jørgensen i Aaret 1741 ved Kirken i Ejerslev Hye
" belejlighed for det heele Sogn har bekostet og landet byg-
" ge af nye til en Degne: Et Koelle (saasom ingen aparte
"Degneboelig sandtes enten der i Sognet eller i Almind,
" som med hinanden er annecteret) 9 Høg Huus af sor-
" svartig Eg- og Hyr-Tommier med Ekorsteen, Loftet,
" Dørre og vinduer, som haabetlig kan staae for et
" fuldkommen Syn.

" 2. Til Et koelen er givet af mig Comm. N. Steen
" Jørgensen een Jern Bjælgger Kallelovn, som i for-
" nævnte Skoelehuus er opsat, og der til Inventarium
" forbliver ligesaen nye Bibel og 6 Stykker Chatechismi
" Forklaringer for de fattige Barn, og en stor sort Davle,
" 3. Som bemeldte Ejerslev Sogn for dessen Ringhed
" ej kan formaae at holde anden Skoeleholder end Deg-
" nen, altsaa bliver ham foruden sin hidtil nydende Deg-
" ne-Rente herefter fra Nyear 1742 Ydermriere tillagt,

men her som sjælden over den halve Deel. 6 lære
at skrive, og 3 tillige at regne. Efter vor utrættelige
Biskop

" saafom (1) af Esnde Hørtkorn Vondergods under Egg
" net $\frac{1}{2}$ Gdr. Ring og $\frac{1}{2}$ Gdr. Mya. (2) Græs til en
" Roe og 6 Haar lige hos og med Ejerslev Byes Kæb
" og Haar paa Mark og Hede. (3) Til fornævnte Roe og
" 6 Haar skal han nyde til Vintersøde $\frac{1}{2}$ Lvd. Hoe og 2
" Lpd. Erraae Feder af enhver Dr. ff. Vondergods i
" Egnet uden Hørskål, dog saa, at han skal have hals
" Ring og halv Haure Erraae, uden hvir de auer lidet
" eller ingen Haure, der gives ham Rugsoeder alleene
" (4) Skal han have eil sin Aldebrand i Skittenig Bondes
" læs Ørv af huer halvgaards Mand i gandiske Sogn
" net. (5) betales Degne Skoeholderen hver Æraar
" forud som nu 1742 tager sin Deygndelse af mig Et.
" J. og Esterkommende Ejerslev Kirkes Ejere de ansat
" te 5 slette Daler Kysepenge. (6) Betales hain og aar
" lig af Skoel-Cassen, der forblicher hos mig Et. J.
" som ecne Lodsejer i Sognet og Esterkommere paa Auns-
" berg i rede Venge 6 Mdlr. Og som bemeldte Casser dette
" Kar endnu aldeles intet har inde, Vonderne i Sognet,
" som mange andre Steder paa Landet, og aldeles in-
" tet formaaer, men mestendeel ere gandiske fattiye, saa
" skal jeg som Sognets Ejere ecne completere og betale
" forberørte 6 Mdlr. til Degne-Skoeholderens Løn, inde
" til om Gud vil Skoel-Cassen kan komme i Stand,
" som da har et langt Udsende, siden Fattigdom hos den
" gemene Klimes er saa stor, saa, for paa andre tempe-
" " lige

Bisshop Jansens Foranstaltung have vi her som over-
alt i Sjæltit, i hvert Skoole ordentlig indrethedede

Skoler

"lige Mandet endog uden at bebyrde Fenge og Kucketjens
"der med noget i sig Tilsalde her i Huguet, olleterholt
"paa denne Sharpe Egn, hvor der ofte er Misvark, og
"saaledes, at om jeg ikke aeftskerede mine Bonber haade
"med Horing og Skælkorn, maatte en Deel af dem bli-
"ve gantste øde.

"4. Altsaa foreslaaes der isteden, da det hider har
"varet i Brug, at ingen her i Sognet, hvem det og
"maatte vore, giver mindste Skilling enten for deres
"Begravelse. Steder paa Kirkegaarden ej heller for Klo-
"ken over deres Liig at ringe, om ej allernadigst mane
"blive tilladt herefter, at enhvert Liig, som ikke er sat
"sig (dog Gaardmandene, sem staer for Hartkorn,
"med deres Hustruer undtagen, der dog betales for Klo-
"ken i Mf. danse) aflagger til Skoole-Cassen for Jord
"paa Kirkegaarden og Klokkens tiilige 2 Mf. og for Gor-
"den allene i Mf. iligemande af hvert Par Brydefolk,
"de Gattige undtagen, giver til bemelte Casser i Mf.
"danse.

"5. Sem Kirke-Lysene saavidt ere aeftskaffede, og deres
"Bekostning henlagt til Degenes eller Skooleholdernes
"Lon med 5 Oldr. sem for er meldt saa at hvem som
"vil dog maae holde et Par Vox-Lys paa Alteret, og
"dersom nogen herefter vil have samme Lys opstaante en-
"een ved Børne-Daab, Brudevielser eller anden hellig
"Forretning i Kirken de da saa ofte Lysene begjares an-
"tenne

**Skooleprotokoller med visse Rubriker til Børnenes
Navne, Alder, Naturgaver, Forhold og Fremgang,
hvori**

"tante, mane give dersor til Skoole-Cassen i Mk. danske
 "6. De ubi allerhøjst bemelte Kongl. Forordning og aller-
 "naadigst udgangne Placat specificerede Mulctier Taxies
 "Perige eg andet sem i Sognet kan salde, maae blive
 "Skoole-Cassen tilføjet de unge Folkes Aftag neml. 2
 "a 3 h. pro Persona indberegnet, saavelsom Huismands
 "og Inderspers eller andre i Sognet boende, som har
 "Bilkaar, hvad enhver efter Billighed og bekjendt Evne
 "skal tilskyde det aarlig maas blive lignet og lagt af Lodes-
 "Eieren og Sogne-Præsten derefter af 2de Mand i
 "Sognet, som kan læse og skrive, og deres Utrest
 "derom meddele, blive indkrevet og Skoole-Cassen med
 "Seriis tilføjet, hvorimod Bekken at udsette for Rito-
 "Kedren de twende Eider om Aaret ophører, som det dog
 "er at formode lidet eller intet derudi vilde salde. '

"7. Haver Degne- & Skooleholderen ubi alle Maade
 "at lade sig den Kongl. allernaadigst udgivne Instruks de
 "Dato 23de Jane. 1739, som Hr. Antimanden i deso
 "sen Folge Skoolen behagelia lader tilføje, allerunderda-
 "rigst og høfommeligst at være esterretlig med dette Til-
 "lag, at hvor Gang Eccehisationen holdes i Kirken rig-
 "sig og lige strax angiver hvem af Sognets Ungdom
 "derred ej er møde tilstede saa de paa Stand af Prä-
 "stens Medhjælpere kan blive pantede, neml. første Gang
 "pro Persona 2 h. anden Gang 4 h. og saa fremdeles,
 "med mindre de har haft Evaghed eller anden forlig
 "Gors

hvori Prosten og Præsten tegne hver en Gang, de besøge Skoelerne, og Skoleholderen: hver en Dag ethverre

" Forsald, hvilket Vand tages hos Goralerne, eller hos dem de unge Folk tjenet og sig ophelder, gjordes i Venstre som best stee kan, og til Skole-Cassen indleveres, dog ej forend Vandet i gte Dage er blevet vindløst af Dets Ejere."

" 8. Om Degne-Skoleholderen estersom for er meldt nogenledes for først bliver med sommelig Velsigning og Underholdning, og derfor uden kan vente sig, om Gud vil Cassen komme i Stand, noget mere aarlig, saa paalægges han, ikke at maae nyde eller tage noget videre, af hvem det og vere maae i Sognet for deres Øens Skole-Gang og Lære, men lade sig næje med dette hæmm herinden et tilslagt ligesom specificeret er, og berimod sit Embete med storstæfliid og Omhygeliighed forrette i al Verbarhed og Wedrueslighed, og det saafremt han ej vil have baade sit Degne- og Skoel-Embete forbrudt.

" 9. Endelig bliver derhos at erindre, estersom dette foran forte Ejerslev Sogn er annexered til Almind og besindes at der samme steds endnu ingen Skole er indrettet, alefaa instillet til de høje Vedkommende enten der skal bygges Skole eller forlæsses en bequem Skole-Stue i Sognet, saa at enhver Lunde Hækorn Bøndergods det samme som i Ejerslev Sogn kunde paalægges, da Degnen kan forsyne bemelte Almind Sogn med en Cubititet og skiffelig Lærere, som ejendom tjenlig og deele Indkomsten {med haun, eller og paa hvad anden Maade bedst eragtes.

" Aunberg den 2den Jan. 1742.

" Steen Jørgensen.
" Bels

enhver Skoletjæbarn har været der. Skoelscholder: Ins
tructionen af 23de Juu. 1739 fulde vel, i følge den
sidste

" Welbaerne Hr. Commerce-Raad Jørgensen, som enes
" see Ejær af Vium Sogn 88 Edr. 5 Ekp. 2 Alb. Hartkorn
" og Monsr. Jens Aggerschou som Fuldmægtig fra Hald der
" er største Lods-Ejere udi Liusgaard 63 Edr. vare tilstede
" ved den i Horup Kirke Torsbagen den 6 Juni 1743 til
" Skoolevæsenets Afgjørelse og endelig Istandssættelse beram.
" medc Samling og bernaatte velbemelte Hr. Commerce-Raad
" sig paa sin forhen ansorte Indeeling især paa den sidste Post,
" om ikke Annexerne ved en Substitut kunde forsynes, som
" af Degnen, naar han fil noget Rikkefælles Tilleg kunde unders-
" holdes, og som ta var tilstede Monsr. Jens Aggerschou
" paa sin Hosbonde St. Crijen Heughs Begne, og ha de
" seet den Indeeling, som af Hr. Commerce-Raad Jørgen-
" sen forhen var gjort, og dermed gjerne var fornøjet, at
" enhver Bonde af sin Hosbonds i bemaatte Liusgaard Sogn
" aarlig betalte til Skoelhold ½ Edkr. Rug og ½ Edkr. Byg
" af hver Tonde Hartkorn, saa og aarlig et Rikkelig Læs Terv
" af hver Halvgård og i ørigt Tilstdod og at være billige,
" at de Udeblivende af Kirken og Ungdommens Ophold fra
" Skoelen bør af Gedkommende at betale de af Hr. Com-
" merce-Raad Jørgensens Indretning ansatte Mulder,
" hvad sig angaaer Skolestue i Liusgaard Bye, som er det
" bequemmestested i Sognet tilstdod Friderichsen og med de
" øvrige Lods Ejeres Bekostning eller aarlig Leje enhver pr.
" advenant, og dersom meerbemelte Commerce-Raad an-
" seer at dette i sam Maader kan passere for sin Part, kan
" dee

ſtørste Artikcl, findes enke og opſtaæret i alle Etſeſer g
men dette har jeg ikke ſeet endnu det første Etſed. Some
mer.

" det forbline af lige Øefteſſenhed med Almind og Ørbs
" lev, hvilket Hr. Commerce Raaden aldeles var forſøjet
" med, og tilſob paa ſin Tid, naar dette mane forſtaaes
" foruden den forrige fædvanlige Degne · Rente, imod at
" Degnen nu og herefter ingen videre Degne · Trave nyder,
" end den de hidtil af Alders Tid nydt haver, ſom faalet
" des med diſe 4re Sogner er afgjort. I den Henseende
" Frederikſen og formeente, at Degnen herefter hvoer der
" ej findes hoe Piering hos Bonden ſal lade ſig noje
" med 4 £. for hvet Lpd. Hoe, men Halmes leveres in na-
" turu, og paa diſse anſorte Poster Griberiſen paa ſin
" Hr. Principals Begne gjerne vilde attestere — Hvad
" der eftir foreſtaaende Forretning ſal ſvarer af Halds
" Gods det ſal uvægterlig blive erlagt tilſtaær ſom Guld-
" magtig Povel Johansen. Hald d. 17 Janv. 1743.
" Ved den i Herup Kirke den 6te Janv. 1743 anſtillede
" Camling haver Belædle og Belbr. Hr. Commerce Raad
" Jørgensen til Aunsberg, ſam eneftje Ejere af Vium Sogn
" ſaravelsem og Huldmægtigen fra Hald paa ſit Herſtabs
" Begne, ſem er størſte Gods · Ejere udi Hujeret Linsgaard
" funden nyctigſt og bequemmeligſt Etſole Væſenet faaledes
" ſom foreſtrevet staær i kemiſte Sogne at indrette og
" i det øvrige refererede Hr. Commerce Raaden ſig til ſic
" forrige Indgivende Ørelev og Vium angaaende.

„ Herup ut ſupra

N. Kurthigfarl.

“ Da

uer. Skoelehold har jeg ikke funnet saae i Gang, endo
spjønt jeg baade ved Øerherinzer, og ved at gaae Huus
til Huus, har stæbt venlign og bevaegeligen at over-
tale Forældrene dertil. Hinderingerne saavel for dette,
som for Oplysningens rafte Fremgang, ere
mange og store, baade fra Forældrenes og Skoelehol-
dernes Side. Mogle af de vigtigste ere disse: De
fleste Forældres Fattigdom, der, for at rede de neds-
vendige Udgifter fra sig, og tjene det daglige Brød,

naae

" Da Preosten forestaaende ej har haft noget mod disse
" Indretninger at erindre, saa haver jeg og ikke. —

" D. Trappaud.

" Approberes med samme Exemption for Ejerslev Sogn, som
" Paategningen for Vium Sogn omformelder. —

" J. Benzon P. Hygom.

" Copie af overimelte Paategning for Vium Sogn.

" Hvad Tillæg Sognets Lods-Ejere udi Indretningens 4
" og 5 Poster har proponeret til Skole Cassen er en Sag
" som allene dependerer af en mindelig Forening imellem
" Kirke Patronen og Egnets Beboere, uden at noget
" heri ved vores Approbation kan fastsættes, men som
" Degnen ellers efter saavel Egnets Etterlæsse som Egnens
" Beskaffenhed upaaklagelig kan være salareret for Skole-
" holdet med hvad som i Fundaæns 3die Post er tillagt,
" saa bliver bemelte Vium Sogns Skoels Fundaæ for det
" øvrige af os approberet.

J. Benzon.

P. Hygom.

maue holde deres smaae Bern ved Bindepinden — Møgtes Uvillighed og Enhænghed — Andres Mangel paa levende Overbevisning om Skoelgangs herlige Mytte — Manges Troe og Paastand: at Børnene lære bedre hjemme end i Skoelen, hvilket jeg heller ikke saa ligefrem turde modsig, hvad Indenadslæsning angaaer, naar Forældrene selv, hvilket ved nogle Prover er blevet bevist, have taget sig alvorligen af Undervisningen — Skoeholderens Fortning, der driver ham til om Sommeren at paapasse hans Afsling m. fl. Hvor var det glædeligt? — og hvilken Leidelse for os Præster i denne vor vigtige Embeds sag, naar Skolelærerne vare, som de burde, arbeides de af Gavnelyst og Kjærlighed til de Unge — naar de derhos havde gode Lærerzaver, og brugte dem con amore! Degenen: Jesper Thomassen er ellers en grusdærlig, ustraffelig og brav Mand. Han regner meget godt, og skriver en reen og læslig Haand. *)

§. 4. For

*) Hverledes Fortsatningen her var med Degen og Skoeholder i forrige Aarhundred, lader sig ikke vel oplyse. Saa meget veed man, at Lyægaard Fogn, for Skoelfundatsen havde omgaende Skoeholdere. Bekjendt er det og, at de latinske Skoelers Disciple gif omkring i forrige Aars hundreb paa Landet een til 2 Miile nær Kjøbstæderne,

R

hvor

§. 4. For Lysgaard Sogn holdes Skoelen i Lysgaard By, som det bequemmeste Sted i heele Sognet. Dette seer man vel at være efter Skoelsundatsen, som dog hørken er saa reen, bestemt eller forordningsmæssig, som den burde have været. Skolehuset, bestaaer af 9 Tag, Skoolekammeret — andet kan det ikke kaldes med Sandhed — er et Værelse, hvis lave Loft indeholder 42 □ Aien. Mindre kan det ikke være, saa nemlig det Fal kunne rumme 28 Skoolebørn, som kunde og burde sige Skoelen sidste Winter. Da Sognet er vidt afdækket, er det i ønt Vær vanskelligt at konerne dertil for de smaae Børn, hvorfaf nogle, f. Ex. fra Nederestrup og Gjernp have over $\frac{1}{2}$ Mili; dog vare derfor det næeste 12 til 22 Børn. Skolehuset, hvorfaf gisces Ugedage til Hald, er altsaa egentlig et Fæsthuus, og har en lidet Kaalhauge.

§ 5. Skooleholderen, Mogene Andersen, er en retsindig Mand, en Berueven, og en duelig Skoolehol-

hvori Skoelen var, og forsørede Bangen. Caaledes har en vis Simon Joannis fra Almind for 163 Kar siden været Forlanger i Lysgaard Kirke. Det stuettes af følgende udtaarne Skrift, som endnu læses paa Skriftestolen i Lysg. Kirke:

Si non Joannis Almingius 1631. Formodentlig en Prester fra Almind, som da har frequentert Viborg Skoole.

leholder, der har en god Maneer med at lære fra sig. Dersor ansees han ikke af Børnene som en Bussemand, eller Skoleten som et Tugthuus. Virkningen er, som Enhver kan forestille sig — frydelig. Han er 32 Aar gammel, og har vel forestaaet sit Embede i 4 Aar.

§. 6. Skolekaldeis Indkomst

i Lysgaard er 3 Edr. Møg . . .	8 Rdtr. . .
Lyspenge . . .	3 — 2 Mfl. .
24 Dæs Tørv . . .	4 — .
	<hr/>
t alt .	15 Rdtr. 2 Mfl. .

Til Udkomme er dette alt for lidet; men da han arbeider om Sommeren, som Muurmester og Tækkemand, hvilke Haandværke han har lært sig selv, og hans Kone binder fortvillig gode Strempere, saa flader han sig ret vel igjennem, og understyrer endda sin ældgamle Svigersader, og yderlig trængende og sygelige Moder.

§. 7. Ikke er jeg fremmed i Undervisningsfaget — det, sem i mere end 20 Aar har været mit Livsag. Disse Sognes forhen forsømte Ungdom har ver aflagt offentlige og usortkastelige Vidnesbyrd deraf. Men til de mange gode Forsläge, som i de sidste Dider ere bragte for Lyset, turde jeg napp. føje

noget Tilsæg *). At Hindreninger og Mangler, endog
de lokale, hvorom det allevene fra han varer indhens-
tet

*) Hvad den værdige Professor Bangs Forslag anneraer: teenet
at afslasse alle blot menneskelige Lærebøger i Religionen,
og alleene holde sig til Jesu Kristi Evangelium eller det
nye Testamente's Højer, da et dette vel ikke saa gendiske
splinternyt. Men ikke Pres. Bacharæus med hans bibelske
Theologie har bragt Ideen paa Bone? og mon det ikke var
den samme Dec, der forevede Dr. M. Mannestad i Odense
for Djæne, da han udgav sin Samling af udvalgte bibelske
Cprog — og den brave Berthsenius selv, der ude i sin
Historiske Katekismus ? Skæde, at Manden uheldigvis
gav sin Kloge Idee et galt Sving! Vist er det, at jeg ser
3 Aar siden i et Selskab af en Rector, en Corrector og
4 andre Præster tog Deel i det selvtzamme Forslags Over-
vejelse. Herligt var det unægteligen, at Jesu dyrebare
Religion uden Konst og Punkt, restes lige af Kilden selv —
Dulcius ex ipso fonte bibuntur aquæ — og fremstod i al
sin oprindelige Reenhed, og himmeliske Ønde. Men jeg
tvivler om, at Kristne i Almindelighed ere, eller faa snart
ville vorde beredte og oplyste nok dertil. Jeg frygter for,
at Forældre og Lætere, loslæbte med Ungdommen i denne
store — denne alcræftigste, allerfrugtrigste Hauge, vilde
læbe for vildt omkring, og snappe i Gleng — nu en Blomst —
nu en Quist — nu en Frugt af Livets — og strax derpaa
af Kundstabstræet, uden at samle det nødsvigtige og for-
døjelige. Jeg frygter for, at Ungdommen, som skalde
lære det meget, vilde i Grunden lære og beholde det min-
dre

et Underrætning, ville, saavidt mulige, vorde af hjulpe, er vist at vente. Kun enke tør jeg, at vi

R 3

snart

dre — og fort: at Præren vilde falde uheldigen ud. **S**orren maatte vi forsynes med ret gode Oversættelser af det nye Testament, som maatte være i Alles Huse og i alles Hænder. Hvad? om vi sik, paa et til to Aar i det højefte — til Lærebog et fort Begreb af de vigtigste Religionis Sandheder, fremsatte med Jesu og Apostlenes Ord? saa at den første Deel var Grundtegning af Kristnes Troe — den anden af Kristnes Pflichter — den tredie deres Trøst, og den fjerde deres Haab og glade Udsigter? Eller eg — om hin Frygt skulde — gib den maatte! — befindes ugrunded — hvad? om følgende Plan blev lagt til Grund for Undervisningen i Kristendommen: Indtil det 6te Aar omrent maatte Børnenes Tænkes Huske- og Hale-Evner øves og stærpes, ved Fortællinger og venlige Samtaler om Naturen, Verdens Historie og Mennesket. De maatte og i den Tid ansøres til at telle, legge sammen og tage fra: Under alt dette lærte de, efter Provst Rasmussens Elementarbøger o. d. l. at læse vel indenab. Til det 7de Aar omrent maatte de ved valgte Fortællinger og Samtaler gisres bekjendte med Alsaders Plan til Menneskehed, som maatte gaae fra Skabelsen til Christi Fodsel. Det følgende Aars Tid maatte anvendes til at gjøre Ungdommen bekjendt med Menneske-Kreftrens Liv og Levnet. Alt dette skulde kun være til Ledetraad for Forældre og Lærere. Vejledningsbogen — saa kunde den faldes — maatte enten under visse Afdelinger peuge paa de Emner, som Lærerne selv
maale.

snart maae saae Udlaget af den nedsatte Skoels-Kommissons Pønsem, og, at vi derefter maae faue ernste Skooleholder-Institutioner opslagne i alle Skoeler.

Tolvte Kapitel.

Præstekaldets Indkemster.

§. 1. Demi anstaaer jeg saaledes:

- a) Sæd-Tienden af 152 Tdr.
6 Skpr. 1 Fdl. Hl. (Mar-
svinslunds 12 Tdr. 4 Skp.
kunne ikke regnes med end-
nu, fordi det, efter Can-

cel:

maatte udsee, og vælge passende Fortællinger til — eller og disse tillige maatte være valgte og udarbejdede. Og da kunde vi vente noget hensigtsmæssigt Got af en Rasmussen, Riber, Klausen — eller: hvorfor ikke opbyde alle og Enhver, for at faae meget Got, og deraf valze det Beste. Skoelere-ren maatte i visse derzel besicnede Timer foretage disse Fortællinger og Samtaler med Børnene den ene, og igjentage dem med flere Epilogmaale den anden Dag. De følgende År maatte Børnene selv face det nye Testament i Haand o. s. v. Men det er soleklart, at saadan stor Forandring sætter, foruden meget andet, dette nødvendigen forud: at Skoelerne blev forsynede med dueligere Lærere, og disse med bedre Løn.

celliets Resolution og Amit-
mandens Foranstaltung
maae først afgjøres ved
Proces) har jeg ej funnet
bringe højere, end min
Formand, nemlig — An-
nex-Gaardens Hl. iberega-
ned — til . . . 148 Rdle. . .

b) Øvægtinden, efter 10 Aars

Gjennemsnit . . . 7 — 4 Ml..

c) Annexgaardens Landgjæld 6 — 2 — .

d) Højtids Offer a 17 Rd. . 51 — . — .

e) Uvisse Indkomster (Ufis-
dentser) hvortil hører Offer
ved Brylluper, a 4 Rdle.

Varseler a 4 Ml. Varsel-
loners Kirkegang a 3 Ml.—

Vigprækener sædvanligst a
1 Rdle. (For Troelovelser,
Hjemmedaab, Berettelser
og Jordspaakastelser nydes
intet. Hver Confirmant
plejer at hylde mig 2 Ml.;
men jeg tager næsten aldrig
noget) — Alt efter 5 Aars

R 4

nej:

nejagtige Boghold i Gjennemsnit . . . 53 Rd. . .

f) Smaaredsel (som her kaldes Mandest) kan og komme i nogen Betragtning. Derfor skulde Præsten have 2 Rd. Smør og 2 Rd. Ost af hver Ed. Hl. og en Snees Æg af hver Gaardeboer; men hidinde til er det ej endnu i noget Aar kommet alt ind. Snart saaer jeg et Par Strømper, snart et Par Gæs — saa en Griis — saa en Dags Kjersel og saa — slet intet. Dersom Beboernes Vilkaar være bedre, og det bealedes med Penge, kunde det vel blive 24 till 30 Rdlr. Min Formand antog det kun til 12 Rdlr. vel! jeg ansetter Smaaredselen for 14 Rdlr.

— 280 —

g) Præ.

g) Præstegaardens Aveling maae vist nok ej forbigaaes, flønt det er saare uvist, hvad den kan ghe af sig. I nogle Aar sil jeg i aars- lig Forpagtnings Afgrive 80 Rdslr. Dersuden forbeholdte jeg nig nogle Jorder og andre Fordele, omrent	50 —
	130 Rd.

	410 Rd.
--	---------

§ 2. Men, naar saa betænkes, at jeg, siden Udfløtningen, ikke saaledes, som forhen, kan bort- forpagte Jorderne, ved at henleje Agrene stykleviis til Byemændene, da Enhver kun kan og vil befatte sig med sin egen Lod, hvor uvist det altsaa er med de 130 Rdslr. af Avelingen — hvor meget der medgaaer til:	a) Folkelen over	50 Rd.
b) Beskennings og Gaards Redskabers Bed:		
ligeholdelse m. m.	50 —	
c) Indbegrænninger	20 —	
d) Huusholding — Pastor H. J. Birch regner alleene til Brændeviin, Sukker, Thee, Specerier o. m.	80 —	
e) Ud.		

e) Udgivterne til Renter, Elarter, overordentlige Vaabud og Præstegaardens Bedlige holdelse m. m. som jeg tilsammnen kan vil anaaftaae til 110 Rd.
310 Rd.

f) Saa det uberegnelige Smæk, man ofte faaer ved Misvært, Vandheld o. m.

g) Hvad der endeligen medgaaer til Haandværkslon, Dagleje, Sygden's Tilsælde, Berns Opdragelse, Bagers Anstæffelse, Processet, man usorskyldt kan trækkes ind i, og som ingen Præst kan vide sig frie for, naar størreligere Folk vil vælte sig ind paa ham o. m. saa kan det vel desto letttere troes, hvad Erfarenhed har lært, at ingen Præst indtil denne Dag har funnet komme ud med Blum Kalds Indkomster. I det mindste er det beriiligt om Præsterne her i de sidste 100 Aar. Dersor vil jeg dog ikke nægte, at naar visse Rettligheder engang verde mere bestemte, Sognefolkene ester Uøffisiningen komme bedre i Stand, Præstegaardens Gorder og Indhegninger komme til større Guildkommenhed, og Præsten tillige har Evne og Indsigt til at drive Arvingen paa fordeleligste Maade, Blum Kald jo da, med sparsom Hausholding, kan give nødsværtig Erebred.

All-

Anhang.

Præsterne siden Reformationen — De 4 sidst forte Biographier.

1. Hr. Søren Jensen, første Luther
iske Præst, skal være kaldet her-
til Aar 1537.
Om ham vidtes intet videre, end
at han har været Præst her til
hans Død 1563.
2. Kjeld Nielsen — Præst 2 Aar død 1565.
3. Jens Eriksen, Son af den fer-
ste — Præst 27 Aar — død 1592.
4. Thøger Jensen, Son af For-
manden — Præst 28 Aar — død 1620.
5. Thomas Christensen, skal have
været af Formandens Forvane-
sskab, men hvor nær? vidtes ikke.
Præst 7 Aar — død 1627.
6. Erich Christensen, Broder til
Formanden, Præst 24 Aar, død 1651.
7. Thøger Thomassen, uden Trivl
Son af den 5te. Hvis denne For-
medning er rigtig, er han vel

fed

sed i Hr.' Thomas's ældst Embeds
 Åar, og har altsaa været 30 Åar
 gammel, da han blev Præst, og
 73 da han døde. Han blev
 Falbed af da værende Aunsberg
 Gaards Ejer, Jørgen Marsvin,
 med hvem han varer efter gjore
 de den ovennævnte Tiendeakforde
 for Byen Badstup, der siden
 blev sammenstebt til een Wels-
 gaard. En lerd og ærværdig
 Mand skal han have været.
 Hans Liig ligger jordet i Lysg.
 Kirke, hvor en endnu levende
 Mand har sagt mig, at han for
 40 Åar siden saae det med et
 lange sneehvidt Sæg og en sort
 Fløjels Kølet. Præst var han
 i 43 Åar og døde 1694
 Pontoppidan anmærker i hans
 Danske Atlas, at Vium Præster
 siden Reformationen have været
 alle af een Slægt; men jeg har
 ej fundet komme efter, om dens
 ne sidstaførte haver været noget

he-

beslægted eller besvogreb med Ef-
termanden:

8. Daniel Andersen. Han skal
have været en lerd og velskende
lovhindig og ustraffelig Mand.
Præst var han 30 Åar og døde . 1724

Saavidt blev jeg færdig med mine offi-
lige Lærters Opførsel — og greb Pennen, for og
— saa got, som jeg kunde — at opfylde det Tilba-
gestaaende. Men ved adskillige, hvuanden nedenste
Tanker sattes jeg i en ikke lidet Twivlaadighed.
Paa den eene Side syntes mig at høre det beljende
se "De mortuis nil nisi bene. , , Det kunde
nemlig hænde sig, at jeg ikke kunde blive dette fulda-
kommen troe, naar jeg skulle følge den rene Sand-
hed — I saa Hald troede jeg vel, at det ligesaan be-
kjendte: "Amicus Socrates — sed magis amica
veritas. , , burde beholde Overvægten; alligevel
fandt jeg ved at tanke over hin Text: at nojagtige
Penselstryg kunne drage nogle til Mishøg imod mig,
og andre til at mistyde min Hensigt. Tilmeld randede
mig i Tanke de Manges i vore Dage noksom hittes-
de Sindelaug imod Gejstligheden. Endnu hører
Gjenlyd af hinne Udraab: "See! hvor Klerken stil-

per

far frem! „ Hvo veed, hvor mangen en ligesindet,
 der, ved at læse om et menneskeligt Fristeri af en
 Præst, vilde springe op, og raabe med en triumphie-
 rende Mine: ” ha! vunten Spil! der seer man
 hvad de Klerker ere for Folk. „ Paa den anden
 Side derimod berørste jeg, at man til alle Tider har
 anset det som uskadeligt, gavnligt, ret: at den
 negne Sandhed kom for Dagen. Dette har man
 eunstemmigen lemit at være Historikerens, som Bio-
 graphiens, helligste Pligt. Efter den Grundsætning
 skrev Fader Moses og Samuel, og Matth. og Joh. —
 efter den: Thucydid, Sallust, Nepos, Sveton, Tac-
 cit — efter den: Holberg, Scheuning, Subnit, Nie-
 gels — efter den: Niemejer, o. s. Slutningen
 bl. v: med muligste Forstørrelighed at selue Middelvejen
 imellem hine 2 Grundsætninger — og dermed først til
 Den yde. Hr. Anders Danielsen Thorning. Thor-
 ning havnet paastaaet Mogle, at Faderen, Hr. Da-
 niel Andersen og han baaren. Hr. Anders blev fød
 i Vium Præstegaard 1695. Vilde dog alle Foral-
 dre, i at besørge deres Berns Welferd, bruge den
 Fornuft, at følge Naturen, og det Viul, den giver
 om Bernenes Liibøjeligheder og B. quæmmeligheder!
 vilde de dog viise den sterste Opmarksomhed paa at
 sjende disse! og aldrig — aldrig bestemme dem til den
 Stand,

Stand, hvortil de regnede gandste udekomme!
 Kunne dog de utallige Exempler paa Øsen, som Foreldrene selv ved den Bok have skuet i timelig og evig Ulykke engang øjore dem opmærksommere, og indønde dem den alleryderste Warsovhed! Heller mit Barn en god og lykkelig Huahværks- end en slet og ulyksalig Embedsmænd. Den unge Præsteson: Anders Danielsen, var ikke oplagt til Bogen. Dog vilde Faderen, som maaßke ej noje nok havde udsludet hans Karakter, endeligen have ham holdt til den, troeligen fordi han forud saae og haabede, at kunne ved da værende Ejer af Aunsberg, Baron Mankau, saae ham til Estermand. Hr. Anderses Opdragelse og Ungdoms Levnet kan jeg ikke meddele af den antagelige Varsag: at jeg ingen gode Kilder har hørt at ese af. En Anecdote, som en troeværdig, endnu levende Mand har fortalt mig, maae jeg Dog anføre. Hr. Daniel, som selv havde lært og forstod Fægtkonsten, skal have paalaget sin Son: Anders, at komme veloved i samme Konst hjem efter erholden Attestats. Strax efter Hjemkomsten kaldte Faderen ham ud i Haugen, for at prøve hans Færdighed — og førte til sin Fornøjelse, Sonnen at være sin Mester. I sit 29de Åar blev Hr. Anders Præst i Bium, og i det gode giftede han sig med Nasboens:

boens: Hr. Jacob Frosts Dotter i Thorning. Hun overlevede ham i nogle og tyve Aar, og fik aarlig 20 Kdts. Pension af Kalder. De havde 14 Børn sammen, af hvilke jeg ikke ved flere, end en Dotter, levende. Manden var just ikke ilde lide — men heller ikke just meget agted af Sognefolkene. Mueligt, at hans økonomiske Forfatning kan have bidraget noget dertil; thi vist er det, at det i det mindste een Gang skeede Indførel hos ham. Hr. Anders var syldig og stærk af Legemis Bygning, og dethos — liig Zacheus fordum — siden af Statur; men først (og maast ikke vel meget) resolvereet. Store Talent bes sad han vist nok ikke; dog manglede han ej heller ganske paa naturlig gode Anlæg. Hvad man plejer at kalde et godt Gemyt, et følsomt og godvilligt Hjertelaug, udgjorde et stærkt Træk i hans Karakter. Men Kultur kjendte han nok aldrig engang af Navn. Under meget fattige Omstændigheder levede han som Præst i 27 Aar, og døde 55 Aar gammel 1751. Han fulgte i Embedet

10de Pr. Hr. Peder Andersen Lyngbye, en Degne-Søn fra Salling. Han blev sat i Viborgs latiniske Skoole, hvis samme Klaffer han gjennemsgik, og blev derfra 1746 forsendt til Hovedstadens Højskoole. I hans Skolegang eller første akademiske Aar

Men hadde han nogen Tid haue Menn paa Forstamden. I Kjøbenhavn hadde han hældet til, og gjort sig bekjende, som en Tilhænger af den Hallenske — eller, som den her kaldes: pieristiske —, Sct. Især indhylde han sig i salig Hr. Lemmings Huus, hvis Dotter han siden ful til Egte. Hælderiet *), veed man, var endnu paa den Tid tuta freqvensque via til et Præstekald. Rigtig opnæede han os **) 1751 dette hans Maal, da han blev af Kongen kaldet for Ensgaard Kirke, hvis Ejer da var ubeklædt til at kalde. Eigerviis som hin hellige Fader, der oprettede sin forhen net bojede Hals, saaletz som han havde fundet St. Peders Møgler, saaledes saedes og Hr. Peders i en anden Elkkelse, da han var blevet Præst. Embedet pløjede han ellers med megen

Ivec

- *) Man mistyde mig ikke. Det vore lanat fra mig, at kaste mindste Misstanke paa de mange retsindige Mand, som i de Dage udmærkede sig ved usminket Midtsærhed i Kristendommen. Sæd har jeg kendt en Deel saadanne, om hvis Oprigtighed jeg er fuldkommen overbevist, men som den retsindige Verden sandte Regning oed at udspibe med Forage. Jeg vil kun sige — det, som ingen kan nægte — at man gen en Hybler berjente sig af Tidernes Lejlighed, og blev foretrukken ærlige og værdige Medbejsere.
- **) Han var først fort forhen kaldet til Mannet i Ribe Stift.

Iver i de 3 første Embeds Aar — og tordnede især mod Banden, Dands, Kortspil og Driftsfældighed. Hans første Kone, en Bogbinder Dotter fra Kbhavn., som han havde funnet være bedre imod, døde i den første Barselseng, og Barnet kort derefter. Anden Gang giftede han sig og blev Fader til 4 Døtre, af hvilke Een skal være i Live. God viiste han sig imod de Fattige. Men at han i sine Prækener vilde stille paa sin Formand kan ej bifaldes. I de følgende 7 Aar udtredede sig af og til nogen Forrykkelse i Sjæleevnerne. Dette mærkedes endog paa Prækestolen. "Jeg er St. Peder, som haver Himmeriges og Helvedes Møgler," sagde han eengang i sin Præken. Den 1ste April 1760 brændte Bium Præstegaard, og fra den Tid til tog hjendeligen hans Sindssvaghed. Med denne lade da og de Svagheder, han end mere hensalde til, sig undskylde. Imidlertid blev han ved endnu i nogle Aar at forrette Embedet saa som saa. Men, da det skundom tog alt for hjendeligen fejl for ham, og det til den Grab, at han Søndagen imellem Juul og Nytaar 1767, i det han talede om Simeon med Barnet paa Armen, gav sig til at synge midt i Prædiken, blev han afholdt fra Embeds Forretninger og sat under noje Opsigt. En Provsteret blev da sat over ham, og medens Sagen stod paa, blev Embedet for-

forrettet af M:boe-Præsten: Hr. Søren Bidsted i
Levring, som Wikarius. 1769 blev han demte fra
Embedet til St. Hans Hospital, hvor han forblev
til sin Død, som indfaldt, om jeg ikke fejler, 1787.
Efter ham kom:

II. Niels Jensen Gundestrup, fød 1713 i
Gundestrup By, i Aarhuns Stift, hvor hans Fas-
der var Bonde-Elrader. Han gjennemgik Aarhuns
Skole og blev derfra dimitteret til Akademiet. Vel
oplært var han til Studeringer, hvorpaa han og ans-
vendte megen Glid. I hans akademiske Åar gjorde
han sig bekjende ved sin ustraffelige Vandel og grun-
dige Kærdom. Møgde Åar — hvor mørke, veed
jeq ikke — var han Observator paa det astronomiske
Taarn, og efter i nogle Delaner ved Communiteten.
Særklig besæd han især i Mathematik, Astronomie og
Mechanik. Hans efterladte Haandskrifter i de 2 før-
ste vidne om hans store Flitighed. Rektor:en var
hans Person, net hans Paaklædning, og ligefrem
hans Basen. Mandens Hoved-Karakter var Her-
lighed, Retskaffenhed og Virklomhet. Men, da
hans Temperament var temmelig toleriskt, og da
han desuden flet ikke var begaved, saa synes han
ikke vil oplægt til Kæreembedet. Enst og uot,
grundigt og videnstligt var alt, hvad han foredro;

men i at leve ret fra sig var han ikke heldig. Nogle og tredive Aar gammel forlod han Akademiet, som sart var, og pædagogiserede i nogle Aar, først i Eved Præstegaard ved Marhuis, hvor en af hans Lærlinge var den siden ved Grevstabets Huse i borg, som Over-Inspektør ansatte, Niels Hufvud Baggesen; og siden paa Rørslevsholm her i Herredet, hvor han — ej med synnerlig hold — anførde de 2 unge De Friedenreichet, af hvilke den ene døde som Major i maadelig Omstændighed, og den anden under Prædikat af Junker Kræsten. 1754 blev han, nogle og 40 Aar gammel, af Hr. Christian Daniel De Friedens reich saldt til Almind og Sjørslev for alm. Kirke, som laae under Windumovergaard, hvilken bemandte Herremand ejede. Ved Almind Præstekald var han i 16 Aar. Her giftede han sig med en Jomsfrue Ermandinger, Præst.dotter fra Kragelund — som forblev usfrugtbar. I eet Aar medens de boede i Almind, troede han dog, i en 30 Uger og glædede sig i Haabet over, hendes foregivne Frugtsommelighed. Dog skal hau aldrig ret være kommen estet dette besynderlige Kærligheds Spil. Hun overlevede ham i 10 Aar. Sidst i Aaret 1769 blev han af Etatsraad Steensen saldt til Bium, hvor han opbyggede de 2, siden Branden uops

uopbngte Landet af Præstegaarden. Han døde den 7de Martii 1779, efterat han havde levet, som en almindeligen æred og elsked Præst i 26 Aar. Fys-
defuld er din Læn, du reskafne Guds Mand! i hine
lyse Egne. Tuu molliter ossa qviescant! —
Hans Estermand blev Niels Blicher.

Hørend jeg udlaster dennes Biographie, være
det mig tilladt al forudstille et Par Betænkninger.
At skrive for Publikum sin egen Biographie er saa en
egen Sag, da der saa let kan indblande sig nogen
menneskelig Forsængelighed. Mig forekommer det
dog ikke, som der var saa farlig meget at sige derimod,
naar min kunde træffe den rette Middelvej imellem
en Trenks ølle Skryderie og en Bahrdts eller en
Lauckarts *) kaade Habenmundighed i at fortælle sine
egne Lyder. "Men Autobiographen fortier og for-
tæller dog kun hvad han vil — Hvo skal sige ham
imod? hvo indestaar os for at hans Ord ere
paalidelige? „ Gandstærtig. Dersor vil og ens
hver beskedent Skribent af den Klassé udbede sig det
velstænkende Publikums Overbærenhed, og regne
noget paa den Grundsatning: at hver den, der

S:3

ellers

*) Han var, som det hedder paa Titelbladet af hans Autobio-
graphie: Weiland Magister der Philosophie in Jena — jeg
aber Muschetier bei dem Thaddischen Regiment in Halle.
1790.

ellers har Publikums Dom for sig, saaaf beholder den i enkelte tilfælde, saalænge sem han ikke viterligjen ajør sig tertil uværdig. Heist forsigtig maae man vist være heri. At fortælle sine hydter bl. v for Mængden En at bestæmm. sig selv, og fortælle Andre. Det første behøves juist ikke, og det andet har ikke have Eted. Dersom man paa den anden Eide var forsængetlig nok til at udskramme sine formrente Dyrder, vilde man netop derved allersnarest tage det, man saa gjerne vilde vinde. Hvordan maatte det vel gaae den elendige Elryder, naar Kunstdommerne kom efter ham med deres frugt-liae Eveber, og Publikums ørværdige, vindstævnelige Dom gik ham imod? Alt dette, m. m. tog jeg i Betragning, og blev tvivlaadig. Dog — jeg har nu holde hvad jeg engang har lovet. Forsigtig vil jeg sege Middelvejen, ærlig følge Sandhed, og saa indlade min Sag til Doms.

12. Pr. Niels Blicher blev fød den 21de August 1748 i Storup Præstegaard, Brusk Herrd, Ribe Stift. Fareren Jens Nielsen Blicher som først havde været Kapellan ved Garnisons Kirken i København, var da og nu derafet Preest til Storup og Nebel, hvorfra han blev forsnydt til Gåsverd und i Holmlands Herred. Han var en meget vil student, og flittig Mand, der strev alle sine off. nt-

offentlige Taler Ord til andet. Hjemme veeg han næsten aldrig fra sit Studeresammer og Skriverpult. Denne hans idelige Stillesidden forsøgde nok en Deel hans Helbreds Svaghed. Med al den Kolere, som var hæftende i hans Temperament, besad han dog en høj Grad af Hjertens Frothed, Sagmodighed og inderlig Godhed. Det førtrolige Vensteb, der tidlig var knyttet imellem ham og sal. Dr. Peder von Haven, plejede han uafbrudt, sad længe som de levede; og jævnlig vekslede De Breve med hinanden medens Sidstnævnte opholdt sig i det Russiske Rige. Forsatterens Moder Pauline Thomasie Gantsel, var en Dotter af sal. Mag. Gantsel, fordum Sognepræst i Glostrup ved Kjøbenhavn. Hun døde i sit 23de Aar efterat have født ham til Verden: 1 Dotter og 4 Sønner. Dotteren døde tidlig som første Kloster-Jomfrue i den Petersenste Stiftelse i Kjøbenhavn, i hvilken hun, som Stifterens Mærbestægte paa hendes Moders Side, var indgaaen. M. Blichers 3 Brodre: Jørgen, fød 1749 Diderich Christian 1751 og Peder Daniel 1752 ere Præster — den første i Borning imellem Viborg og Randers, den anden i Borup, nordvest — og den 3die i Spentrup: norden for Randers. Faderen Jens Blicher giftebe sig anden Gang 1754 med Jomfrue Gyde Gudme, Præstebor-

ter i Herslev ved Friderice. Hun sadte ham 1756 en Son: Niels Gudme Blicher, nu Præst i Vejerslev imellem Vium og Randers — og 3 Døtre, som og ere i Live: Pauline Blicher, i Aalborg, ugifte, Kirsten Blicher, gift med Kjøbmand Bennelykke i Kolding, og Gyde Blicher hus sin Broder i Vejerslev. 1760 døde Hr. J. N. Blachers anden Kone — og Året efter gistede han sig 3die Gang med en Tomstue Holst, som overlevede ham nogle og inre Åar. M. Blicher og hans 3 Brødre blev Hjemme undervist i Språg og Skolet-Widenskaber af Studenten, Rasmus Østrup, som siden blev Præst i Fyen, først til Spaninge og siden til Vigerslev. I sit 15de År blev M. Bl. og hans Brøder, J. Bl. satte i Odense Latinske Skole 1763, i 3die Klasse, under samme Klasses da værende brave Lærer, Job. Gibbern, som nu er Konrektor og Professor, 1764 kom han i 4de Klasse under Hr. Linckilde, nu Degr for Hospitalet i Odense. I dette År døde Farren: den rækskofne J. N. B. Stærkt var det elektriske Sted, som Tidenden derom gjorde paa M. B. Den vorende Aflæd, dennes hjærlige og omhyggelige Far der kort forhen havde taget med ham, gjenemslod nu sorgeligen hans heele Hjerte — og fra den Tid af valles År M. B. Tæksomhed, der bragte ham til

at

at se hen til vo arbeide for Fremilden. At Herren
er de Faderles Gæter, har han fra det Øieblit af
paa det højdeligste vilst mod os 8 faderløse Børn,
som fil hver især, lun 10 Mdr. i sædrene Arv.
I Faders Sted antog sig os vor eeneeste Farbroder
den fromme og grundlærde Hr. Laurits Blicher,
Præst og siden Provst i Bjerregrav ved Randers.
1765 kom M. B. i gte Lekse under den, ham
kjære Lærer: Bunkelod. 1767 i Meisterlekse under
Prof. Anchersen (der i samme Skoole havde været
Faderens J. Bie. Lærer, paa en Tid, da denne op-
holdt sig i sin Morbroders: Rektor Nabnes Huus)
og Konrektor Prof. Holm. 1769 gik han paa Gym-
nasium, og 1770 blev han dimistered af Prof. Holm,
som det Aar udstedede Testimonier for Gymnasister-
ne, som Konrektør. Disse 7 Skooleaar vare hans
første Udviklings Aar. Lidet mere end middelmaa-
dig var det ham af Naturens Herte betroede Mund —
Især fandt han hos sig Anlæg til en stærk og levende
Imagination. Lidlig havde han heller Hang til
Tænksomhed, foreened med Lære- og Læselyst. Men
her udvikledes især hans Sjæleevner — Her tiltog
hans Lyst til Sprog og Videnskaber — mest de
fjernne. Ovid var hans Liv-Poet. Aldrig glem-
mer han dem Unde, hvormed sal. Prof. Holm ansærs

de ham paa denne Bane. I samme Tidrum begyndtes og fortsatte hans Strid imellem Sandelig-
hed n og Fornuft — Han følede — som de mange
Andre af hans Alder — en Krelst, der grænsede
nær til Forsangelihed. Vel vidste han sig frie for
Ungdommens hemmelige Enhder; men en Slags
glimrende Rolle — en Art af Figur affecterede han
at spille. Som han følede sig at være iblandt de
dueliæste Lærlinge, saa attræede han stedse at viise
sig paa en fremstikkende Maade. Saaledes passer-
rede han for een af Skoelens første Sangere, og uns-
der det da brugelige Navn: Versikularius bestyrede
Sangen i Alt i Frue og 2 i St. Knuds Kirke. Da
han troede sit aabne og følsomme Hjerte at være dan-
ned for Kjærlighed og Wenskab, saa sagde han og
deri at udmarkle sig. Brødrene, Anders og Peder
Drejer — den første nu død, den anden Provst i
Fyen — Hr. H. C. Winding, Bogtrykker i Kjøbene-
havn, Hr. H. V. Sandal, da een af Skoelens dy-
digste og fligligste Disciple, nu Slotspræst i Hels-
sinør — Hr. Provst Søren Vedele i Tisstrup ved
Sorø og Hr. Alexander Zoffmand Præst i Karise,
vare blandt hans kæreste og fortroeligste Skooleven-
ner. Af saadan en Karakteet vilde man vel allersøe
spaae sig en valker, følsom, halv romantisk Elster.

J

I saa hald spanske man heller ikke saa gandste feil.
 Virkelig var hans Donna en sinue og elskværdig
 Præstedotter; og at hun besidde mere fornuftigt Over-
 læg, end han, viiste hun dermed, at hun ufortøved
 sendte den i hebaage Studenten gudstte sørslig — Kurv
 (om man ellers saa kan kalde et formeligt Opsigelses
 Brev.) Rigtig nok var dette en slm Streg i hans
 Rechning. Det kostede ham ikke siden Elskovs Qual og
 Qvide, at saa sjjen en Rolle skulle tage saa hastig
 os haanlia en Ende. Hænge sig selv havde han ingen
 Lust til — og det andet sædvanligere Middel holdt
 han for et liqesaa syndige, som skadelige Palliativ.
 Dog lettede det igjen hans Sind, at være løsgjort
 fra saa bærenlige et Vaand. Faae Aar derefter
 blev hun lykkeligere ved en elskværdig Prost med
 hvem hun uden Troiol endnu lever i et lyksaligt
 Hærestab. Vilde dog enhvo i Yngling gjøre fors-
 signe Erin paa deres, librige Bane! Maatte
 den aldriq, I Apolls Ydlinje! de, i de essentlige
 Skoeler saa farlige, som gaengst, Elsfe og Spil-
 lesnger faste Ned i Eders unge Barm! Lidlig efter
 sildig ville de vist estoclade sia dybe Saar, og uud-
 strettelige Aar. Folgerne deraf ville maatte for-
 andre Eders muntre Væsens hæle Svina, forstyr-
 re Eders Kylle, og legge første Grund til den mor-
 leste

Første Tungstindighed. Som Medvæge mod sine Eis
 dentskaber tog Forfatteren Religionen til Hjælp.
 Sand Ej! fede fandt han i enhver god Præken,
 og den var han altid vis på at høre af sal. Hr. Gots
 schalk, og sal. Dr. Nannstad. Hilm vækede mest
 for Hjertet, denne mest for Forstanden. Skjedes-
 less eller skarnagtig havde han ingeninde været.
 Hans Testemonium, som også var kort og god, bes-
 stod af disse Ord: ad studia litterarum natus
 & factus tempus recte collocavit. Til De-
 positis ful han 19 Bene, og til philosophicum erhøjde
 han næste Foraar Laudabilem. Hvo esteranker sit
 Levnesløb, og har ikke mangen Anledning til den
 Aumerkning at Menneskenes gode Fader, der slyter
 alle vore Handlser, undertiden lod os nyde det, vi
 vare hæftigen opsatte paa, for derefter at viise os
 desto indeligtere, at dette formrente Godes Nydelse
 ikke var vort sande Gavn? — men, at han dog som
 øfrest slog en Streng over vore Regninger, og før-
 de os paa saadanne Weje, som ikke stemmede med
 vore Ønsker og vor Attræne — men som dog i
 Grunden vare de rette til vort Wel. Denne Troe
 har beroeliget Forf. i mangen ubåd Tilskillelse. I
 Foraaret 1771 begav han sig til Sjæls, for at øns-
 kage en Hunslercr Tjeneste lange oppe i Morge.

Ester

Efter 14 Dages Omtumling i Røttergattet løb Skibet ind i Jæsefjorden. For at forfristes efter udstaaen Søesnge, forlod han Skibet i nogle Dages men, da han til bestemte Tid kom igjen, var Skibet alt en Müil borte. Der stod nu den arme Synder paa Strandbredden, lig Simonides omnia sua secum portans. Sin Koffert saae han aldrig siden! Skalelig var nu hans Forsning, og mørk, som Matten, hans heele Udsige. Efter Dage efter kom han om Bord med en anden til Norge farende Skipper, og efter 10 Dages udstaaen Elene dighed drev Stormen Skibet i Land et Par Müile norden for — Grenaae. Som vandrende Ridder stede han sig et Aar, for at berede sig til Arrestats. I Foraaret 1772 tog han Tjeneste, som Huuslærer hos da værende Provst Krafft i Fou'um. I disse 2 Aar lagde han sig efter Fransk og Engelsk. I Sommeren 1773 drog han til Universitetet, og i Efteråret tog han Arrestats under Prof. Dr. Holm, Prof. Traeschov og Anchert, med Karakt. h. illaud; I Begyndelsen af Aaret 1774 kom han, som Hovmester til Kammerh. Lüttrichau paa Thiele — Hvor underligen — hvor viiseligere ere dog det menneskelige Livs Hændelser sammenkjædede! Hvor usædlig

fint

flint et Led opbages øfste i den uhyre Række? uden dette Led fulde Ræden dog ej have udgjort et sammenhængende Hele. At høire ikke skal briste, og denne derved sonderives — derfor kunne vi være fuldkommen roelige. Hvor mangen en siden — hørte ad ubemærklig — Omstændighed var dog fornorden, for at drage de vigtigste Folger øfste sig? Hvor ofte anviste Forsynet os p'udseligen et gandske fremmed — gandske usformoded Opholdested? Mr. B. troede, at hans farvelige Flejtespil blev en Anledning til hans Antagelse paa Thiele, hvilken dog drog de mange af hans stære og mindre Levnetstildragelser øfste sig. Her var han til Vedkommendes Hornselselse paa Øie Aar. I denne Periode øvede han sig jævnlig i at præke, hvortil han har en reen og stærk melodist Stemme, og (for at bruge Bisshop Jansons Udryk i en Forf. meddelest Attest) „gode Foredrags Gaver. „ I samme Tid leverede han adskillige Bidrag til den Viborg Samler. Blandt andet geraabede han i en Pennelrig, ført i samme Ugeblad, med da værende Statsraad, nu Rigsgreve v. Lüttichau. hvilken Krig gjorde temmelig Opsigt under Navn af Bederisten, 1777 rejste han til København, for at præke for Dimis. Præven aflagde han under Horneman, som domes hans specimen homi-

mileticum laudabile. Ved den Tid blevet Øster
Snede og Jellinge Kalde ledige, hvilke begge, som i
hans Fødegn, han inderligen attrædte at kaldes til.
Ogsaa troede han, at burde gjøre sig Haab derom;
men nej — begge varer de for gode til M. B. I
Foraaret 1779 ful han, ved en særdeles Beskryelse,
Bink om, at præke for den ham gandstæ ubekjendte
Geattraad Steen de Steensen til Aunsberg paa Valg
for Bium Kald, som ogsaa strax derpaa blev ham
gived. Det skulde vel ikke aages for upassende eller
Kæseren mishageligt, om han her udlastede sin Glyng
getegning, saaledes, som han troer, at den nu kan
svare til Originalen; M. Bs. Person er en 65 Tom-
mer lang, smal og tør Figur. Hans krumnæsede
Ansigt har et vist Anstryg af ørlig Einfoldighed.
Det viser tillige noget sorgmodigt, og maaßke —
om man vil — (høgst under ubehagelig Ginds, Hels-
breds' eller økonomisk Forsfartning) noget suurmulens-
de. Og, fordi han ved dette selv, frygter han for
at være en ubehagelig Selskabslem; hvilket alleene
ofte kan forse giint Udseende. Er derimod Kunnen
god, Sindet let, Hjertet udvidet, kan Sjelen
smile ud af et spillende Ansigt. Hans Tem-
perament, som har have mere af det sangvinitiske troer
han at være tolerist-melankoliskt. Dog tør han ej
bestem-

bestemte, hvilket af 2 døde han i ærkegården. Hans
 Krone i det heele staarer for Gunn og Esirtidens
 Dom. 1780 indlod han sig i Eggeslev b m.d. Joms-
 frue Kristine Marie Euk., Dotter af sal. Hr. Hans
 Euk., Præst til Darup og Gramminge i Ribe
 Stift. Med hende havde han 2 levende Sønner:
 Steen Steensen, fød den xii Octobr. 1782 og Jens-
 fød den 2den Nov. 1787. Den 3die Søn: Hans-
 Christian døde den xii Sept. d. A. 2 Åar gammel.
 For 2 Åar siden havde De en Dotter, som levede
 kun 3 Dage. At Fors. ikke har været ganske
 usyndig eller orkelslos i Landvæsenet, troer han, at
 en Eres Medallie paa 10 Rdlr. som han i Året
 1786 fik af det Kongl. D. Landhuusholdings Salo-
 skab kan give en Slags Formodning om. Ovensor
 har N. B. noget nær gjort Regnskab for sit Punds
 Anvendelse. Fortællingen gode Vibresbyrd havde
 han om sit Embeds og Levnids Berelse, ej alleene
 af sin Provst: den af sine grunde Indskatter og
 store Retskaffenhed noksam bekjendte Hr. And. Levs-
 ring i Grønbæk; men og af sin forrige Bisshop:
 Jørg: Hee, og nu værende: Dr. Janson. Paa
 Grund af disse m. m. har han nu i en 8 Åars Tid
 segt ved adskillige Bejligheder; men hans Besordning
 til noget bedre Leverbrød synes ikke at have været i
 Fore

Gorhnets Plan. Dagens Litteratur, Stilling har han søge at giøre sig bekjendt med *) — og det ej blot fordi han har følt Sandheden i Ciceros Ord:

“ Studia secundas res ornant, adversis per-
“ fugium ac solarium præbent, delectant
“ domi &c., men og fordi han ansaae sligt Be-
pientræk for Gællerørerens Pligt og uundværlige
Egenskab. Sine 2 haabsulde Sonner anfører han selv
som faderlig Pædagog. Paa en 6 Aars Tid have ellers
andre Unae været hain betroede til Uførsel i Spreg
og B.denskaber.

Der er — som Flaccus retteligen synge —
en vis Maade og Middelvej, vi te Grændser, uden
at hvilke Fuldkommenhed ikke kan have Sted. Hvis
der

*) Heri har han hørt god Understøttelse som Medlem af (uden
Twivl) det første Læsestofab her til Land, der bestoare
af 46 Interessenter, og bestyres af den almæltigen ago-
rude og elskede Provst: Tonne Earn, Præst til Ørum og 2
Kinneret i Galilæa,

der kun ærligen vilde opfage, og troeligen kunde følge den Middelvej! Men al! det svage Menneske! Der løber nu **G**errigheds og **K**arrigheds slingge **Wei**; på den ene Side — og **Umaadeligheds** og **Udsæ**. elser saugt borte på den anden. Midt i mitten begge gaaer den fornisiige **E**par-som-hedens **M**aadeligheds lykselige Middelvej. Med de allerførste — med **V**iemanden selv endog — gaaer det ofte, som **H**uus **p**hilosophiske Digtet har sagt: "In vicium ducit
" culpæ fuga, si caret arte.," **A**sskye før **H**uus Schylla drog N. V. maestrie vil meget over Grænses fjæller til Charybdis Sider. Kære, prætte, ønske, piine, udseue, talte Glyn høre sine været hans forhadte og sturrende Ord. Derimod har han sinne den en Slags Velklang i "leve og leve lade," tagen i en god Forstand. Dersor har han heller ikke undgaaet viss: strenge Økonomiers Anmærkninger. "Hans" kunde vel — hædde det — have sparet en Deel på "økonomiske Indretninger — været mindre selftilbelig — gjort sine Indkomster bedre ud — sat mindre "dre til på **B**orn og **W**ager. " Dog har han holdt

holde sig i saadan Afstand fra Trælebanen, at han ikke veed sig at være falden under Kristelige Moralklisteres Vaaanke.

Aarene 1793 og det nu lebende 1794 have vi set de paa merle Modgangs Elter sværest af alle hans Leveaar. Fra April M. 93 til samme M. 94 kan han med Sondhed kalde sit haarde Mislynd Is. s Aar; thi det er ej blot Fremmede, der have berraget ham med et ffjært Gy, ret indvoret sig paa ham, og søgt at trække ham — som om han harde været den usredeligste Mand i Egnen — ind i een uforstyrrede Proces efter den anden *); men endog af nogle

*) Her havde Førfatteren foresat sig, at underrette Læserne om disse Eagers sands Bestraffenhed og Fremcara. Delle fordi han har mindste Aarsag til at fryste for Publick Dom — Ved Eagers Udsold venter han at kunne udøve Akter og Dom under eet — men, for ej at forvirre Blægen i sin Dom ved Eagers eenheidige Fremfættelse, for ej at betale sine Medparter med lige Munt, ved at mi. hende res gode Egenskaber, og attraae deres Aarbeide. Dette m. m. har han forandret sin Ofluring, hvilket han haaber, at Ingen vil blive misforvived.

nogle sine heitagede og elskede Venner har han felt sig mislynde. Maastee aagedes visse Tilskillerer, som nødvendige Midler til at giøre ham oværksom paa nogen dybtliggende, han skult, men farlig Egenskab i Karakteren — som nødvendige Midler til hans fulde Tilberedning. Maastee stod han paa Pnyten af en meget farlig Eklektie, hvorfaf han nær var nedgleden; men just derved maatte drages tilbage i Sikkertid. Maastee det skulde derved orklæses for ham, hvor langt han endnu var tilbage fra Maastier — hvor meget han under Altherrens færdelige Ethyselser endnu skulde og kunde gjennemgaae. — Hvorsledes han skulde udholde Storm paa Storm, Bolge paa Bolge, Eisid paa Eisid — og dog vorde epholde, og just derved vorde frelst. . . . Dog — sperat dum spirat. Om han end skal vandre igjennem morke (Dødens Glygges) Dale, vil han dog ikke synge for One; thi o. s. v. — Post nubila jubila, vænker han, og tørct imidlertid, at alle disse Stors

me

me Mølle have en rensende Wirkning, forberede hans
Lykke, og opplare hans Øyn til en desto vissere og
gladere Udsigt henind i Guds bedre Verden.

Berigtigelser og Tillæg.

Side 4. §. 2. Einie '9 og 10 berigtiges saaledes:
 " Copenhagenes østrenemistte B. Længdh. er: nordlig
 " Brede 56 Gr. 19 Min. 16 Sek. — altsaa lidet
 " over $9\frac{1}{2}$ Mile nordligere, end Kjøbenhavns astro-
 " nomiske Obs. rytters Tårn — og vestlig Længde:
 " øst runde Tårns Meridian: 3 Gr. 12 Min.
 " Vium ligger altsaa $26\frac{1}{2}$ Mil omrent vestligere,
 " end runde Tårn. „

* * *

Side 53. o. f. En Deel af Urternes Finner
 ske Navne havde vel kunnat være mere fuldstændigen
 anførte f. Ex.

Acetosa vulgaris burde hede: Rumex acetosa L.
 Agrostis cap (Agr. can.) Agrostis spica venti L.
 + Hviingræs

Agro-

- Agrostemma** . *Agrostemma githago* L.
Antirrhinum . *Antirrhinum linaria* L.
Lycopodium . *Lycopodium clavatum* L.
Morsus diaboli . *Scabiosa succisa* L.
Orchis fœmina . *Ophrys monorchis* L.
Osmunda (filix) *Pteris aquilina* L.
Raphanus rusticarius *Cochlearia armoracia* L.
Ros solis . *Drosera rotundifolia* L.
Rumex . *Rumex lapathoides* L.
Ulmaria . *Spiraea ulmaria* L. m. f.

Alt dette b. des endnu engang undstykkt. Jeg
haaber dog, at de angivne, her vorende Urter, saaledes
ere ansætte, at Eraglyndige kunne vide, hvilke
de ere.

Endnu ere, sllers sundne her i Sognene: *Hyo-*
scyamus niger L. *Bulmeurt* — *Nymphæa*
alba L. Den hvide Åalande, i Badstrup Sø —
Spartium scoparium L. Ønval, i Lyngheden ved
Røshus — og *Osmunda regalis* L. Engelbregne
i Marsvinslund Slov.

* * *

Cons

Som Tillæg til S. 95. §. 4. D) Langnæb
ordenen (Scolapaces) fortjener endnu at tilføjes
en dælig og rar Trækfugl, som i denne Vinter
er stået ved Herup Mølle her i Herredet $\frac{1}{2}$ Mil
sydost fra Blum. Da jeg ikke har funnet op-
dage dens Navn, vil jeg til Ornitologens Under-
retning hidsætte dens Bestiabelse:

Kroppens Størrelse er omrent, som en
Græcespurr. Vingerne udstakke spande omrent
21 Tommer. Fra Nebets yderste Ende til Ha-
lens Øre er 7 Tommer. Nebet, som er tykt
ved Hovedet, og jævn spids mod Enden, er sort
og 2 Tommer langt. Hovedet er lidet; men
Øjnene forholdsmaessig store. Hoved og Hals
høre mørke og Inegeonne glindsende Fjedre, som
falde priskede og spraglede. Fra Undernebet ere
hvide Fjedre, der stætter sig paa Halsen til det
guule. Under Bugen, Vingerne og den sorte
Hale er den smuk brandguul. Beenene ere for-
holdsmaessigen meget finnæ, og ganske røde med.

aabne

gabne Tær og sorte Kloer. Fra Halsen ud over Ryggen og Halen ere Fjedrene glindende af en papegøgsgron Farve. Over Wingetue falder den mørkgren med lysgrønne Spejleter. Dens Flugt er meget snell, mest i horizontal Retning. Den epholder sig ved Balken, og lever nok kun af smaae Fiske, som den meget hastig snapper med sine stærke Neh. Den kan duske under Vandet, og naar den kommer op, giver den gjerne en stærk, skrigrende og bævende Lyd fra sig, og sætter sig derpaa i de næreste og ved Balken nærmeste Elle-Træer. Med Mølle-Værker lade sig ellers mod streng Vinter see et Slags (jeg troer) Iis-Engle, som ere sorte med hvide Bryst. Med disse haver den ovenbeskrivne me-
gen

gen Liighed i Sterreffe, Clubning, Flugt og
Opholdsted. Denne havde en anden hos sig af
samme Art.

Noten Eide 125. gaaer bort.

Rettede Trykfeil.

Gfeil.		Læs.
Eide: 25. L. 3. Deres	.	dens
E. 31. horizontal	.	horizontal.
E. 37. 1ste Lin. have	.	De have
E. 38. §. 3. pauctraqv.	.	punctaqv.
• . . han han	.	han
E. 40. i Noten: fugleformige	.	fugleformige
E. 44. L. 6. Etten $\frac{3}{4}$.	Ettet af $\frac{3}{4}$
E. 64. L. 18. Øren	.	Ørn
E. 95. L. 9. §. 3.	.	§. 4.
E. 99. sidste L. Den	.	De
E. 110. i Noten: var reisende	.	vor reisende
E. 119. L. 19. — 2000	.	3000
E. 144. L. 11. Viisdoms og Lykja-		
	ligheds Lære . Viisdoms Bog	
E. 242. i Noten L. 15. er være	.	er
De saae øvrige Trykfeil, som ere mindre betydelige, vil den ærede Læser selv behage at rette.		

